

Interview

Ex-manager Ter Apel: 'Het is bizar'

IN HET NIEUWS 6-7

AI-race

Elon Musk gaat naar de beurs met SpaceX

IN HET NIEUWS 8

Eindexamens

Met spanning wachten op de normeringsterm

BINNENLAND 15

Emiraten

Sinds de Iran-oorlog is het ongewoon rustig in Dubai

BUITENLAND 16-17

EU-OEKRAÏNE

Merz wil impasse doorbreken: 'maak Oekraïne gast-lid EU'

Oekraïne zou geen stemrecht hebben, maar wel toegang krijgen tot vergaderingen. Dit met „substantiële veiligheidsgaranties” vanuit de EU.

Rik Rutten

BRUSSEL

Het is nooit eerder vertoond, maar volgens de Duitse bondskanselier Friedrich Merz is de tijd er rijp voor. Oekraïne moet gast-lid worden van de EU en onder de Europese veiligheidsparaplu gaan vallen. Dat schrijft Merz in een brief die in handen is van NRC. Met dat voorstel gooit Duitsland de knuppel in het hoenderhok. In Brussel wil niemand Oekraïne midden in de oorlog laten vallen, maar ligt een snelle toetreding tot de EU uiterst gevoelig. Merz probeert die discussie nu bij te sturen.

„Uitbreiding van de EU is een geopolitieke noodzaak”, schrijft de kanselier in de brief, die gericht is aan Commissievoorzitter Ursula von der Leyen en EU-president António Costa. „Het uitbreidingsproces duurt echter veel te lang.”

Het is helder dat toetreding voor Oekraïne volgens de gebruikelijke route ver weg is. Merz stelt voor haast te maken met een gast-lidmaatschap - een *associate membership* - voor Kyiv. „Het is nog geen lidmaatschap-light, maar gaat veel verder dan de huidige associatieovereenkomst en zou het toetredingsproces versnellen.”

Oekraïense rechtsstaat

De gesprekken tussen Brussel en Kyiv raakten in een stroomversnelling, zeker sinds de Hongaarse premier Viktor Orbán van het toneel verdween. Hij blokkeerde bijna elke stap richting een Oekraïens lidmaatschap met een veto. Een volwaardig lidmaatschap zien veel meer landen niet zitten, al zeggen ze dat niet altijd hardop. Ook landen die vooroplopen bij het sturen van wapens en steun en het formuleren van sancties, zoals Nederland, verzetten zich. Er zijn grote zorgen over de rechtsstaat en de corruptie in Oekraïne, ondanks recente verbeteringen.

Ook zou de toetreding van Oekraïne een monsteroperatie zijn.

Het land telde op de dag van de invasie in 2022 meer dan 40 miljoen inwoners. Dat is ruim twee keer zoveel als de bevolking van alle Balkanlanden die in het wachtkamerje zitten voor toetreding. Door die omvang, en het feit dat Oekraïne armer is dan bijvoorbeeld Kosovo, zou de huidige verdeling van landbouwsubsidies en geld voor arme regio's in Brussel uit het lood geslagen worden.

Dat is precies het dilemma dat Merz met zijn brief probeert op te lossen. Zijn voorstel is vrij uitgebreid, met een aantal concrete toezeggingen: zo krijgt Oekraïne als gast-lid een aantal zorgvuldig afgebakende privileges. Het land mag een Eurocommissaris en Europarlementariërs leveren, maar

Het gast-lidmaatschap is een 'unieke stap' die alleen voor Oekraïne zou gelden, benadrukt Merz

zij mogen niet meestemmen in vergaderingen. Oekraïense bewindspersonen zouden mogen deelnemen aan EU-toppen en ministeriële bijeenkomsten - maar wederom zonder stemrecht.

Voor de verdeling van het geld heeft de bondskanselier vergelijkbare voorwaarden in gedachten. Oekraïne zou in zijn voorstel niet automatisch meeprofiteren van de Europese begroting, zodat die niet scheefgetrokken wordt. In plaats daarvan komen er directe financiële steunprogramma's. Als de rechtsstaat achteruitgang vertoont, kan Kyiv deze verworven privileges ook weer kwijtraken.

De belangrijkste toezegging, zonder mitsen en maren, gaat over veiligheid. In de brief van Merz gaat Oekraïne vallen onder de veiligheidsparaplu die de EU-landen samen hebben opgetuigd - artikel 42.7, dat zich laat samenvatten als „één voor allen, allen voor één”. Het resultaat, schrijft Merz, zou

een „substantiële veiligheidsgarantie” voor Kyiv zijn.

Olifant in de porseleinkast

Het gast-lidmaatschap is een „unieke stap” die alleen voor Oekraïne zou gelden, benadrukt Merz. Berlijn wil overigens ook het reguliere toetredingsproces voor Kyiv versnellen. Waar kandidaten normaliter over een klein aantal onderwerpen gegroepeerd in zogenaamde clusters praten, stelt Merz in zijn brief voor om al deze onderhandelingsclusters in één keer te openen.

Op een enthousiast onthaal in Kyiv hoeft Merz niet te rekenen. Tot nu toe lieten de Oekraïners doorschermen dat ze zich niet met een summere versie van het EU-lidmaatschap willen laten afschepen. En bij andere landen blijft de aarzeling over een versnelde procedure groot.

De bondskanselier heeft daarnaast, zowel in Berlijn als Brussel, de reputatie zich soms als een olifant in de porseleinkast te gedragen. Vorig jaar nam hij het voortouw om Oekraïne te helpen door de bevroren Russische tegoeden in te zetten, een gehaaste poging die vervolgens pijnlijk strandde. Ook nu is onduidelijk hoeveel steun er voor zijn idee is. De Europese Commissie werkt aan een plan, en ook Frankrijk deed onlangs een vergelijkbaar voorstel.

Daar staat tegenover dat de EU snakt naar een concrete oplossing voor het Oekraïne-dilemma. In gesprekken over een vredesovereenkomst wordt het EU-lidmaatschap voortdurend opgeworpen. Dat alleen al maakt Oekraïne anders dan alle andere kandidaat-lidstaten.

Europese diplomaten willen er daarnaast alles aan doen om te voorkomen dat ze buitenspel staan in de vredesonderhandelingen. De gedachte in Brussel is dat de EU met een lidmaatschap of een variant daarop iets te bieden zou hebben in die gesprekken, zeker als Kyiv het verlies van grondgebied moet slikken.

IN HET LAND
ROTTERDAM

SHEILA KAMERMAN

Nieuwe app installeren lukt niet als je 93 bent

Mijn buurvrouw tegenover me aan de tafel met Perzisch tapijt kijkt verbaasd. „Wat is je wachtwoord voor Google”, had ik haar gevraagd.

Ze had het gebeld. Ik moest nu komen. De app voor 'bezoekers parkeren' deed raar. Ze had eerst zelf geprobeerd het op te lossen. Zeker tien keer had ze het wachtwoord ingevuld dat ze op een briefje had gevonden. Steeds opnieuw was het niet goed.

Dat herkende ik. Mijn bezoek betaalt vaak liever de volle mep aan parkeergeld, dan wachten tot die app wil meewerken.

Wat blijkt: er is een nieuwe versie. We moeten zelf de oude app weggooiden en de nieuwe installeren. „Ik heb al gebeld met de gemeente voor hulp”, zegt ze.

„Wat zeiden ze?”
„Ze vertelden over die nieuwe app. Dat moest ik zó en zó en zó doen. Maar dat lukt niet meer als je 93 bent. Dan kon ik langsgaan bij de wijkhub. Die zit in Crooswijk. Hoe moet ik daar komen? Dat lukt ook niet meer, als je 93 bent.”

„Wat zeiden ze toen?”
„Ze konden me niet verder helpen.”

Dus nu ben ik bezig met haar app. Eerst moet ik in haar Google-account. Ze bewaart alle wachtwoorden op losse papertjes waar niemand de weg in vindt. Behalve zijzelf.

Coco? Ik heb zijn nummer niet. Niet Coco! Je wachtwoord voor Google!

„Ja, ik weet wie je bedoelt! Die pakketbezorger. Hij was hier laatst nog. Hij krijgt van mij altijd een glas ranja.”

Ik laat op haar tablet zien wat ik zoek.

„Oh Gogge! Zeg dat dan. Nee, daar heb ik geen wachtwoord van. Gogge doet het altijd gewoon.”

Ik blader door de papertjes en zie wachtwoorden in verschillende handschriften. Net wie er langskwam, hielp een handje, zoals dat gaat in vergrijzend Nederland. Iedereen die zelf nog geen

hulp nodig heeft, duikt zonder gêne diep in het privéleven van buuren, brengt onbekende verwarden naar huis, trekt steunkousen uit, bij wie dat maar nodig is.

De nonchalante student met koptelefoon en petje van de overkant brengt haar volle vuilniszak weg. Toen ze laatst haar boodschappen moest achterlaten bij de supermarkt omdat de pinpas het niet deed, haalde een zoon van een vriendin de boodschappen voor haar op.

Een keer ging het bij mijn buurvrouw mis, haar gouden ketting en armband verdwenen. Lastig om de onbetrouwbare hulp met zekerheid aan te wijzen, er liepen te veel mensen in en uit. Hoe dan ook, het gaf ook rust. Er viel toch niets meer te halen.

Ik zie wachtwoorden in verschillende handschriften. Net wie er langskwam, hielp een handje

Vind je het vervelend om hulp te vragen, vraag ik haar. Soms wel, zegt ze monter. „Maar het is ook vaak zellig. Wil je een advocaatje?”
„Mmm, nee dank je, ik ga er zo weer vandoor.”

Ik vind zelf haar Google-wachtwoord in de stapel papertjes, verzin een wachtwoord voor haar nieuwe app en schrijf dat op.

Wil je er slagroom op, roept ze uit de keuken.

Sheila Kamerman doet wekelijks ergens vanuit Nederland verslag

KRITISCHE VRAGEN AAN PREMIER

‘Waar is de Rob Jetten van de Rode Lijn?’

Organisaties gingen met Jetten in gesprek over zijn houding tegenover Israël nu hij premier is. „Er is meer begrip, maar met begrip verander je situatie niet.”

Pim van den Dool

DEN HAAG

Oxfam Novib-directeur Michiel Servaes had donderdag in een gesprek met premier Jetten over het Nederlandse Israëlbeleid eigenlijk maar één vraag: „Waar is de Rob Jetten van de Rode Lijn?” Servaes refereert aan de massale betoging in Den Haag precies een jaar geleden, waarin Jetten als D66-leider meeleefde met zo'n 200.000 andere Nederlanders vroeg om strengere sancties tegen Israël vanwege de oorlog in Gaza. „Vorig jaar riepen we zij aan zij op om meer actie tegen Israël. Na drie maanden als premier hebben we die Rob Jetten nog niet gezien.”

Servaes sprak donderdag achter gesloten deuren met Jetten, met zijn collega-directeuren van PAX, Artsen zonder Grenzen, Amnesty en Save the Children. Het gesprek vond plaats in de midden van een internationale rel rond de behandeling van een groep internationale activisten, onder wie zes Nederlanders, van de 'Global Sumud Flotilla' die door de Israëlische marine is onderschept. Woensdag dook een filmje op van de extreemrechtse Israëlische minister Itamar Ben Gvir, die de geblinddoekte en vastgebonden activisten als „terroristen” tenoonstelde en beschimpde. De activisten zijn onderweg naar Istanbul.

De reactie van het kabinet-Jetten op de

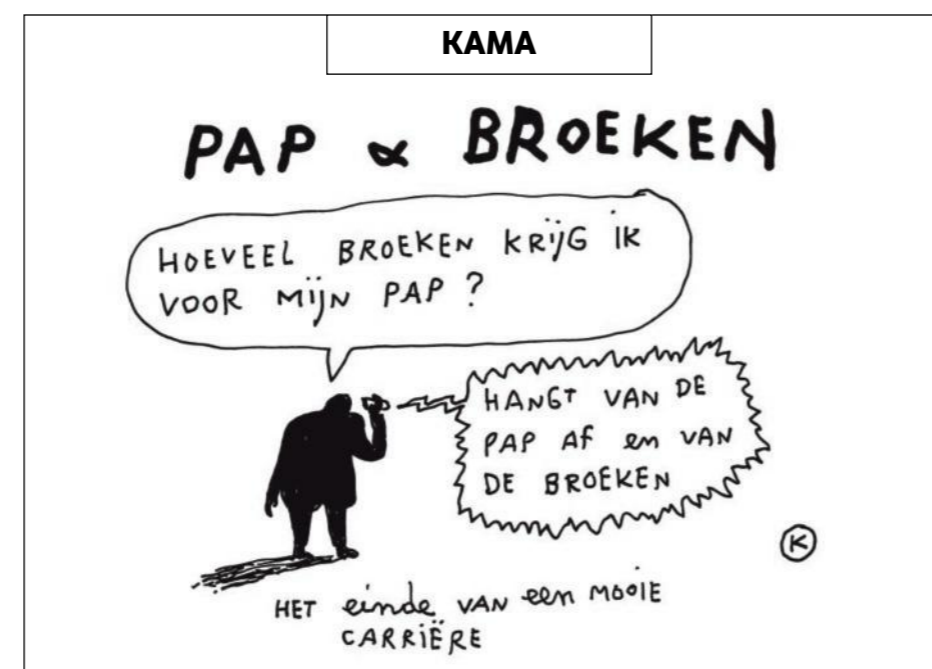
Premier Rob Jetten. FOTO BART MAAT

arrestatie en behandeling van de activisten is volgens de organisaties symptomatisch voor de terughoudendheid waarmee het kabinet richting Israël opereert. „Het duurde lang voor de regering reageerde, pas toen de vreselijke beelden naar buiten kwamen.” Toen dat woensdag gebeurde, sprak Jetten in een verklaring van een „mensonterende behandeling” en ontbood BZ-minister Tom Berendsen (CDA) de Israëlische ambassadeur. Andere EU-landen, waaronder Italië, hadden in de dagen ervoor al gereageerd met scherpe veroordelingen van de illegale onderschepping van de activisten door Israël op internationale wateren.

Weinig verandering

De organisaties zien bij het kabinet-Jetten te weinig verandering ten opzichte van het vorige kabinet. Daarin wilde de PVV helemaal niets wil weten van kritiek op Israël. In het coalitieakkoord van PVV, VVD, NSC en BBB was, mede onder druk van de PVV, geen verwijzing naar de tweestatenoplossing meer te vinden, decennialang de hoeksteen van het Nederlandse Israëlbeleid. Toch stelde ook het kabinet-Schoof onder druk van de verwoestingen in Gaza beperkte sancties in tegen Israël. Zo kregen Ben Gvir en een andere extreemrechtse minister, Bezalel Smotrich, een inreisverbod, werd de wapenexport beperkt en zegde het vorige kabinet toe om een handelsboycoot voor de illegale Israëlische nederzettingen voor te bereiden.

Met het aantreden van het nieuwe kabinet van D66, VVD en CDA, en met de Israël-kritische Jetten als premier, hadden de organisaties op meer en steviger Nederlandse sancties gehoopt. Tot nu toe vergeefs, zei Amnesty-directeur Dagmar Oudshoorn. „We hebben nog geen nieuwe, concrete acties gezien van dit kabinet.” De directeuren van de organisaties somden nog eens op waarom er nog altijd alle aanleiding is voor zware sancties. Oudshoorn ziet dat Israël met de recente aanvallen in Libanon „dezelfde strategie van verwoesting en bezetting” hanteert als in Gaza en op de Westbank. In Gaza wordt het staakt-het-vuren continu door Israël geschonden, zei Karel Hendriks van Artsen zonder Grenzen, die vertelde dat er sinds het begin van het bestand 850 burgerdoden vielen. „En onze hulp wordt nog altijd tegengewerkt, en we treffen nog dagelijks ondervoeding aan, vooral bij zwangere vrouwen en kinderen.”

STRAFZAAK WESKI

Weski adviseerde Taghi over 'pap' en 'broeken': geld en drugshandel

De zieke Weski hoeft van de rechters niet meer de cel in. Ze is wel schuldig want „doorgeefluik” van Ridouan Taghi's bende.

Marcel Haenen

ROTTERDAM

Voormalig advocaat Inez Weski heeft maandenlang als crimineel boodschapper gefunctioneerd van de inmiddels voor verscheidene liquidaties tot levenslang veroordeelde proceshandelaar Ridouan Taghi. Ze was volgens de Rotterdamse rechtbank een „doorgeefluik” voor Taghi en zijn misdaadbende. „Door berichten door te sturen faciliteerde Weski een criminele organisatie met als oogmerk de handel in verdovende middelen en het witwassen van de opbrengsten”, aldus de rechtbank die donderdag vonnis wees.

Ruim drie jaar na haar aanhouding volgden de drie rechters vrijwel volledig het betoog dat het OM vorige maand in het requisitoir hield. De aanklagers eisten een celstraf van 4,5 jaar. Weski heeft volgens het OM tussen december 2019 en maart 2021 boodschappen heen en weer gebracht tussen leden van criminele organisaties en haar in de Extra Beveiligde Inrichting in Vught gedetineerde cliënt Taghi. In die periode bezocht Weski de gedetineerde Taghi zo'n tachtig keer en dat waren volgens het OM „geen bliksembezoekjes” maar langdurige bijeenkomsten waar het voortzetten van criminele activiteiten werd besproken.

Cryptotelefoon

Volgens de rechtbank staat vast dat Weski een cryptotelefoon (Sky ECC) gebruikte, die ze volgens het OM in december 2019 kreeg van Nora, de in Nederland wonende zus van Ridouan Taghi. Hij werd in december 2019 in Dubai gearresteerd en naar Nederland uitgezet. Met die telefoon stuurde de advocaat versluierde berichten over „pap” en „broeken”, codetaal voor geld en drugs, aldus de rechtbank. Later werd op advies van Weski ook door de benedeleden gecommuniceerd via USB-sticks, aldus de rechters.

De rechtbank acht de beschuldigingen aan het adres van Weski volledig bewezen. Ze komt alleen tot een lichtere straf: een celstraf gelijk aan de 42 dagen die de advocaat in voorarrest doorbracht. Een strengere straf voor de 71-jarige verdachte heeft volgens de rechters geen zin.

„Deze strafzaak heeft vérstrekende gevolgen voor de verdachte gehad.” Er is een „ontluisterend einde aan haar carrière gekomen”. Ze is haar reputatie kwijt, haar maatschappelijke positie is ernstig verslechterd en ook haar „geestelijke en lichamelijke gezondheid” is door de strafzaak beschadigd. Weski is hartpatiënt, heeft suikerziekte en PTSS opgelopen.

Ze kan volgens de rechters bovendien nu geen kwaad meer. „Het is onaannemelijk dat zij haar praktijk als advocaat nog zal hervatten,

Weski's advocaten Geert-Jan en Carry Knoops in de rechtbank van Rotterdam. Ze was zelf niet aanwezig bij de uitspraak. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

waardoor het gevaar op herhaling ontbreekt.”

Weski heeft volgens de strafrechters als „zeer ervaren” advocaat van drugshandelaar Taghi ernstig misbruik gemaakt van „de privileges” die ze als advocaat genoot. „Met het doorgeven van informatie heeft de verdachte niet alleen bijgedragen aan de voortzetting van de illegale activiteiten van de criminele organisatie, maar heeft zij ook het algemeen vertrouwen in de advocatuur ernstig beschaamd. Zij heeft de advocatuur hiermee in een kwaad daglicht gesteld en dergelijke handelen ondermijnt de rechtsstaat. De rechtsorde is hierdoor dan ook ernstig geschokt.”

Gedetineerd in atombunker

De advocaten van Inez Weski hebben tijdens de rechtszaak dagenlang betoogd dat het OM niet ontvankelijk diende te worden verklaard in de vervolging. De verdachte zat negen dagen in een soort atombunker op vliegveld Zeist gedetineerd. Dat was volgens de ad-

verdachte hierdoor geen eerlijk proces meer zou kunnen krijgen. De rechtbank verwerpt die redenering. Ze zegt te begrijpen dat Weski op een ongebruikelijke wijze werd vastgehouden, gelet op een mogelijke bedreiging van haar eigen veiligheid.

Door de verdediging is gesuggereerd dat bij Inez Weski sprake zou zijn geweest van psychische over-

Gaat de rechtbank daadwerkelijk recht spreken of anderom agenda uitvoeren?”

Inez Weski vóór de uitspraak

macht. Ze zou dan mogelijk externe druk van de onderwereld niet hebben kunnen weerstaan. Weski zelf heeft hierover niets verklaard. „Zonder een feitelijke onderbouwing door de verdachte zelf kan zo'n situatie van psychische overmacht door de rechtbank niet wor-

den aangenomen. Daarom is verdachte hierdoor geen eerlijk proces meer zou kunnen krijgen. De rechters, verklaarden de rechters.

Weski ontkent alle beschuldigingen. Ze heeft zich tijdens de strafzaak beroepen op haar beroepsgeheim en zegt als geheimhouder niet te kunnen praten over communicatie met cliënten. De ex-advocaat, die niet aanwezig was bij de uitspraak, heeft nog niet gereageerd op haar veroordeling.

Bitter weinig vertrouwen

Verrassend is de veroordeling voor haar niet geweest. Aan de vooravond van de uitspraak liet Weski in appberichten desgevraagd weten bitter weinig vertrouwen te hebben in een voor haar goede afloop van de strafzaak. „Gaat de rechtbank daadwerkelijk recht spreken of anderom agenda uitvoeren?”, was de vraag waar op de dag des oordeels volgens haar een antwoord zou komen.

Ze vermoedde al dat de rechtbank zich zou scharen aan de zijde van de vervolgers, zoals ze de ver-

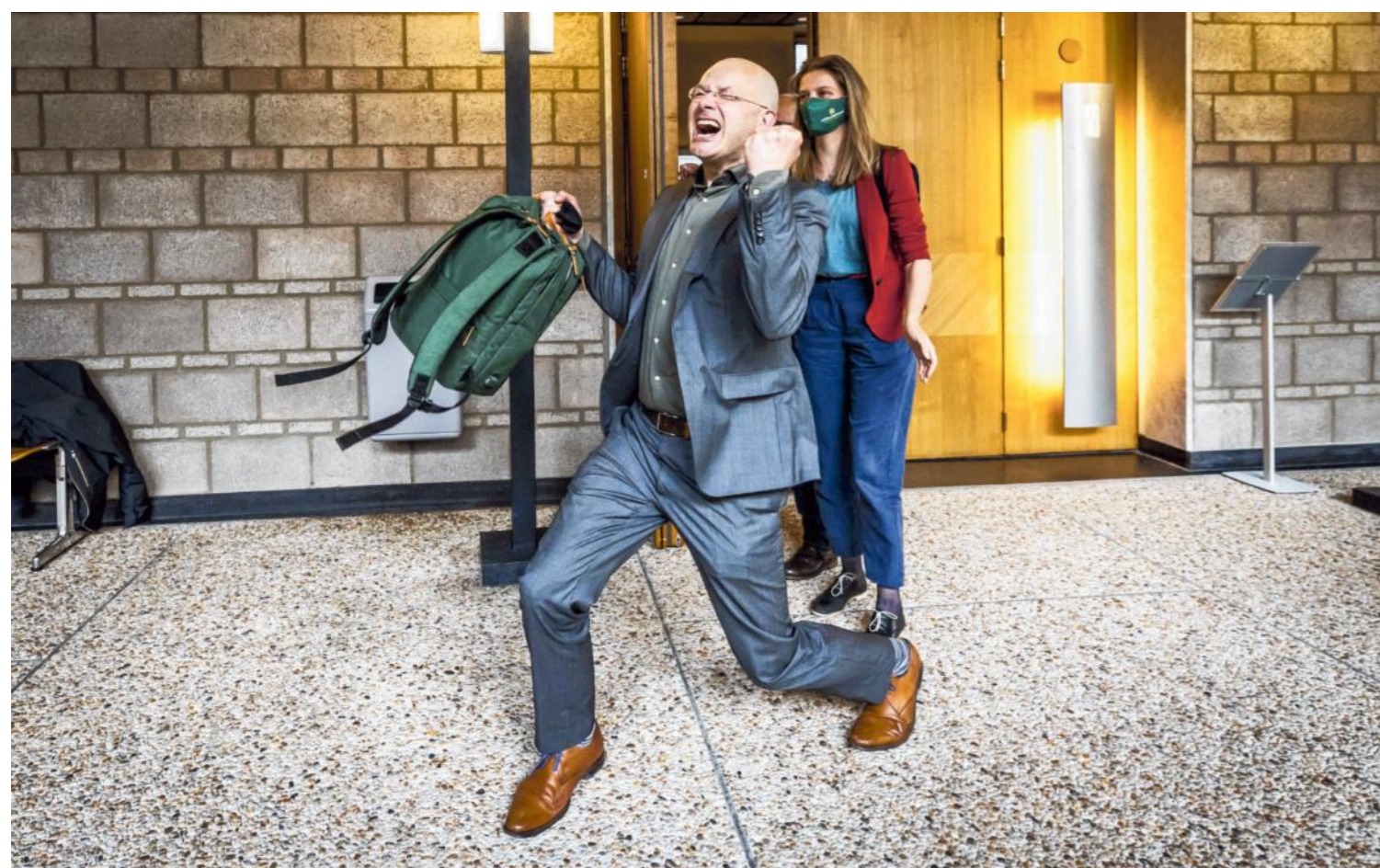
antwoordelijken achter haar berechting consequent noemt. Functionarissen die volgens haar „al drie jaar lang bezig zijn alles verzegend vergif” te verspreiden om haar uit te schakelen. „Ik verwacht niets meer. Van geen enkele overheid of vermeend onafhankelijk orgaan”, appte Weski begin deze week.

Haar advocaat Geert-Jan Knoops zei na het vonnis dat het „voor de hand ligt dat Weski tegen het vonnis in beroep zal gaan, maar daar moeten we nog goed over nadenken”. Het OM gaat zich ook nog beraden. Weski is de tweede advocaat van Taghi die wordt veroordeeld voor lidmaatschap van diens criminele organisatie. In januari 2023 werd Youssef Taghi - advocaat en neef van Ridouan - veroordeeld tot een celstraf van 5,5 jaar. Hij zou als boodschapper „een sleutelrol” hebben gespeeld in de bende van Ridouan. Zijn rol was in de organisatie, volgens de rechters, „veel groter en actiever” dan de rol die Weski speelde. Daarom was zijn straf hoger.

KLIMAATZAAK

Milieudefensie vs Shell - de derde en beslissende ronde: cassatiezitting

Anderhalf jaar na de uitspraak in het hoger beroep is vrijdag de cassatiezitting in de zaak van Milieudefensie tegen Shell: moet Shell wel of niet versneld zijn uitstoot terugdringen? De consequenties van deze cassatiezaak kunnen heel groot zijn, zeggen beide partijen.

Laura Wismans
AMSTERDAM

Nu gaat het er echt om. Anderhalf jaar na de uitspraak in het hoger beroep vindt vrijdag in Den Haag de cassatiezitting plaats in de zaak van Milieudefensie tegen Shell. In het slepende juridische gevecht, dat al in 2019 begon, is het woord nu aan de Hoge Raad, de hoogste rechter van Nederland.

Voor het hoger beroep waren vier lange dagen ingeruimd, maar de cassatiezitting zal in een halve dag gedaan zijn. De twee partijen krijgen elk een uur voor hun pleidooi. Het is het enige moment waarop ze de rechters in de ogen kunnen kijken en hun argumenten mondeling de gewenste nadruk kunnen geven. De Hoge Raad zal niet alle feiten opnieuw wegen, die kijkt of het recht goed is toegepast en het oordeel in hoger beroep voldoende is onderbouwd.

De consequenties van deze cassatiezaak kunnen desondanks heel groot zijn, zegt zowel de klimaatorganisatie als het oliebedrijf tijdens persmomenten die zij organiseerden voorafgaand aan de zitting. De Hoge Raad is het eindpunt, verder procederen is in Nederland niet mogelijk.

Als Milieudefensie gelijk krijgt, zal een gerechtshof zich waarschijnlijk opnieuw inhoudelijk over de zaak moeten buigen. Voor de hand ligt dan dat Shell opgelegd krijgt de uitstoot van CO₂ met een bepaald percentage te verminderen. De impact van deze uitspraak zal groot zijn, omdat de zaak van begin af aan al gezien wordt als een voorbeeldzaak; als Shell tot uitstootreductie wordt gedwongen, dan zullen vermoedelijk meer bedrijven volgen.

Als Shell gelijk krijgt is de route van het aanpakken van bedrijven via de rechter, die ook andere klimaatorganisaties in navolging van Milieudefensie zijn gaan bewandelen, minder voor de hand liggend geworden. De hele wereld kijkt mee naar wat de Hoge Raad in Nederland beslist.

Baanbrekend vonnis

Even een opfrisser: de zaak draait om de CO₂-uitstoot van Shell. Milieudefensie is van mening dat vervuilende bedrijven een eigen verantwoordelijkheid hebben om schade aan het klimaat te voorkomen en aan het Klimaatakkoord van Parijs te voldoen. De klimaatorganisatie eist dat Shell de uitstoot van CO₂ in 2030 met 45 procent heeft verlaagd ten opzichte van 2019. En niet alleen de eigen uitstoot, maar ook de uitstoot die veroorzaakt wordt door de eindgebruikers van zijn producten - dat laatste vormt ruim 90 procent van de aan Shell gerelateerde uitstoot.

Toenmalig directeur van Milieudefensie Donald Pols in eerste instantie juichend (foto boven) na de eerste uitspraak. Onder tijdens het hoger beroep. FOTO: JEROEN JUMELET/ANP

In 2021 kreeg Milieudefensie gelijk van de rechter. Het was een baanbrekend vonnis. Nog niet eerder legde een rechter een reductieplicht op aan een individueel bedrijf, en dat het een groot bedrijf uit de fossiele sector betrof maakte veel indruk. Het vonnis werd ontvangen als een keerpunt in de strijd tegen klimaatverandering en een omslag in het denken over de verantwoordelijkheid van vervuilende bedrijven.

Natuurlijk ging Shell in hoger beroep. Shell betwist niet dat het klimaat opwarmt, maar vindt niet dat reductieplichtingen aan één bedrijf opgelegd kunnen worden. Het zijn in hun ogen overheden die grenzen moeten stellen aan uitstoot, die dan voor iedereen gelden. Shell heeft ook grote moeite verantwoordelijk gehouden te worden voor de uitstoot van zijn klanten. Een reductieplicht voor alleen Shell helpt het klimaat ook helemaal niet, zegt het bedrijf, andere olie- en gasbedrijven zullen direct in het gat springen dat zij achterlaten.

In het vonnis in het hoger beroep ging het hof op veel punten mee met Milieudefensie, maar op twee cruciale punten niet. Oliebedrijven zijn volgens het hof inderdaad in hoge mate verantwoordelijk voor klimaatverandering, en er rust wel degelijk een zware plicht op het bedrijf om te verduurzamen, omdat mensenrechten ook doorwerken in het privaatrecht. Maar het concrete reductiepercentage van 45 procent wees de rechter niet toe. Die norm vond het hof niet fijnmazig genoeg onderbouwd om rechtstreeks op Shell toe te kunnen passen. Ook volgde het hof Shell in de redenering dat het niet effectief is om één bedrijf tot verduurzaming

te verplichten. Shell won deze ronde.

De ontgoocheling bij Milieudefensie was groot. Donald Pols - die toen nog vaandeldrager was van Milieudefensie, maar begin mei zijn overstap naar Tata Steel aankondigde - was na de uitspraak in tranen. Al bij het verlaten van de rechtbank kondigde hij aan in cassatie te gaan.

Te nauwe blik

De advocaat van Milieudefensie, Roger Cox, zal vrijdag in zijn pleidooi veel aandacht besteden aan de vraag waarom een reductieplichting wél toe wijzen is. Het hof nam in het grootste deel van het vonnis een veelheid aan gronden mee, naast de wetenschap ook onder meer de mensenrechten, het voorzorgsbeginsel en klimaatprotocolen van de Verenigde Naties. Maar bij de uiteindelijke afwijzing van de reductieplichting is volgens Milieudefensie plots enkel naar de wetenschap gekeken.

Dat is een te nauwe blik geweest, meent Milieudefensie, waarmee een groot deel van de juridische basis ontbreekt. Wegen die bredere gronden ook in dit deel van het vonnis mee, dan is een reductiepercentage heus te rechtvaardigen. Dat kan 45 procent zijn of een ander - lager - percentage.

Voor Shell blijven de belangrijkste punten uit het hoger beroep overeind. Het bedrijf zegt natuurlijk mensenrechten te respecteren, maar er is niet zoiets als een mensenrecht op het afschalen van fossiele brandstoffen; energiezuikerheid en betaalbaarheid van energie zijn voor burgers ook cruciaal en daarvoor zijn fossiele brandstoffen van belang, vindt het bedrijf.

Shells cassatieadvocaat, Freerk Vermeulen, zal ook voor het voetlicht proberen te brengen hoe ingewikkeld en vervlochten het energiesysteem is. Neem vliegtuigen en containerschepen, die kunnen niet zomaar stoppen met het gebruik van kerosine en stookolie. Als ze die niet van Shell kunnen krijgen dan gaan ze naar een ander. Elk onderdeel van het energiesysteem heeft weer eigen complexiteiten en daaraan wordt voorbijgegaan als Shell nu een reductieplicht opgelegd krijgt.

Een ander fundamenteel punt voor Shell is dat het aan overheden is om de energietransitie vorm te geven, niet aan de rechter. Als de rechter individuele reductiepaden voor bedrijven gaat vaststellen, kan dat zomaar de belangenafweging van regeringen doorkruisen. Een overheid kan bijvoorbeeld best gas willen opschalen als dat voor minder kolenuitstoot zorgt.

Afgelopen maart kwam er voor dit standpunt van Shell relevante jurisprudentie bij. Een Duitse rechter vonniste toen in een zaak over versnelde uitfasering van brandstofmotoren die aangespannen was tegen Mercedes en BMW in het voordeel van de autobedrijven. Het doorslaggevende argument was dat het aan wetgevers is om dergelijke normen op te leggen.

Heel wat gebeurd

Tussen het hoger beroep, dat in het voorjaar van 2024 diende, en nu is er in de wereld veel gebeurd. Verschillende wetgevende instanties verscherpten de uitstootnormen, zo geldt binnenkort in de Europese Unie een verplichting voor raffinaderijen om groene waterstof te gaan gebruiken. Shell ziet hierin beves-

ting dat overheden goed kunnen normeren en dat internationale bedrijven zich hiernaar voegen.

En er is een nieuwe oorlog gaande, in Iran. Als de rechter een reductienorm oplegt, kan Shell niet meer flexibel reageren op externe omstandigheden zoals de schaarste aan kerosine en diesel die er nu is, zegt het bedrijf. Wetgevers kunnen in zulke gevallen uitzonderingen maken. Uit de huidige energiecrisis concludeert Milieudefensie juist dat de afhankelijkheid van fossiele energie instabiliteit in de hand werkt en dat de overgang naar hernieuwbare energie moet versnellen.

De klimaatorganisatie zag de afgelopen jaren vooral tekenen dat Shells uitstoot zonder tussenkomst van een rechter niet snel zal afnemen. Vorig jaar kondigde Shell aan dat het meer vloeibaar gas wil gaan verkopen, onlangs was er de grote overname van een Canadese olieproducent, en er zijn voor miljarden aan investeringen in nieuwe olie- en gasvelden gepland.

Na de zitting van vrijdag volgt nog een papierwinkel. Beide partijen zullen schriftelijke toelichtingen indienen en ze mogen - ook schriftelijk - nog eens op elkaar reageren. Dan volgen adviezen aan de Hoge Raad van de procureur-generaal en een advocaat-generaal. Zo'n advies is standaard onderdeel van een cassatiezaak, maar dat het er twee zijn is uitzonderlijk en hangt samen met de complexiteit van de zaak en de mogelijk verstrekkende gevolgen van het vonnis.

De Hoge Raad zal de tijd nemen om tot een besluit te komen, verwachten beide partijen, ze rekenen op een uitspraak in het voorjaar van 2027.

DIT IS DE LAATSTE MET DE HAND GESCHREVEN ADVERTENTIE VAN DE PERZENKONING. IK HEB 53 JAAR PERZISCHE TAPJEN VERKOCHT, IN TOTAAL 14 WINKELS, IK BEN DE HALVE WERELD OVER GEREISD, EN VIND HET NU OP MIJN 85STE GENOEG GEWEEST. IK HEB EEN GROTE UITVERKOOP GEHOUDEN EN NU MORGEN DE LAATSTE DAG! ZATERDAG 23 MEI VAN 10. TOT 17 UUR LEEG VERKOOP! VAN DE OPKOPERS KRIG IK NIET VEEL, DUS DAN NU MAAR: ALLES, MAAR DAN OOK ALLES; PERZISCHE TAPJEN, ALLE MATEN, OA. TABRIZ, NAIN, KASHAN, QUOM, SARLUCK, EN ZIEGLER, KAZAK, BOCHARA, AFGHAAN, BIDJAR, SHIRAS ENZ. ENZ. MAAR OOK INBOEDEL: KASTEN, TAFELS, BUREAU EN DECORATIE'S ALLES! * **TEGEN ELK AANNEMELIJK BOD!** * MOET WEL AANNEMELIJK ZIJN NATUURLIJK, NIET DAT LI € 100,- BIEDT OP EEN TAPJUT VAN € 8.000,- PRIJS KOMEN WIJ WEL OVEREEN, MAAR GOEDKOPER VINDT LI NOOIT MEER! **DE LAATSTE DAG! DE LAATSTE KANS!** * ALLE TAPJUTEN ZIJN MET DE HAND GEKNOOPT. * ALLE TAPJUTEN ZIJN MET CERTIFICAAT VAN ECHTHEID. * LI KLUNT PARKEREN VOOR DE DEUR. * ALLE TAPJUTEN ZIJN GEPRJESD MET DE WINKEL-ADVIES PRIJS. * OM EN NABIJ 1/10 VAN DIE PRIJS KOMEN WIJ ER WEL LI! * MET ENIGE SPIJT DOE IK DIT NU, MAAR AAN ALLES KOMT EEN EIND! * MET DANK AAN ALLE KLANTEN DIE IN DE LOOP DER JAREN BIJ MIJ GEKOCHE HEBBEN. **LIW REIS ZEER DE MOEITE WAARD!**

De Perzenkoning bv de Zelling 2 3342GS Hendrik Ido Ambacht tel: 078-6823811

REPORTAGE **ASIELOPVANG TER APEL**

Weggestuurden zijn voor even gouden 'supermannen'

Het COA vangt vanaf nu alleen nog de 'kwetsbaarste' asielzoekers op. Vrijwilligers staan buiten de poorten met isolatiedekens. Stadskanaal biedt toch nog hulp aan dertig geweigerde asielzoekers.

Sheila Kamerman en
Noortje Smeltink

TER APEL

Woensdagavond even na zes uur vragen de vrijwilligers van het Rode Kruis of de mannen met een oranje bandje om de pols in de rij willen gaan staan. De auto met de warme maaltijd is gearriveerd, ze krijgen een piepschuimen bakje met falafelbal-letjes, rijst en sperziebonen. Anas, een 21-jarige jongen uit Jemen, die als enige goed Engels spreekt, vertaalt voor de mannen in de rij: „Het is halal.”

De mannen kregen woensdag bij de asielopvanglocatie in Ter Apel te horen dat er geen plek voor hen is. Een enkele was al binnen, maar had op een noodbed in de recreatieruimte geslapen. Ook zij moeten het terrein weer verlaten. De locatie is overvol: er is plek voor tweeduizend mensen, er worden er 2.316 opgevangen.

Donderdagmiddag delen vrijwilligers van het Rode Kruis lunch uit aan groepjes mannen met oranje bandjes om de pols: een tasje met een pakje melk, een flesje water, twee broodjes en een peer. Mannen zitten in groepjes onder de bomen in het gras. De 28-jarige Ahmed uit Gaza (achternaam bij de redactie bekend) zucht: Zijn powerbank is leeg, zijn energie op. „Ik wil geen vluchteling meer zijn.”

Burgemeester noemt het treurig dat mensen buiten slapen ondanks beloften 'diverse kabinetten'

Afgelopen nacht slapen 51 mannen in een lege loods in Stadskanaal, overhaast ingericht met veldbedden. Zij hadden woensdag te horen gekregen dat er geen plek voor hen was in de asielopvanglocatie in Ter Apel waar net gearriveerde asielzoekers zich moeten melden. Om zes uur 's morgens werden ze gewekt, om zeven uur waren ze terug in Ter Apel. Een aantal kon nu wel naar binnen. De mannen die gisteren als laatste kwamen, niet. Hun groep groeit met elke bus uit Emmen die arriveert.

Sinds woensdag vant het COA alleen „de meest kwetsbare asielzoekers” binnenlaten, meldt de organisatie in een persbericht. Kwetsbaar zijn alleenstaande minderjarigen, lhbt personen, zwangeren, gezinnen en meisjes en vrouwen die kans lopen het slachtoffer te worden van eerwraak.

Op woensdagavond rond negen uur, als het gaat schemeren, delen de Rode Kruis-medewerkers goudkleurige foliedekens uit tegen de kou. Zo'n dertig in het donker geklede mannen veranderen in gouden 'supermannen' met

wapperende foliedekens om de schouders. Er is nog steeds hoop op een oplossing voor de nacht, zegt Jos van der Burg, vrijwilliger bij het Rode Kruis.

In de vroege woensdagmiddag stond er meer pers dan asielzoekers op het grasveld voor de toegangspoort. Asielzoekers die net naar buiten waren gestuurd, kregen voor het hek een microfoon onder hun neus terwijl ze nauwelijks leken te beseffen wat er aan de hand was. Een man met een uitgeprinte reisroute liep gefrustreerd weg. De sfeer was gespannen. Vrijwilligers van het Rode Kruis en Vluchtelingenwerk renderen van de een naar de ander om de situatie uit te leggen.

Vrijwilliger Jos van der Burg wilde iets nuttigs doen. „Ze belden ons gisteren: sta paraat.” Hij deelt water, plakken ontbijtkoek en pleisters uit. Wat de asielzoekers het liefste willen - een bed - kan hij niet bieden. Jaap Velema, burgemeester van de gemeente Westerwolde, waar Ter Apel onder valt, zei tegen *Hart van Nederland* dat hij grip heeft voor de zorgen van burgers, maar dat angst voor asielopvang niet nodig is. Hij doelde op de demonstraties op diverse plekken om noodopvang tegen te houden. Het gebrek aan plekken elders, leidt ertoe dat asielzoekers uit Ter Apel niet kunnen doormoeten. Hij vindt het treurig dat mensen misschien buiten moeten slapen terwijl „diverse kabinetten hadden toegezegd dat dit niet meer zou gebeuren”.

Slepen met koffers

In de loop van de woensdagmiddag werd de sfeer op het grasveld rustiger. Er kwamen steeds meer mannen met tassen en koffers naar buiten. Een Pakistaanse man bleef uren met rode ogen naast zijn koffer staan. Er was niemand die zijn taal sprak. Hij zette zijn capuchon op.

Anas uit Jemen, achternaam bij de redactie bekend, liep de hele middag rond op het grasveld met een blauwe rolkoffer aan zijn hand. „Tsjja, dit is het leven van een vluchteling”, zei hij. „Ik kijk nergens meer van op.”

Al keek hij wel even op zijn neus toen hij de ochtend na zijn asielaanvraag een polsbandje om kreeg en naar de poort werd geleid. Hij had geen idee dat hij niet weer naar binnen mocht: „Ik dacht, ze wijzen me nu mijn bed.” Van de vrijwilligers van het Rode Kruis buiten het hek begreep hij dat dit niet het geval was. Met zijn koffer liep hij van groepje naar groepje. „We slapen vannacht misschien buiten”, zegt hij.

Walid Ouhit uit Oekraïne staat ook buiten het hek. Hij heeft een tijdelijke verblijfsvergunning, die eindigt over twee dagen. Hij vroeg woensdag asiel aan in Ter Apel. Verkeerde dag, dikke pech. Waarom hij niet teruggaat naar zijn opvang? „Dat is drie uur reizen, veel te ver. Ik zal toch hier moeten zijn om me te melden voor de procedure.”

INTERVIEW **JOHANN VELKERS**
VOORMALIG REGIOMANAGER COA TER APEL

'We spelen balletje balletje met mensen'

De voormalige regiomanager van het aanmeldcentrum in Ter Apel stapte twee jaar geleden op omdat hij het niet verantwoord vond om meer dan 2.000 mensen op te vangen. „Dat is gewoon onveilig.”

Martin Kuiper

AMSTERDAM

Johann Velkers hoeft de beelden uit Ter Apel niet te zien, zegt hij, om zich een voorstelling te kunnen maken hoe het er nu aan toe gaat in het grootste aanmeldcentrum van Nederland. Overvolle woon- en recreatieruimtes, veel mensen op het terrein, grote drukte overal. Twee jaar geleden stapte Velkers op bij het opvangorgaan na een conflict met de COA-top over het opvangbeleid. Hij was pas een half jaar de baas in Ter Apel toen de opvang er te vol raakte. Hij wilde geen mensen meer binnenlaten, omdat dit onveilig was. Maar de leiding in Den Haag dacht daar anders over en drukte haar zin door.

Woensdag maakte het COA bekend dat de opvang in Ter Apel weer te vol is - 2.316 mensen verblijven er. Nu is de poort wel dicht en wordt gescreend wie naar binnen mag. „Kwetsbare mensen” zoals (zwangere) vrouwen wel, mannen die alleen naar Nederland zijn gekomen niet. Zij wachten buiten het azc op het grasveld. „Het is bizar”, zegt Velkers: „We zijn twee jaar verder en helemaal niks op-

Als het donker werd, sloten gezinnen zich op

geschoten. Het asielsysteem hangt aan elkaar van tijdelijke noodopvanglocaties.”

Idealerweiseer verblijven er 1.750 mensen in Ter Apel, zegt Velkers. In nood rek je dat op tot 2.000. „Dan puzzel je constant met mensen en bedden.” Maar 2.316, zegt hij: „Dat is gewoon onveilig.”

„Dat betekent niet alleen dat er meer mensen op elkaar wonen, maar ook dat begeleiders minder zicht hebben op wat er gebeurt, recreatieruimtes vol zitten, de rijen bij het eten en de wc's nog langer zijn en mensen daardoor sneller geïrriteerd raken. Meer mensen, zegt hij, is meer gedoe: „Meer opstootjes.”

Welke risico's kleven er aan het opvangen van zoveel mensen?

„Er worden mensen opgevangen op ongeschikte en soms gevaarlijke plekken. Er slapen in het verleden mensen op de grond in de recreatieruimtes. In mijn tijd waren die niet brandveilig. Net als de wachtruimtes van de immigratiedienst IND in Ter Apel, waar twee jaar geleden als noodgreep asielzoekers op een stoel of minder de nacht doorbrachten. Dat soort plekken hebben vaak maar één uitgang. Als er 's

nachts een grote brand uitbreekt dan...”

Dat was een van de redenen dat Velkers onenigheid kreeg met de leiding van het COA, zegt hij. „We hadden portocabins - kant en klare kantoorrijen - op het terrein staan, zodat ze overdag niet buiten in de regen wachtten, maar binnen. Ze kregen er ook een kop soep. Ik had Jaap Velema, burgemeester van Westerwolde, met mijn hand op het hart beloofd dat er geen mensen zouden slapen, omdat ze niet aan de veiligheidseisen voldeden.”

„Laten we de groep die we hier niet kwijt kunnen in bussen naar het Malieveld rijden, stelde ik destijds voor. Het Rode Kruis was bereid om daar tenten op te bouwen. Zo maak je een statement. Maar de toenmalige leiding durfde het niet aan. Asielzoekers slapen toch in de portocabins. Dat was hartstikke onveilig.” De toenmalige COA-bestuursvoorzitter zegt in een reactie dat het „zeker niet” klopt dat hij asielzoekers tegen Velkers wens in en zonder zijn medeweten liet slapen in de portocabins. Hij verwijst voor vragen hierover door naar het COA. „Ik was destijds bestuursvoorzitter, maar dat ben ik niet meer.”

Wat doet de huidige drukte met de veiligheid van de bewoners en COA-medewerkers?

„Toen ik er zat, was er een groep van vier- tot vijfhonderd overlastgevers actief in het azc. Bij zulke aantallen verliest de leiding het overzicht. Criminele asielzoekers profiteren daarvan. Ze kunnen onder de radar hun ding doen. Ze gaan op rooftocht in het kamp. Ik zie niet in waarom die groep nu veel kleiner zou zijn, bijna geen enkele andere gemeente wil hen opvangen. Ze laten dit expliciet opnemen in de bestuursovereenkomst die ze sluiten met het COA. In WhatsApp-groepen verkopen de overlastgevers hun gestolen spullen. Toen ik in Ter Apel werkte, kwamen dagelijks mensen naar de balie die bestolen waren. Als het donker werd, sloten gezinnen zich op in hun kamertjes omdat ze bang waren beroofd te worden.

„Werken in Ter Apel heeft veel impact. Het ziekteverzuim is ontzettend hoog, in mijn tijd tussen 9 en 13 pro-

cent. Medewerkers proberen kwetsbare mensen te helpen, elke dag voeren ze gesprekken met mensen uit oorlogsgebied die alles kwijt zijn. Al het leed dat voorbijkomt. Je wordt murw door alles wat er gebeurt. En overlastgevers spugen op je, maken snijbewegingen langs hun keel. Zo'n medewerker roept: ik zie het niet meer. Maar het gaat in je systeem zitten.

„Ik heb dat zelf ook gemerkt. Toen ik april 2024 stopte, heb ik vier maanden thuis gezeten. Ter Apel was ook in mijn systeem geslopen. De bizarre dynamiek waarin je werkt, zuigt je leeg. Mijn voorganger deed het een jaar en viel om tijdens een vergadering. Volledig uitgeput.”

Wat is een oplossing voor de drukte voor de korte termijn?

„Heel snel weer een paar plekken vinden waar mensen in ieder geval 's nachts kunnen slapen. Gymzalen, hotels. Dat deden wij toen ook. Tweehonderd asielzoekers die 's avonds met de bus naar Stadskanaal werden gebracht en vroeg in de morgen weer terugkerden naar Ter Apel om in de rij te wachten. Later deden we hetzelfde in Hoozeve, daarna in Exloo.”

En daarna?

„Gemeenten moeten hun verantwoordelijkheid nemen, zich aan de Spreidingswet houden die het aantal asielzoekers op een eerlijke manier over Nederland verspreidt.” Ondertussen moeten criminele, uitgeprocedeerde, asielzoekers worden teruggestuurd naar hun thuisland. Die zorgen voor de negatieve beeldvorming rond asielzoekers, zegt de voormalige COA-manager. „Er zijn goede verhalen over opvangcentra waar de hele buurt mee doet, maar daar hoor je niemand over. De excessen worden uitgegroot door politici voor politiek gewin.”

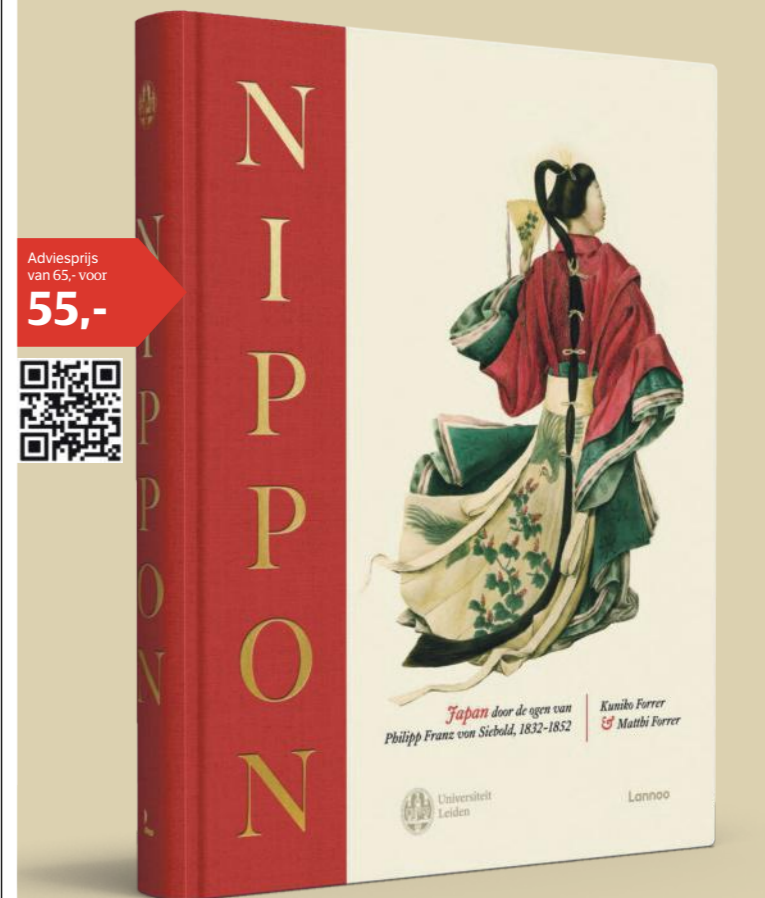
Bij een bevriende ondernemer uit Tynaarlo werken regelmatig asielzoekers, zegt hij. Ze willen graag werken. Maar vaak duurt het niet lang. Zodra ze hun draai lijken te hebben gevonden, worden ze overgeplaatst. Er gaan constant noodopvanglocaties open en dicht. „We spelen balletje balletje met mensen”, zegt Velkers. „Dat moet eens afgelopen zijn.”

Vluchtelingen wachten op het gras voor het asielcomplex in Ter Apel.
FOTO: KEES VAN DE VEEN

nrc webwinkel

Nippon

Eeuwenoud Nederlands meesterwerk toont een uniek Japan

Adviesprijs van 65,- voor 55,-

- Prachtige heruitgave van het topstuk van Franz von Siebold, de centrale figuur in de bestseller *De zwevende wereld*
- Meer dan 400 illustraties van Hokusai en andere Japanse kunstenaars
- Met uitgebreide duiding en een voorwoord van Annejet van der Zijl

Exact 200 jaar geleden reisde Philipp Franz von Siebold, als gezant van de Nederlandse regering, dwars door Japan naar het hof van de shogun. Tijdens zijn verblijf vergaarde hij kennis over het land, het volk en hun gebruiken. In samenwerking met Japanse kunstenaars, zoals Keiga en Hokusai, begon hij aan een visueel en wetenschappelijk project dat zijn weerga niet kent: *Nippon*. Deze heruitgave toont meer dan 400 schitterende illustraties. Nieuwe inleidingen en uitgebreide bijschriften verzorgen een historische context. Zo beoogt dit *Nippon* wat Siebold destijds ambieerde: de lezer verwonderen over de uitzonderlijke schoonheid van Japan, toen en nu.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/japan

Omstanders bekijken de lancering van SpaceX megaraket Starship, op de dag dat het bedrijf de beursgang aankondigt. FOTO ERIC GAY/AP

5 VRAGEN OVER BEURSGANG

Musk wil naar Mars, maar eerst gaat zijn SpaceX naar de beurs

SpaceX, het ruimtevaartbedrijf van Elon Musk, zal in juni naar de beurs gaan. Het zal de grootste beursgang ooit zijn.

Daan van Lent en Marc Hijink

AMSTERDAM

De AI-race is een wedloop naar het grote geld: welk techbedrijf gaat als eerste naar de beurs voor een Initial Public Offering? Deze IPO-race wordt een fotofinish, met Elon Musk op voorsprong. Enkele uren voordat zijn bedrijf SpaceX het prospectus publiceerde en dus de beursgang in juni officieel in gang zette, lekte woensdag uit dat twee zakenbanken de beursgang van OpenAI voorbereiden, gepland in september.

Later op de dag lekte Anthropic naar *The Wall Street Journal* dat het lopende kwartaal het eerste is waarin het bedrijf een winst zal boeken op een omzet die verdubbelt naar 10,9 miljard dollar (9,5 miljard euro). Dat is dan weer een steek onder water van de maker van AI-model Claude, dat ook dit jaar naar de beurs wil gaan. SpaceX geeft in het prospectus aan dat het in het eerste kwartaal van dit jaar een nettoverlies van 4,3 miljard dollar boekte op een totale omzet van 4,7 miljard dollar.

Beleggers kunnen kiezen op welke van de AI-giganten ze gokken en in juni, als de SpaceX-aandelen vrijkomen, zal blijken of de belangstelling daadwerkelijk zo groot is als wordt verwacht. SpaceX mikt hoog, torenhoog. Hoewel het prospectus er zelf

niets over zegt, gaat overal in de markt rond dat het bedrijf mikt op een waardering van 1.700 miljard dollar. Dat is meer dan wat Tesla nu waard is op de beurs (1.300 miljard dollar).

Maar de enige SpaceX-pijler die goed draait is satellietnetwerk Starlink, dat tien miljoen gebruikers telt en afgelopen jaar 4,4 miljard dollar winst opleverde. De andere SpaceX-onderdelen kosten geld. Dat hoort bij het grote plan: „Starlink betaalt de rekening om de mensheid naar Mars te brengen”, schrijft Musk in het prospectus.

1 Haalt Musk daadwerkelijk 1.700 miljard dollar of meer op bij beleggers?

Nee, dat niet. Slechts een klein deel van de aandelen van SpaceX komt op de markt bij de gang naar Nasdaq, de technologiebeurs in New York. Er zal voor ongeveer 50 tot 70 miljard dollar worden opgehaald met de aandelen die op de beurs komen. Dat is ver boven het record van 25,8 miljard dollar dat oliemaatschappij Saudi Aramco in 2019 vestigde.

Het overgrote deel van de aandelen blijft in handen van Musk, die daarmee ook de totale controle over het bedrijf houdt. Hij gebruikt SpaceX als een nieuwe hefboom om geld los te weken voor ambitieuze projecten op het gebied van robotisering, kunstmatige intelligentie en ruimtetransport.

2 Maakt SpaceX winst?

Nee. Vorig jaar boekte SpaceX een omzet van 18,7 miljard dollar, een stijging ten opzichte van de 14,7 miljard van het jaar daarvoor. Maar ondanks die omzetsijging sloeg een winst van 791 miljoen dollar in 2024 om naar een verlies van 4,9 miljard dollar vorig jaar.

Twee derde van de omzet komt voort uit de Starlink-internetdiensten die SpaceX via zijn satellieten aanbiedt. Die activiteit is al jaren winstgevend, met een winst van 4,4 miljard in 2025 en 2 miljard het jaar daarvoor.

Het onderdeel dat raketten lanceert en voor klanten, waaronder ruimtevaartagentschap Nasa en het Pentagon, satellieten in een baan om de aarde brengt, is nog steeds verlieslatend. Vorig jaar haalde dit onderdeel een omzet van 4 miljard met daarop een verlies van 657 miljoen dollar. In februari voegde Musk zijn AI-activiteiten van xAI onder SpaceX. Daar gaan bijna alleen nog maar miljardeninvesteringen heen, zonder dat er tot dusverre genoeg opbrengsten tegenover staan. De verliezen van xAI bedroegen 6,3 miljard dollar in het afgelopen jaar.

3 Waarom is beursgang SpaceX belangrijk voor xAI?

AI is de drijvende kracht van robotisering en zelfrijdende auto's, twee markten die Musk wil bedienen. Nadat hij was opgestapt bij

OpenAI richtte Musk zijn eigen bedrijf in kunstmatige intelligentie op: xAI. Dit bedrijf, dat eerder X/Twitter al had opgeslokt, valt sinds kort onder de SpaceX-tak en lijdt vooral verlies. Vorig jaar gaf xAI 13 miljard dollar uit aan datacenters en chips, terwijl de inkomsten nog gering waren.

Colossus, de supercomputer die xAI in Tennessee uit de grond stampte, staat gedeeltelijk duimen te draaien en dat is zonde van het geld. Het aantal gebruikers van xAI's eigen model, Grok, valt namelijk tegen (117 miljoen per maand).

Grok is echter niet uitgeteld; xAI wil een nog veel groter AI-model bouwen en dat vergt ook veel meer investeringen in infrastructuur. Om dat geld los te weken is een beursgang onder de betere boeren de SpaceX-paraplu een slimme zet.

4 Gaat Musk eigen chips bouwen?

Er zijn niet genoeg chips en chipfabrieken in de wereld om aan de ambities van xAI - laat staan die van de rest van de AI-industrie - te voldoen. Het speciale computergeheugen voor AI-chips is niet aan te slepen. TSMC, de grootste producent van geavanceerde processors, kan de vraag ook al niet aan.

Vandaar dat Musk zelf chips wil produceren in een nieuwe fabriek die hij de *Terafab* noemt. De planning daarvan is nog onduidelijk, hoewel de eerste chipmachines zijn besteld en een clubje chipspe-

cialisten van SpaceX deze week te signaleren was op een hightechcongres in Antwerpen.

Maar chipproductie is extreem complex, vandaar dat Musk de hulp heeft ingeroepen van Intel. Dat bedrijf wil graag concurreren met TSMC. Als de Terafab serieus gaat draaien, geeft dat Musk meer controle over de toeleveringsketen.

5 Waarom zouden beleggers erin stappen?

Dus niet omdat het bedrijf nu geweldige resultaten boekt en ook niet omdat het al een grote omvang heeft. Wel als ze geloven dat al zijn investeringen ooit geld gaan opleveren. En als zij grote verwachtingen hebben dat Musk zijn utopische profetieën werkelijkheid maakt.

In het prospectus spreekt SpaceX verwachtingen uit dat het met datacentra in de ruimte een nieuwe markt van 28.500 miljard dollar kan creëren. Een andere doelstelling is dat het bedrijf een nederzetting op Mars zal stichten die minimaal 1 miljoen inwoners zal tellen.

Musk zelf gelooft in zijn profetieën, bewijst hij nog maar eens. Als hij doelen als deze bereikt, krijgt Musk zelf nog eens 1 miljard aandelen extra als bonus.

Particuliere beleggers mogen meedromen. Zeker dertig procent van de aandelen komt voor hen ter beschikking, onder andere via beleggingsplatforms als Robinhood.

DON'T
STOP
THINKING
— 🎵 ABOUT 🎵 —
TOMORROW

NAMENS STICHTING DE INITIATIEVEN

HARRY DE WINTER 22-5-1949 — 7-3-2023

KONINGSHUIS

Koning bezorgd over gewelddadigheden bij de
asielprotesten: 'Demonstreren doe je met je stem'

Bij een persgesprek sprak de koning de wens uit dat Nederlanders „weer normaal met elkaar omgaan“.

Titia Ketelaar

WASSENAAR

Koning Willem-Alexander maakt zich zorgen over de uit de hand lopende en verhardende demonstraties rond de komst van asielzoekerscentra. In een persgesprek zei hij donderdag: „Demonstreren, protesteren, is een groot goed in onze democratie, maar dat doe je met je stem en niet met geweld. En zeker niet tegen onze hulpverleners. Politie, ambulance en de brandweer: daar blijf je van af.“

Op diverse plekken, waaronder Loosdrecht en Apeldoorn, liepen demonstraties rond de komst van asielzoekers uit op geweld. Er werd met stenen en zwaar vuurwerk gegooid, er werd brandgesticht, en eveneens werden afgelopen maanden raadsleden en gemeentebestuurders bedreigd.

De koning beschouwt de demonstraties als uiting van ongemakkelijkheid, maar wees erop dat de „migratieproblematiek“ op Europees en nationaal niveau is besloten. En dat dit heeft geleid tot „democratisch tot stand gekomen wetgeving“, die op lokaal niveau moet worden uitgevoerd.

„We moeten weer normaal met elkaar omgaan. Ik hoop dat we weer op een normale manier kunnen demonstreren. Dat we daarna het gesprek kunnen voeren over hoe we invulling geven aan een probleem dat we als land en als samenleving moeten oplossen, en dat is het huisvesten van asielzoekers en van statushouders over het hele land.“

'Verbinden van de samenleving'

Koning Willem-Alexander heeft niet overwogen om nú een van de

Koning Willem-Alexander, koningin Máxima en de prinsessen Amalia, Alexia en Ariane poseerden in Park Clingendael. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN / ANP

plekken te bezoeken waar het onrustig is, zoals Loosdrecht. Toen hij in 2013 werd ingehuldigd, noemde hij het een van zijn taken om de samenleving te „verbinden“. Bij excessief geweld is echter geen taak weggelegd voor een verbinder, maar voor het Openbaar Ministerie, om op te treden en om te kijken hoe het geweld ingedamd kan worden, zei hij nu. De koning zei dat hij en koningin Máxima „regelmatig naar azc's“ gaan en spreken „met organisaties die heel goed werk doen voor asielzoekers en statushouders“.

Expliciet benoemde de koning de „hartverwarmende steunbetu-

gingen“ voor asielzoekers. „Er is ook een heel grote zwijgende meerderheid die wil dat we hier vreedzaam een goede oplossing voor vinden“, zei hij.

'Behoorlijk intimiderend'

Veel vragen bij de fotosessie en bijbehorend persgesprek, dat niet meer voorafgaand aan de zomervakantie plaatsvindt maar wanneer de drie studerende dochters thuis zijn in Den Haag, gingen over media-aandacht. Tijdens een werkbezoek onlangs aan Amsterdam stond Amalia (22) tijdens een fotosessie op een brug tegenover

„een muur van zestig man op tien meter afstand“. Hoewel foto's dan idyllisch lijken, voelt het moment zelf „behoorlijk intimiderend“. Volgens haar wordt dat nooit vanzelfsprekend: „Het zal elke keer een momentje zijn van 'wow'.“

Zus Alexia (20) erkende „niet altijd slimme dingen te hebben gedaan in context van media“. Onduidelijk was waar ze naar verwees.

Ariane (19) vertelde „niet een-op-een bij te houden wat over me wordt gezegd, en ik ben blij dat ik dat niet doe.“ Ze zei: „Het is vaak makkelijk om met een paar woorden een beeld te schetsen.“ Amalia

voegde toe: „Je wordt snel in een hokje gestopt, maar er zit een heel mooi en divers persoon achter.“

De prinsessen zijn wel „dankbaar“ dat media hen in privémomenten met rust laten. Amalia: „Ik heb geluk gehad dat jullie me de ruimte hebben gegund om te groeien en ook om fouten te maken.“

Met de schrijvende pers ging het kort over bedreigingen. Drugscriminelen dreigden Amalia te ontvoeren, waardoor ze een tijd in Madrid woonde. Onlangs werd een 33-jarige Zaandammer opgepakt die wordt verdacht aanslagen te hebben beraamd op Amalia en Alexia.

INTERVIEW
REINIER VAN ZUTPHEN
NATIONALE OMBUDSMAN

'Overheid, wees duidelijk en handel voor de verandering proactief'

Overal ziet Reinier van Zutphen hetzelfde: een overheid die te veel afwacht. „Dit patroon vraagt om een andere houding.“

Famke Seine en Denise Retera
Foto Bart Maat

vindt dat niet genoeg. „Ik denk dat de overheid op nog veel meer terreinen burgers proactiever kan helpen door data te combineren. Als ze wéét waar iemand recht op heeft, dan moet ze daar naar handelen, want de overheid heeft de grondwettelijke taak om bestaanszekerheid te waarborgen.“

Hoe kijkt u door die bril naar de aangekondigde bezuinigingen op sociale zekerheid, zoals de WW-uitkering?

„Het kabinet zegt: we verkorten de maximale duur van de WW van twee naar één jaar, zonder na te denken over de consequenties. Waarschijnlijk dat mensen terugvallen op allerlei andere voorzieningen. Willen we dat? Nee, want onze ambitie was toch om mensen weer zo snel mogelijk aan het werk te krijgen? Als je naar één jaar gaat, moet je er ook bij zeggen: we gaan er alles aan doen om je in dat ene jaar weer aan het werk te krijgen. Dus ook hier geldt: wees proactief als overheid.“

Maar dat kost dan weer geld, zal het kabinet wellicht denken.

„Ja, maar de opbrengst volgt later. En als je de maatregel niet neemt, zijn je uitgaven later waarschijnlijk hoger.“

Zou u het kabinet de bezuinigingen op sociale zekerheid afraden?

„Nou, ik zou niet zo snel iets afraden, maar wat ik áán zou raden, is dat het kabinet helderder maakt waarom het deze beslissing wil nemen en waar het geld dan wél voor wordt gebruikt. Dat je bijvoorbeeld zegt: ik moet dit doen, want defensie heeft heel veel nodig - drones, F-35's en veel mensen. Dan vind ik het eerlijk. Ik vind dat dit nu niet helder genoeg is gemaakt. Het blijft te algemeen, zo van: we moeten nu eenmaal bezuinigen.“

Over duidelijkheid gesproken. Afgelopen weken liepen demonstraties rondom de asielopvang uit op rellen, waaronder in Loosdrecht. Hadden lokale overheden met meer duidelijkheid kunnen voorkomen dat de discussie zo escaleerde?

„In Loosdrecht lijkt het over asielzoekerscentra te gaan, maar het gaat over noodopvang. De minister vroeg de burgemeester om plekken, omdat het aanmeldcentrum in Ter Apel weer zó vol zit dat mensen mogelijk weer op het gras moeten slapen. Ik denk dat de boodschap vanuit de gemeenten en Den Haag had moeten zijn: het loopt nu over. En we hebben aan de mensen in het aanmeldcentrum en omwonenden beloofd dat er nooit meer dan tweeduizend asielzoekers in het centrum zullen verblijven. Nu gaan er miljoenen aan dwangsommen doorheen, omdat we niet kunnen doen wat nodig is. En dat noodzaakt tot noodopvang.“

In uw rapport schrijft u dat gemeenten het gesprek aan moeten gaan met inwoners wanneer er een nieuwe azc moet komen. Maar als dat er sowieso moet komen, wat is dan het nut van een zoveelste inspraakavond?

„Gemeenten kunnen dan de zorgen van inwoners wegnemen. Bijvoorbeeld over de veiligheid in de buurt, of over de bussen die heen en weer moeten rijden naar het azc.“

„Daarnaast moeten gemeenten duidelijk tegen inwoners zeggen dat de spreidingswet een wet is die we moeten uitvoeren. Vanaf het moment dat die door de Eerste Kamer is aangenomen, is deze ter discussie gesteld, waardoor inwoners ook de ruimte voelen om zich ertegen te verzetten. Terwijl: de wet is er gekomen, dus de wet moet ook worden uitgevoerd.“

Advertentie

Stel je vragen aan
onze correspondenten!

NRC
CORRESPONDENTEN-
AVOND

Koop nu je tickets op nrc.nl/correspondentenavond

nrc

Dinsdag 2 juni
Pakhuis de Zwijger

Eens in de twee jaar komen de ruim twintig correspondenten van NRC tegelijk naar Nederland. Ter gelegenheid hiervan organiseert NRC een bijzonder programma in Pakhuis de Zwijger in Amsterdam. Wil je weten hoe onze correspondenten verslag doen over landen waar journalisten niet welkom zijn? En hoe je als journalist opereert in een wereld die bol staat van de desinformatie? Stel je vragen aan onze correspondenten.

DEN HAAG

Het was Winsum, het dorpje in het Groningse aardbevingsgebied, dat de ogen van Reinier van Zutphen opende, zo'n vier jaar geleden. „Ik moet nog vaak denken aan die foto van mensen in een enorm lange rij voor het gemeentehuis“, vertelt de Nationale Ombudsman in zijn kantoor in Den Haag. Gedupeerden van de bevingen stonden urenlang in de kou te wachten om subsidie aan te mogen vragen voor de versterking van hun huizen. „Mensen moesten wachten om zich te mo-

gen melden voor iets waar van de staat zegt dat ze daar récht op hebben.“

Daarna is Van Zutphen erop gaan letten en zag hij die houding van de overheid de hele tijd terugkomen. Bijvoorbeeld toen vorig jaar het Tijdelijk Noodfonds Energie voor de derde keer werd opengesteld en alleen burgers met digitale mogelijkheden zich konden aanmelden. Maar ook structureler: jongeren met een Wajong-uitkering die in de problemen komen omdat ze hun zorgpremie niet kunnen betalen, maar ook geen zorgtoeslag aanvragen. „Terwijl je, als je de data van die verschillende instanties combineert, kunt zien om wie het gaat en ze erop wijzen dat

ze toeslag kunnen aanvragen.“

Van Zutphen: „Ik begon een patroon te zien, een patroon dat vraagt om een andere houding van de overheid.“ Dat is dan ook de rode draad door zijn jaarverslag, dat hij deze donderdag presenteert aan de Tweede Kamer. De overheid, stelt hij, is te afwachtend.

Dat doet denken aan het plan om burgers met recht op een bijstandsuitkering actief te benaderen, een plan dat dit kabinet wilde schrappen.

„Dat vond ik een tegenvaller. Ik dacht echt: hé, wat gebeurt hier nou?“ Na veel kritiek is besloten het plan toch niet te schrappen. Van Zutphen

Gemeenten moeten tegen inwoners duidelijk zeggen dat we spreidingswet moeten uitvoeren

PARLEMENTAIRE ENQUÊTE

Koopmans en Bruins als eerste gehoord

Enquêtecommissie Corona begint 29 mei met de openbare verhoren. Thema's: scholensluiting, avondklok, Tweede Kamer.

Oscar Vermeer

DEN HAAG

Viroloog Marion Koopmans en oud-minister Bruno Bruins (VVD) zijn de eerste getuigen die in het openbaar worden gehoord door de parlementaire enquêtecommissie Corona. Koopmans was lid van het adviesorgaan Outbreak Management Team (OMT), Bruins was minister voor Medische Zorg en vertrouwen na het begin van de pandemie.

Dat maakte commissievoorzitter Daan de Kort (VVD) donderdag bekend op een persconferentie in Den Haag. „Het kabinet nam ingrijpende maatregelen, de Tweede Kamer had daar ook een rol in. Corona kent 18 miljoen verhalen.“ De openbare verhoren beginnen 29 mei.

Andere getuigen die worden opgeroepen zijn onder meer oud-premier Mark Rutte (VVD), oud-ministers Ferd Grapperhaus (Justitie en Veiligheid, CDA), Hugo de Jonge

De parlementaire enquêtecommissie Corona. Vlnr: Dion Huidekooper (D66), Songül Mutluer (Pro), voorzitter Daan de Kort (VVD), Annelotte Lammers (Groep Markuszower) en André Poortman (CDA). FOTO BART MAAT

(Volksgezondheid, CDA) en oud-RIVM-directeur en oud-voorzitter van het OMT Jaap van Dissel. Ook Maurice de Hond en Mona Keijzer, die kritisch waren op de coronamaatregelen, komen langs. Er zijn 51 verhoren gepland, waarvoor 47 getuigen worden opgeroepen – Rutte, De Jonge, Grapperhaus en Van Dissel komen twee keer.

Die verhoren duren tot en met 10 september, met een zomerstop. De

commissie kan besluiten alsnog nieuwe getuigen op te roepen of sommige getuigen nogmaals te horen. Begin 2027 moet het eindrapport worden opgeleverd.

De coronapandemie (februari 2020-maart 2023) zorgde voor hevige polarisatie, waarbij ook politici en andere hoofdrolspelers werden bedreigd. Commissievoorzitter De Kort waarschuwde dat de gevolgen nog altijd doorwerken in de

maatschappij. „De kans op nieuwe onrust is aanwezig. Corona heeft tot heel veel spanningen en emoties in de samenleving geleid.“

Ook wil De Kort graag wekelijks op een persconferentie terugblikken op de week en de namen voor de week erop bekendmaken. Dat gebeurt op vrijdagmiddag, na het laatste verhoor. De commissie doet zes verhoren per week: op maandag, woensdag en vrijdag elk twee.

De enquête duurt negen weken. De commissie behandelt elke week – soms verspreid over twee weken – een thema. Vrijdag 29 mei en de week daarna draaien om het begin van de pandemie. Daarna volgen de organisatie van de corona-aanpak, de impact op de zorg, de sluiting van het onderwijs, de avondklok en de onrust, het coronatoegangsbewijs, vaccinaties, de rol van de Tweede Kamer en het bestuur tijdens een pandemie.

Het besluit tot onderzoek werd in 2021 unaniem door de Tweede Kamer gesteund, het duurde nog tot begin 2024 voordat de commissie van start kon. De commissie kende vele personeelswisselingen. Behalve voorzitter De Kort zijn alle leden pas enkele maanden lid. Het gaat om vicevoorzitter Songül Mutluer (GroenLinks-PvdA), Dion Huidekooper (D66), André Poortman (CDA) en Annelotte Lammers (Groep-Markuszower).

De Kort benoemde de omgang met grondrechten waar de verhoren over gaan en sprak over „lessen die geleerd moeten worden. We willen leren van deze ingrijpende periode. Als mijn dochter in de toekomst een pandemie meemaakt, is het onze verantwoordelijkheid dat we dan goed zijn voorbereid.“

KLIMAATCRISIS

Klimaatverandering óók negatief voor volksgezondheid

De Gezondheidsraad en Wetenschappelijke Klimaatraad zien zonder groen beleid kans op ziekten oplopen. „Begin bij de kwetsbare wijken.“

Arjen Schreuder

DEN HAAG

Nederland is onvoldoende beschermd tegen de gevolgen van klimaatverandering voor de gezondheid. Het beleid schiet tekort om mensen te behoeden voor toenemende risico's. Klimaatverandering vergroot „onrechtvaardige“ gezondheidsverschillen en om die reden moet Nederland vooral „structureel en samenhangend“ beleid voor kwetsbare groepen gaan voeren. Dat stellen de Gezondheidsraad en de Wetenschappelijke Klimaatraad in een gezamenlijk advies.

Die verandering gaat sneller dan verwacht, met name in Europa. Het weer wordt warmer, natter en extremer. Nederland krijgt vaker te kampen met overstromingen, maar ook met periodes van hitte en zomersmog, evenals een grotere blootstelling aan uv-straling met als gevolg meer gevallen van huidkanker. Ook neemt het risico op nieuwe infectieziekten toe door muggen en andere insecten. Met als gevolg dat in 2050 jaarlijks honderden mensen méér vroegtijdig zullen sterven, maar ook dat veel meer mensen ziek worden, minder goed slapen en minder presteren op school of werk.

Overgewicht en allergieën
Krachtig overheidsbeleid is des te noodzakelijker, aldus het advies van beide raden, omdat klimaatverandering ongewenste gezondheidsverschillen tussen bevolkingsgroepen verder vergroot. Nu al, stelt voorzitter Karien Stronks van de Gezondheidsraad, is bekend dat mensen met een beperkte praktische opleiding en een laag inkomen enkele jaren minder lang leven dan degenen met een universitaire opleiding en hoog inkomen.

Overgewicht en allergieën

Krachtig overheidsbeleid is des te noodzakelijker, aldus het advies van beide raden, omdat klimaatverandering ongewenste gezondheidsverschillen tussen bevolkingsgroepen verder vergroot. Nu al, stelt voorzitter Karien Stronks van de Gezondheidsraad, is bekend dat mensen met een beperkte praktische

Badgasten zoeken verkoeling in Scheveningen. FOTO BART MAAT / ANP

tische opleiding en een laag inkomen enkele jaren minder lang leven dan degenen met een universitaire opleiding en hoog inkomen.

Overheid, bescherm mensen tegen klimaatverandering en begin bij de mensen die er het meeste onder lijden

Karien Stronks
voorzitter Gezondheidsraad

Stronks: „Onze hoofdboodschap is: overheid, bescherm mensen tegen klimaatverandering en begin bij de mensen die er het meest onder lijden.“

Bij deze kwetsbare bevolkingsgroepen gaat het om mensen die vaker aan de gevolgen van klimaatverandering worden blootgesteld, omdat ze zichzelf daartegen slecht kunnen beschermen. Zoals huurders van woningen van lage kwaliteit, maar ook kinderen in een warm schoolgebouw en werknemers die buiten moeten werken. En het gaat ook om mensen die gevoeliger zijn voor de gevolgen van klimaatverandering, denk aan mensen met overgewicht en allergieën. Eveneens geldt als kwetsbaar de groep die moeilijk is te bereiken met informatie.

Speciale aandacht Cariben

Juist om deze groepen te beschermen, moet de overheid normen stellen, aldus het advies. Bijvoor-

beeld door in wijken en steden voor voldoende groen en water te zorgen, maar ook voor normen voor koeling van woningen – voor zowel nieuwe als bestaande bouw. „We bouwen in Nederland nog te vaak alleen voor de winter“, aldus voorzitter Jan Willem Erisman van de Wetenschappelijke Klimaatraad. Voorzitter Stronks van de Gezondheidsraad: „Begin bij de minder welgestelde wijken.“

Speciale aandacht vraagt het advies voor Caribisch Nederland. Dat heeft niet alleen te maken met een toenemend aantal tropische stormen en met de gevolgen van een zeespiegelstijging, maar het gebied telt ook veel mensen met een beperkte opleiding zonder veel inkomen. Die kunnen zich niet weren tegen de gevolgen van klimaatver-

andering. „Toenemende temperaturen leiden in het warme klimaat tot grotere gezondheidsrisico's dan in Europees Nederland“, aldus het rapport. „Daarnaast worden de gezondheidsrisico's vergroot door nieuwe en al aanwezige infectieziekten, zoals dengue.“

Overheidsmaatregelen moeten volgens het advies „preventieve maatregelen“ structureel financieren, alsmede „regie“ van de rijksoverheid bij regionaal en lokaal beleid. En „beleidsterreinen“ moeten beter samenwerken, want daaraan schort het nogal aan, met de nodige praktische gevolgen. Zo worden energiezuinige woningen soms al in het voorjaar veel te warm. Toch, stelt het advies, kunnen woningen „zowel energiezuinig als hittebestendig worden gemaakt“.

Advertentie

Tweede Pinksterdag geopend!

Pinkstervoordeel bij Metalura

Laat u inspireren bij Metalura. Bij aankoop van een luxe tuinkamer ontvangt u The Original Big Green Egg Large - The Onyx cadeau, inclusief kookworkshop t.w.v. €2.896,-*. Kom langs en ontdek hoe wij buitenruimtes transformeren tot plekken waar u het hele jaar door geniet.

* Vraag naar de voorwaarden. **Op zondag en 1e Pinksterdag gesloten.

The Original Big Green Egg Large - The Onyx cadeau bij aankoop tuinkamer

Tuinkamers • Terrasoverkappingen • Glazen wandsystemen • Balkonbeglazing
Van Hennaertweg 2, 2952 CA Alblasserdam www.metalura.nl

Advertentie

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET REGISSEUR MURIËL D'ANSEMBOURG

Porno is niet het taboe, maar intimiteit

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

Het Uur – elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister elke vrijdag een nieuwe aflevering bij NRC en in alle podcast-apps

ARCHEOLOGIE

‘Ontdekker’ van graf D’Artagnan vast

Limburgse archeoloog die in een Maastrichtse kerk mogelijk graf van Franse muskietier D’Artagnan blootlegde, is gearresteerd.

Paul van der Steen

MAASTRICHT

Archeoloog Wim Dijkman, die in maart in een Maastrichtse kerk mogelijk het graf van de Franse muskietier D’Artagnan blootlegde, is woensdag gearresteerd. Daarna werd hij zo’n zes uur vastgehouden op het politiebureau.

De gepensioneerde Dijkman, die vier decennia stadsarcheoloog van Maastricht was, wordt verweten dat hij een bovenarmbot en twee tanden achterhoudt voor de gemeente. Hij is ze zelf op gaan halen, nadat ze waren onderzocht door het Instituut für Rechtsmedizin in München.

Eerder werd al duidelijk dat de gemeente de graafwerkzaamheden als illegaal beschouwt. Het leidde tot een melding bij de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed. Archeologisch onderzoek zonder de benodigde papieren

Het gat in de vloer van de Petrus en Pauluskerk in Maastricht waar archeologen mogelijk de resten van D’Artagnan hebben opgegraven. FOTO PIROSKHA VAN DE WOUW/REUTERS

geldt ook als een misdrijf. Dat kan resulteren in een boete, een taak of zelfs gevangenisstraf.

Sommige kenners, onder wie Dijkman, vermoeden al langer dat de trouwe dienaar van de Franse koning Lodewijk XIV in de kerk begraven lag. D’Artagnan sneuvelde in 1673 tijdens een beleg van Maas-

tricht. Lodewijk, ook wel de Zonnekoning genoemd, had vlakbij een kampement opgeslagen.

Diefstal en verduistering

De woordvoerder van het Functioneel Parket zegt niet in te kunnen gaan op de inhoud van het lopende onderzoek. „Deze week deed zich

wel een acute reden voor arrestatie voor.”

Volgens Dijkman spitste het verhoor van woensdag zich toe op een beschuldiging van diefstal en verduistering. „Zo staat het ook in het opgemaakte proces-verbaal.” Dijkman, die woensdagavond weer werd vrijgelaten nadat hij de door

hem bewaarde resten afgaf, zegt donderdagochtend, voorafgaand aan een nieuw verhoor op het politiebureau, dat de autoriteiten „een stok zoeken om mij mee te slaan. Het idee is dat ik me te veel presenteer als degene die het graf heeft ontdekt. Zonder mij zou dat inderdaad niet zijn gebeurd. En nu het erop lijkt dat het echt om Charles de Batz de Castelmoré, beter bekend als D’Artagnan, gaat, zien ze al die aandacht liever niet”.

Dat Dijkman het bovenarmbot en de tanden in München zelf is gaan halen, heeft te maken met zijn zorgen over de omgang met het materiaal. „Normaal zou mijn opvolger als stadsarcheoloog ze toch moeten gaan halen. Maar de gemeente Maastricht vond versturen per post ook wel oké. Met het risico dat de stoffelijke resten zoek zouden raken of onderweg zouden worden verbrijzeld. Daarom ben ik zelf gegaan. Het zou netjes zijn, als de gemeente tenminste mijn reiskosten, een paar honderd euro, vergoedt.”

Zaken van de Erfgoedinspectie met strafrechtelijke kanten vallen standaard onder het Functioneel Parket. Dat beslist in een later stadium of in dit geval wordt overgegaan tot vervolging.

Eindexamenleerlingen tijdens hun examen op het Alkmaarse Stedelijk Dalton College. FOTO OLAF KRAAK/ANP

REPORTAGE ONDERWIJS

Welke rol speelt normeringsterm bij de eindexamens?

De normeringsterm kan voor examenleerlingen het verschil maken tussen net een voldoende of een onvoldoende.

Pim Molenaar

ZWOLLE

Een pittig potje. Zo denkt vwo-leerling Floris (19) over het eindexamen scheikunde, nadat hij de zaal heeft verlaten. In de hal van het Thomas a Kempis College in Zwolle gaat Floris d'r maar even bij zitten. Zojuist leek de school uitgestorven, nu de examens wiskunde (havo) en scheikunde (vwo) erop zitten, stroomt de ruimte vol met uitgebluste leerlingen.

Floris opent zijn laptop en bekijkt het correctievoorschrift. Losjes telt hij de punten die hij denkt te hebben gehaald. Voor zijn gemiddelde moet hij een cijfer „boven de 5” halen. Een snelle blik leert: het wordt kielekiele.

Ook de havo-eindexamens wiskunde a en b waren zwaar, zo klinkt het. Gwynneth (18) vond een aantal vraagstellingen „heel raar” en denkt aan een 5. Dhaminou (17) vermoed „een 4” te hebben gescord. Bij Ties (17) ging het

juist wel „redelijk”, maar Sybren (17) had „iets meer moeten oefenen”. En Frank (17) zou „juichen” mocht hij een 5 in de wacht slepen.

Frank hoopt op een „reddende engel”, waarmee hij doet op de zogenoemde n-term. Bij elk eindexamen kan een hoge n-term het verschil maken tussen net een voldoende of onvoldoende, klinkt het op het Thomas a Kempis College. Hoe werkt die n-term?

Lastig of makkelijk

Maar: de normeringsterm is niet bedoeld als reddingsboei bij lastige examens. Hij is juist bedacht om moeilijkheidsverschillen van examens te compenseren. Een leerling moet bij elk eindexamen namelijk een bepaalde lat over en de n-term zorgt dat die ongeveer even hoog ligt als voorgaande jaren. Een relatief eenvoudig examen Frans krijgt bijvoorbeeld een lagere n-term, zodat leerlingen meer punten moeten scoren. Voor een lastig examen Frans een jaar later, heeft een leerling door een hogere n-term juist minder punten nodig. Zo heeft een 6,0 in 2026 evenveel waarde als een 6,0 in 2024.

De n-term ligt tussen de 0 en de 2. Je zou kunnen stellen dat een examen met een n-term van 1,0 niet te makkelijk, niet te moeilijk – geldt als de heilige graal voor het

Cito en het College voor Toetsen en Examen (CvTE), beide verantwoordelijk voor de n-term.

Dit is volgens Harco Weemink, manager normering bij het Cito, een misvatting. „De n-term is er om leerlingen niet de dupe te laten worden van een te moeilijk examen”. Of dat met een waarde van 1,0 of 1,8 gebeurt: voor Weemink is een n-term altijd „geslaagd” als hij zorgt voor eerlijke examens.

”

De n-term is er om leerlingen niet de dupe te laten worden van een te moeilijk examen

Harco Weemink
manager normering Cito

Wie kijkt naar de n-terminen van afgelopen jaren, ziet dat ze per vak niet veel verschuiven. „Dankzij die voorspelbaarheid weten kandidaten wat te verwachten bij hun examen – marges daargelaten.” Bovendien is een structureel hoge n-term niet zomaar omlaag te krijgen, omdat je volgens Weemink niet op een specifieke moeilijkheidsgraad kan richten. „Die moet immers passen bij het examenprogramma, de syllabus en de examens van voorgaande jaren.”

Maar wat als examenleerlingen steeds beter, of juist slechter over de lat kunnen? Met de basisvaardigheden van Nederlandse leerlingen is het al jaren niet goed gesteld, zo blijkt onder andere uit de Staat van het Onderwijs-rapporten van voorbije jaren en de recentste PISA-scores, waarbij 15-jarigen worden getest op leesvaardigheid, wiskunde en natuurwetenschappen.

Ook Karin Pilz, programmamanager normering bij het CvTE, ziet de vaardigheden van leerlingen schommelen. „Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat examenleerlingen beter werden in Engels, maar slechter in wiskunde.” Maar, zo stelt Pilz, onderzoeken naar basisvaardigheden laten zich niet direct vergelijken met „high stakes examens”.

Bovendien is de n-term niet bedoeld om schommelingen in basisvaardigheden bij te stellen. Dat moet gebeuren via beleid en examenprogramma’s, aldus Pilz. „Wij kijken alleen of we moeilijkheidsverschillen tussen verschillende examens moeten compenseren.”

Klagen

Voordat de n-term door het CvTE wordt vastgesteld, worden signalen van mogelijke moeilijkheidsverschillen verzameld. Zoals input vanuit examenbesprekingen door

docenten, maar ook via de klachtenlijn van het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS). Ook de leerlingen van het Thomas a Kempis College beogen te klagen hopen op een hogere n-term. Vooral vraag vijftien van het examen wiskunde a wordt onder vuur genomen als een „te vage” vraag over komeetbanen.

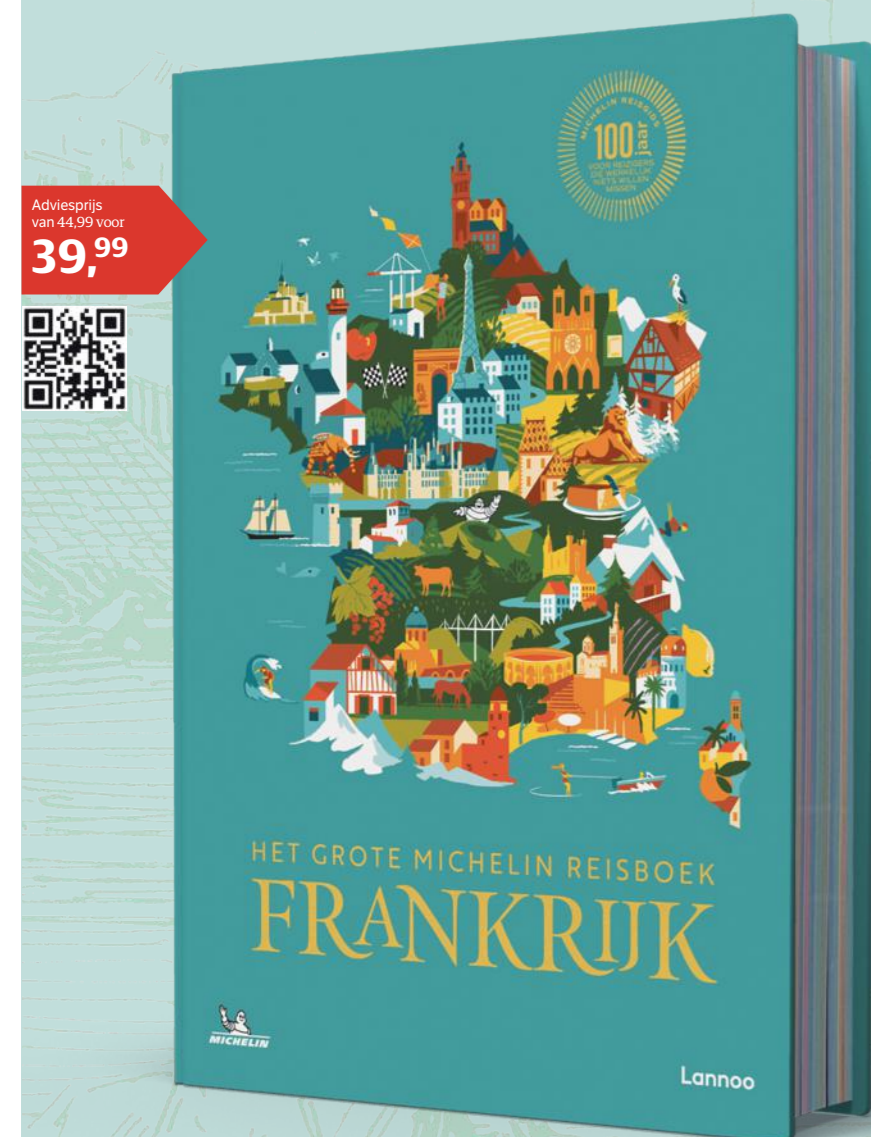
Maar volgens Inass Jagour, verantwoordelijk voor de LAKS-examenklachtenlijn, resulteert klagen niet direct in een hogere normering. „We geven hooguit een signaal, maar als we ontzettend veel klachten binnenkrijgen, kan dat wel iets zeggen over het examen-niveau”, aldus Jagour. Dat gegeven weerhoudt leerlingen niet van aan de bel trekken: zo kwamen in één avond zo’n tienduizend klachten binnen over het wiskunde-examen.

Aan het eind van de rit speelt de docent natuurlijk ook nog een belangrijke rol. Bijvoorbeeld scheikundedocent Astrid Hoppen (59), die examens nakijkt. Ze heeft daar „zin in” en is blij voor haar leerlingen dat ze de examens achter de rug hebben – al neemt de spanning nu voor haar toe. „Want ook voor mij is er met de slagingscijfers een lat waar ik gevoelsmatig overheen moet.”

De volledige namen van de leerlingen liggen bij de redactie.

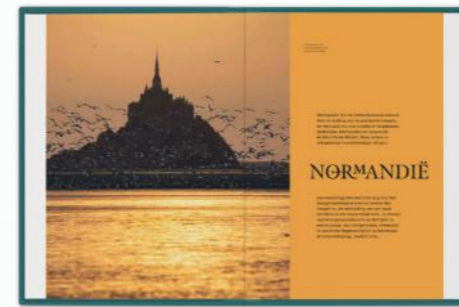
Advertentie

nrc webwinkel

Het grote Michelin reisboek
Frankrijk

- Een modern en overzichtelijk inspiratieboek ter ere van 100 jaar Michelin
- Meer dan 400 pagina's aan inspiratie en met meer dan 1.200 foto's en illustraties
- Samengesteld door de vertrouwde en gepassioneerde Michelinauteurs
- Van erfgoed tot gastronomie, en van feesten tot ambachten

Sinds 1926 doet de Michelin Reisgids het hart van reizigers sneller slaan. Om zijn honderdste verjaardag te vieren neemt Michelin je mee op reis door Frankrijk. Van regio naar regio, langs de grote klassiekers en de best bewaarde geheime plekjes. Dankzij de talloze foto's en illustraties is dit boek heerlijk om door te bladeren en bij weg te dromen, maar tegelijk een betrouwbare partner om je Frankrijkreis perfect voor te bereiden.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/reisboek

Surfers op een strand vlakbij het bekende Burj Al Arab-hotel in Dubai.

REPORTAGE VERENIGDE ARABISCHE EMIRATEN

In een leeg Dubai geen onvertogen woord over leiders van de Emiraten

De heersers van de Emiraten doen voorkomen dat de oorlog hun land amper raakt. Maar in Dubai is het ongewoon rustig.

Door **Floris Akkerman** Fotografie **Katarina Premfors**

Inwoners van de Emiraten gaven massaal gehoor aan een oproep om vlaggen op te hangen.

DUBAI

Met plakbandjes zitten de vlaggetjes van de Verenigde Arabische Emiraten vast aan de pui van de naast elkaar gelegen kleermakersalon, de printwinkel en Archies tweedehandsboekwinkel in Al Karama. In deze volkswijk in Dubai zijn de straten smoezeliger dan elders in de stad, hangt de was in rijen op het balkon en verzamelen Zuidoost-Aziatische maaltijdbezorgers bij een van de kruidig geurende Indiase eetuisjes.

In dezelfde wijk vertrekt de bovengrondse metro, die passagiers in een kalm tempo voert langs architectonische hoogstandjes, winkelcentra en iconische wolkenkrabbers. Onderweg zijn de nationale vlaggen - rood, groen, wit en zwart - overal te zien. Ze hangen groots aan gebouwen, op bouwplaat-

sen of zijn op de muur geschilderd met de twee „heersers”, zoals de voornaamste leiders van de Verenigde Arabische Emiraten (VAE) door de bevolking en media worden genoemd. De vlaggen hangen ook aan balkons van appartementen en maaltijdbezorgers rijden ermee rond op hun brommer.

„De VAE zijn de recente crisis eensgezind ingegaan en er sterker uitgekomen, verbonden door solidariteit en loyaliteit”, zei sjeik Mohammed bin Rashid al-Maktoum, vicepresident van de Emiraten en leider van het emiraat Dubai, vorige maand in een oproep om de nationale vlag overal te hangen.

„Laten we hem hoog heffen als teken van onze liefde, loyaliteit en eenheid”, moedigde hij de bevolking aan. Al-Maktoum sprak 39 dagen na het begin van de Amerikaans-Israëliëse oorlog tegen Iran op 28 februari. Als vergelding bestookte Iran ook de Emiraten, de bondgenoot van de Verenigde Staten, met drones en raketten.

Het verzoek voor vlagvertoon past in het beeld dat de autoriteiten van Dubai proberen uit te dragen in deze oorlogstijd: alles is onder controle, wij zorgen voor veiligheid en de stad komt er sterker uit. Maar de oorlog zet het sprookje van Dubai - de veilige metro-pool van de toekomst die toeristen, expats en arbeidsmigranten van over de hele wereld aantrekt - onder druk. Al tonen de inwoners van de miljoenenstad zich opvallend dankbaar voor het optreden van de machthebbers en gaven ze massaal gehoor aan de vlagoproep.

Indiase boekhandelaar mist niets

In Archies boekwinkel, die ook fungeert als bibliotheek, schenkt de energieke 74-jarige Bhisam Sainani thee. Sinds zijn pensioen assisteert hij zijn vrouw in haar boekwinkel. De Indiër kwam in 1979 vanuit Iran naar Dubai. „De stad was toen nog een woestijn. Er waren een paar bioscopen die we af en toe bezochten om Indiase films te kijken. Het was een rustig en mooi leven.”

Zijn vertrek uit Iran, in het jaar van de Islamitische Revolutie, was het gevolg van de machtswisseling in Teheran. De sjah trad af en het huidige Iraanse regime kwam ervoor in de plaats. Dit betekende een onzekere periode voor Sainani die als ingenieur in Iran werkte. Hij wist niet of het project waaraan hij werkte onder de nieuwe machthebbers zou worden voortgezet. Daarom koos hij voor Dubai, waar hij kans zag zich verder te ontwikkelen.

47 jaar later noemt Sainani Dubai zijn „thuisstad”. „Er is niets wat ik hier mis, waardoor ik Dubai geen thuis zou kunnen noemen. Het leiderschap zet zich volledig in voor de ontwikkeling en veiligheid van alle inwoners, ongeacht hun nationaliteit. Mijn familie is veilig, mijn kinderen zijn veilig”, zegt hij tussen de uitpuilende boekenkasten en op de grond en in kratjes opgestapelde boeken.

Lezers kunnen bij Sainani's vrouw terecht voor Engelstalige tweedehandsboeken. Hij strooit met aanbiedingen, want hij wil iedereen de kans geven om te lezen. „Boeken zijn duur omdat ze hier niet gedrukt worden. Ik probeer iets terug te geven aan de gemeenschap via deze boekwinkel en bibliotheek. Ik heb iets gekregen”, zegt hij, doelend op wat de autoriteiten voor hem hebben betekend. „En ik probeer iets terug te doen voor de gewone man.”

Ondanks zijn verleden in Iran wil Sainani niet veel kwijt over dat land en de oorlog. Hij springt snel over op het prijzen van de leiders. „Op ons niveau houden we ons niet bezig met politiek, we denken er niet over na. We blijven hier vanwege het sterke en ondersteunende leiderschap van de Verenigde Arabische Emiraten en volgen hun instructies. Zij zorgen voor iedereen.”

Veiligheid, daadkracht en controle

Deze maanden boetsen de Emiraten hun beeld van veiligheid, daadkracht en controle. Tijdens een meiweek in Dubai krijg je amper wat van de oorlog mee, ook omdat er sinds 8 april een wankel staakt-het-vuren geldt. Als er niks van valt te merken, is er niks aan de hand, is het idee. Je ziet geen militairen of tanks op straat. Gebouwen die zijn geraakt, zijn zo snel mogelijk hersteld.

De overheid heeft een noodalarmstelsel ontwikkeld voor de inwoners en bezoekers. Afhankelijk van je locatie ontvang je je op telefoon een melding als in het betreffende gebied een luchtaanval dreigt. Daarnaast kent de bevolking haar eigen alarmsignaal: „Pas als de Libanezen rennen, moet je

In Archies boekwinkel in Dubai wil Bhisam Sainani iedereen de kans geven om te kunnen lezen.

Josh Ahmet tijdens een kungfulessen in zijn sportschool in Dubai.

ook rennen”, luidt de nieuwste grap in Dubai. De Libanezen, gewend aan oorlogsgeweld, weten wanneer het echt gevaarlijk is.

Het ministerie van Defensie meldt op sociale media de raket- en drone-aanvallen die het met succes afweert. Het geeft hoog op van de eigen prestaties. Maar Dubai komt niet ongeschonden uit de strijd. Ondanks het staakt-het-vuren troffen deze maand luchtaanvallen doel in de Emiraten, onder meer een kerncentrale en een olieinstallatie werden geraakt. De autoriteiten bagatelliseren de schade van Iraanse aanvallen, schreef het journalistieke onderzoekscollectief Bellingcat. Sinds het begin van de oorlog zijn in de Emiraten dertien mensen omgekomen en 230 gewonden gevallen door Iraanse luchtaanvallen. Vanwege de oorlog verlieten expats de stad.

Om de controle te behouden, voert de overheid de druk op. Vrije media zijn er sowieso niet. Begin maart waarschuwde de landelijke procureur-generaal dat de online publicatie van beelden en video's van luchtaanvallen illegaal is. „Het publiceren van dergelijke materialen of het verspreiden van onnauwkeurige informatie kan paniek veroorzaken en een verkeerd beeld geven van de werkelijke situatie van het land.” Later die maand gaf de landelijke procureur-generaal opdracht tot de arrestatie van 35 mensen voor het delen van video's en foto's van Iraanse luchtaanvallen.

Daarnaast arresteerde de politie in de hoofdstad Abu Dhabi in de eerste drie oorlogsweken meer dan honderd mensen van verschillende nationalitei-

”
Op ons niveau houden we ons niet bezig met politiek, we denken er niet over na

Bhisam Sainani uit India afkomstige inwoner van Dubai

ten op verdenking van het filmen van Iraanse aanvallen en het delen van misleidende informatie. „Het verspreiden van geruchten is een misdrijf”, berichtte de politie in Dubai begin maart op sociale media. Straffen hiervoor kunnen oplopen tot 200.000 dirham (47.000 euro) of minstens twee jaar cel.

'Het land toont eenheid'

De Brit Luke Marston, die sinds 2019 in Dubai woont, steunt dit „behoorlijk harde optreden” van de autoriteiten tegen de onlineverspreiding van desinformatie. „Dit weerhoudt mensen ervan om nieuws sensationeel te maken, zoals: 'Ik heb dit net gehoord, ik heb dat net gehoord.' Dit zorgt juist voor veel meer paniek.”

Het is momenteel stiller in Dubai, stelt Marston vast tijdens een gesprek in de Dubai Mall. „Veel bedrijven staan hun werknemers niet toe om te reizen. Maar als je eenmaal in het land bent, voelt het helemaal niet eng.” Hij haalt een quote aan die hij eerder hoorde. „Veiligheid betekent niet de afwezigheid van tegenspoed of uitdagingen. Veiligheid is een mindset, omdat je het gevoel hebt dat degene die je beschermt, je ook echt beschermt.”

En dat gebeurt in Dubai, zegt de 36-jarige vastgoedondernemer. Volgens hem zijn de leiders in Dubai erin geslaagd de bevolking een zo veilig mogelijk gevoel te geven. Ten eerste bleek volgens Marston de luchtafweer opgewassen tegen een spervuur aan aanvallen, die, „zover ik heb gehoord wereldwijd niet veel landen hadden kunnen doorstaan”. Ten tweede stelde de in-

formatievoorziening hem gerust. „Via overheidskanalen vertelden ze ons hoeveel projectielen er die dag op ons waren afgevuurd, over hoeveel er vernietigd waren. Ze probeerden niets te verbergen.”

Marston is trots op de aanpak van de autoriteiten. Hij heeft thuis geen vlag hangen, maar als hij ze op straat ziet, doet hem dat goed. „Het land toont eenheid en straalt dat uit.”

„Het klinkt alsof ik haast ben geheersenspoeld, alsof ik onder invloed sta”, zegt Marston tegen het einde van het interview. Zijn vrienden vragen zich af of hij betaald krijgt, vertelt hij. Is dat zo? Nee, echt niet, antwoordt hij lachend. „Het is een oprecht gevoel over Dubai.”

Toeristen blijven weg

Achter Marston is de populaire Dubai Mall nagenoeg verlaten, waardoor de oproep tot het vrijdaggebed hol klinkt door het complex. Sjeik Mohammed bin Zayed al-Nahyan, president van de VAE, bezocht het winkelcentrum twee dagen na het begin van de oorlog om aan te tonen dat alles veilig was. Maar wat de autoriteiten ook proberen uit te stralen, het toerisme, een van de pilaren van de economie, is onderuitgegaan. Vanwege de oorlog duurt niemand naar Dubai te komen.

Westerse luchtvaartmaatschappijen vliegen niet meer op Dubai. In het toestel van Emirates van Amsterdam naar Dubai overheersen de lege stoelen. Op de snelwegen door de stad zijn de files verdwenen.

Bij de populaire koffiebar Bateel, die zachtzotte dadels serveert bij de koffie, heeft de gast de tafels voor het uitkiezen. In de aangrenzende straat richting het strand rijdt een step volkomen ongehinderd over de stoep. „We are the world”, schalt uit een speelgoedwinkel over een lege straat.

Vorig jaar verwelkomde Dubai nog 19,6 miljoen internationale bezoekers en was daarmee een van de meest bezochte steden ter wereld. Halverwege maart, toen de oorlog twee weken aan de gang was, schatte de internationale brancheorganisatie World Travel & Tourism Council dat de reis- en toerismesector in het Midden-Oosten per dag minstens 600 miljoen dollar misliep aan uitgaven van internationale bezoekers. Om onder meer het toerisme te ondersteunen pompt de regering van het emiraat Dubai één miljard dirham (234 miljoen euro) in de economie.

Het wegblijven van toeristen ondermijnt het vertrouwen van de Brit Josh Ahmet (41) in de Emiraten niet. Ahmet arriveerde twee jaar geleden met zijn gezin in Dubai en richtte een vechtsportschool op. Naast een goudkleurige Chinese draak staat een kleine Emiraten-vlag op een goudkleurige voet op zijn tafel. Hij heeft zojuist kungfules gegeven aan volwassenen in een loods.

Achter de balie van de sportschool hangt een tweede vlag. Trots op de Emiraten overheerst, ziet hij bij de leden van de sportschool. De vlag staat op hun telefoon, anderen lakken hun nagels in de nationale kleuren. Iedereen volgde de oproep van de sjeik. „Het is heel patriottisch.”

Mensen vinden het geweldig om hier te zijn, praat Ahmet vol overtuiging verder. Het land biedt kansen. Het is makkelijk om een verblijfsvergunning te krijgen, een bedrijf te beginnen en succesvol te zijn. Hij roemt de gezondheidszorg, de politie en de luchtafweer. „De autoriteiten geven je veel, dus je wilt laten zien dat je achter hen staat en dat je er dankbaar voor bent.”

Dit gaat bij Ahmet nog een stap verder. „Als ik in het leger van de Emiraten moet dienen, doe ik dat.”

KINDHUWELIJKEN AFGHANISTAN

Taliban verlaagt trouwleeftijd meisjes

Als een meisje ouder dan acht niets zegt, mag haar echtgenoot dat interpreteren als instemming met seks.

Kees Versteegh

MUMBAI

De Taliban in Afghanistan willen dat meisjes vanaf hun negende of tiende jaar kunnen trouwen. Dat blijkt uit nieuwe, radicale wetgeving waarover media berichtten. Meisjes mogen trouwen bij het bereiken van de puberteit wanneer zij vruchtbaar worden.

Verkrachting binnen het huwelijk wordt simpeler gemaakt door de nieuwe regels. „De stilte” van een negenjarige maagd mag door haar man worden geïnterpreteerd als toestemming tot seks, aldus de Taliban. Verkrachting is geen reden voor scheiding van de gehuwden.

Internationale berichtgeving is gebaseerd op een officieel overheidsdocument met als titel: *Grondbeginselen aangaande de scheiding tussen echtgenoten*. Dat werd eind vorige week in Afghanistan gepubliceerd. Het stuk zou zijn

Afghaanse meisjes op de privéschool Mansoor Rasa Mohammad, De school maakt het, ondank het streng-islamitische regime, mogelijk voor meisjes om onderwijs te volgen. FOTO SAMIULLAH POPAL/EPA

goedgekeurd door de hoogste leider Hibatullah Akhundzada en openbaar zijn gemaakt in het officiële staatsblad van Afghanistan.

Het document dat kracht van wet heeft, behelst grote veranderingen voor het huwelijksrecht. Sinds 1977 was de leeftijd voor meisjes om legaal te trouwen 16 jaar (voor jongens 18). De Taliban

verklaarden de wetgeving na hun machtsovername in 2021 ongeldig. Nu is er een alternatief afgekondigd: de autoriteiten koppelen de legale huwelijksleeftijd aan het bereiken van de puberteit.

Volgens islamitische geleerden is een meisje klaar voor het huwelijk bij het bereiken van die puberteit. Veel deskundigen stellen dat

de puberteit bij meisjes ergens tussen de negen en dertien jaar begint.

Onbekend is wat de gemiddelde trouwleeftijd in Afghanistan nu is. Wel duidelijk is dat een grote meerderheid ver onder de achttien jaar trouwt. Deze laatste leeftijd houden de VN aan voor de definitie van kindhuwelijken. Daarbij zijn ook gevallen bekend van Afghaanse

meisjes die al op hun zevende jaar moesten trouwen.

Al enkele jaren doen met name sjjiitische facties in het parlement van Irak pogingen om hetzelfde te bereiken. Dat heeft (nog) niet geleid tot nieuwe nationale wetgeving. Maar sjjiitische rechbanken in het land, die een grote mate van autonomie hebben, zouden deze lage leeftijdsgrens wel hanteren bij het toestaan van huwelijken. In delen van Jemen, Saoedi Arabië en Somalië zou hetzelfde het geval zijn.

Streng-islamitische opvattingen over de rol van de vrouw in het huwelijk spelen een belangrijke rol bij de herinrichting van het huwelijksrecht. En Afghanistan is een van de armste landen ter wereld. Door meisjes zo jong huwbaar te maken, wordt het voor ouders die hun dochter niet kunnen onderhouden, gemakkelijker om haar bij een echtgenoot onder te brengen.

Het gevolg is vaak nog meer armoede en gezondheidsproblemen. Internationale gezondheids- en vrouwenorganisaties zien bovengemiddeld veel miskramen en sterfgevallen onder kindbruiden. Ook komen baby's ter wereld met de nodige afwijkingen. De jonge gezinnen hebben geen geld voor eventuele behandelingen.

Republikeinse Congresleden stelden bij een persconferentie in Washington de voormalige Cubaanse president Raúl Castro verantwoordelijk voor het neerschieten van twee vliegtuigen in 1996. FOTO ALEX WONG / GETTY IMAGES VIA AFP

CUBA

VS trekken strop verder aan met aanklacht tegen ex-president Raúl Castro

Volgens de VS is Castro verantwoordelijk voor het neerhalen van twee civiele vliegtuigen in 1996.

Floor Boon

AMSTERDAM

Er lag al een Amerikaanse strop om de nek van Cuba en die is nu een stukje strakker aangetrokken. Na de al maanden durende Amerikaanse olieblokkade tegen het land, waardoor het is verstoken van brandstof, en het toenemende tekort van vrijwel alles op het eiland, waaronder voedsel en medicijnen, hebben de VS woensdag voormalig president Raúl Castro strafrechtelijk aangeklaagd.

„Vandaag maken we bekend dat er een aanklacht is ingediend, waarin Raúl Castro en meerdere anderen worden beschuldigd van samenwerking om Amerikaanse staatsburgers te doden”, zei waarnemend minister van Justitie Todd Blanche in Miami. Bij de presentatie van de 26 pagina's tellende aanklacht in het hart van de Cubaanse ballingengemeenschap kreeg Blanche applaus van honderden Cubaans-Amerikanen.

‘Miljarden gestolen’

In de ochtend gaf de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Marco Rubio een videoboodschap vrij, gericht aan de Cubaanse bevolking. Niet de VS, maar de Cubaanse regering is verantwoordelijk voor de crisis, zei Rubio in het Spaans. Volgens hem hebben de Cubaanse machthebbers, waartoe Raúl Castro al decennia behoort, miljarden van het volk gestolen, „maar niets daarvan gebruikt om de mensen te helpen.” Rubio, die zelf Cubaanse ouders heeft en zich

als politicus in Florida altijd heeft ingezet voor regimeverandering in Cuba, bood Cuba 100 miljoen dollar aan in voedsel en medicijnen. „Maar het moet rechtstreeks gedistribueerd worden aan het Cubaanse volk”, zei hij.

De aanklacht tegen Castro, opgesteld door een federale grand jury en bekendgemaakt op de Cubaanse onafhankelijkheidsdag, komt in een tijd van hoog opgelopen spanningen tussen de twee landen. In Cuba en daarbuiten wordt het gezien als een mogelijke rechtvaardiging voor militair ingrijpen, waar de Amerikaanse president Donald Trump de afgelopen maanden meermalen op hintte. Gevraagd naar de achterliggende bedoelingen van dit justitie-document zei Trump woensdag dat er „geen escalatie” zou zijn. „Ik denk niet dat dat nodig is. Alles valt uit elkaar daar.”

Een politieke manoeuvre

Miguel Díaz-Canel, president Cuba

De Cubaanse president Miguel Díaz-Canel bestempelde de actie in een reactie op X als „een politieke manoeuvre, zonder enige juridische grondslag”, die volgens hem „uitsluitend is bedoeld om het verzonden dossier aan te vullen dat zij gebruiken om de dwaasheid van een militaire agressie tegen Cuba te rechtvaardigen.”

Volgens de Amerikanen zijn Castro en vijf gevechtspiloten verantwoordelijk voor het uit de lucht schieten van twee ongewapende civiele vliegtuigen in het internationale luchtruim in 1996. De vliegtuigen waren van de Cubaans-Amerikaanse hulporganisatie *Brothers to the Rescue* (Hermanos al Rescate). Vier mensen kwamen

om het leven, onder wie drie Amerikaanse staatsburgers.

Volgens de aanklagers was het een geplande operatie. Ze stellen dat Cubaanse inlichtingendiensten de hulporganisatie infiltrerden en dat het leger specifiek werd getraind om vliegtuigen te volgen en neer te halen. Castro zou opdracht hebben gegeven tot het neerschieten van de toestellen, waarvoor hij levenslang zou kunnen krijgen. Al dertig jaar vragen betrokkenen om de vervolging van Castro. Op de vraag van journalisten waarom het juist op dit moment tot een aanklacht komt, kwam geen antwoord.

Brothers to the Rescue was een vrijwilligersorganisatie van voornamelijk Cubaanse ballingen die hulp boden aan Cubanen die per boot probeerden hun land te ontvluchten. Ze hielpen tussen 1991 en 2003 zeker 4.200 vluchtelingen op zee. Volgens de Cubaanse regering verspreidde de „narcoterroristische” organisatie anti-Castro propaganda en schonden vliegtuigen meermalen het Cubaanse luchtruim.

In het justitiedocument wordt gedetailleerd ingegaan op de relatie tussen de VS en Cuba sinds 1959, toen wijlen Fidel Castro door de Cubaanse Revolutie het regime omver wierp van de door de VS gesteunde dictator Fulgencio Batista. In de decennia die volgden, nam volgens de aanklagers het aantal Cubanen dat naar de VS vluchtte snel toe.

Raúl Castro wordt volgende maand 95 en geldt ondanks zijn hoge leeftijd nog altijd als een van de meest invloedrijke figuren op het socialistische eiland. Hij werd in 2008 president, nadat zijn broer Fidel was afgetreden, en bleef tot 2021 aan als eerste secretaris van de Communistische Partij.

Advertentie

nrcwebwinkel

Zomerse aanbiedingen

FDB MÖBLER

M1 tuinstoel

Adviesprijs
fabrikant 429,-
299,-

- › Klassiek en traditioneel Scandinavisch design
- › Gemaakt van FSC-gecertificeerd en geolied teakhout
- › Ontworpen door Thomas E. Alken

FDB MÖBLER

M20 tuinstoel

In de kleuren: ● ●

Adviesprijs
fabrikant 429,-
299,-

- › Weerbestendig en sneldrogend
- › Robuust én stapelbaar design
- › Modern comfort voor elke buitenruimte

FATBOY

Bolleke mini set

3 stuks in de kleuren: ● ● ●

Adviesprijs
fabrikant 139,-
109,-

- › Slim design met ophanglus
- › Draadloos en geschikt voor buiten
- › Tot 24 uur sfeerlicht en 3 lichtstanden

WELTEVREE

Stringlight

Adviesprijs
fabrikant 399,-
299,-

- › Prachtig, kleurrijk verlichtingssnoer van 12 meter
- › Kan het gehele jaar buiten blijven (IP44)
- › Ontworpen door Floris Schoonderbeek

LAFUMA

Evolution Becomfort ligstoel

Adviesprijs
fabrikant 399,95
319,95

- › Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
- › Meerdere verstelbare standen
- › Inclusief ademend en waterafstotend kussen

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/buitenleven

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Spanje

8 daagse Spaanse Paradores Wereld Erfgoed v.a. € 595 p.p.
Toledo-Madrid-Segovia-Avila-Salamanca
www.paradoresreizen.com of bel: 020-894 3135

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen
038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Duurzaam vergroenen

Zwembijvers, zwembaden en waterpartijen
Natuurgezuiverd water

ginkelgroep.nl Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN GROEPS-CURSUS 675,-
2e persoon half geld en btw

Gratis voor u!
U krijgt een gratis handelsrobot waar 30 jaar handelservaring en vakmanschap in zit

Robbin Rob Adam

Cursusdata vd Valk Breukelen: vrijdag 12 juni en 26 juni incl. koffie, broodjes en lopend buffet. Gratis parkeren
Aanmelden: 010 519 21 15 of robwessels.nl

Originele reacties cursisten

Mooie prijs Topcursus! Echt een aanrader! De lessen van Rob, Adam en Robbin zijn duidelijk, leerzaam en prettig te volgen. Ook de Zoomsessies zijn erg waardevol. Het geduld waarmee Adam en Robbin vragen beantwoorden als je iets niet begrijpt is bewonderenswaardig. De cursus is professioneel en biedt veel kwaliteit voor een mooie prijs.

Grappige verwarring

Er was soms wat verwarring tussen de begeleiders wie wat ging doen. Maar was ook best grappig.

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Vind alle aanbieders op één rij!

BijzondereZaken.nl

HOE BESTAAT HET DAT VANESSA MOET VECHTEN VOOR HAAR TOEKOMST?

Geen enkel kind zou te horen moeten krijgen dat het lepra heeft. Toen Vanessa 12 jaar was moest ze vechten voor haar toekomst die door lepra getekend werd. Ze verloor niet alleen haar gezondheid, maar ook haar zelfvertrouwen. Hartverscheurend en onnodig, aangezien de medicatie om het te behandelen én te voorkomen beschikbaar is.

Toch overkwam het de 15-jarige Vanessa uit Indonesië. Zij kreeg de diagnose lepra toen ze 12 jaar was. Ze liep al langer rond met vage klachten, zoals gevoelloosheid in haar vingers en vlekken op haar huid. Eerst dacht de dokter aan een allergie. Toen uiteindelijk werd vastgesteld dat Vanessa lepra had, was er al blijvende schade ontstaan. Haar vingers waren blijvend vervormd. Om te genezen en de leprabacterie te stoppen, zodat het niet nog meer schade zou aanrichten, moest Vanessa 6 maanden lang, iedere dag zware medicijnen slikken.

HOE BESTAAT HET DAT LEPPRA NOG STEEDS KINDEREN TREFT?

In Nederland komt lepra al sinds de middeleeuwen niet meer voor, maar deze eeuwenoude ziekte treft elk jaar nog steeds ruim 170.000 mensen in landen als India, Indonesië, Brazilië, Mozambique en Nepal. Vaak gaat het om mensen die in armoede leven en een hele lage weerstand hebben. Dat deze meest eenzame en verwoestende ziekte ook kinderen treft, met nog een heel leven voor zich, is hartverscheurend. Samen kunnen we dat voorkomen.

LEPPRA BESTAAT NOG STEEDS. ONNODIG.

De Leprastichting werkt aan een wereld zonder lepra in 2040: een wereld waarin niemand meer besmet raakt of wordt uitgesloten door de gevolgen van lepra. Want lepra is te genezen én te voorkomen met een combinatie van antibiotica. De oplossing is er.

Een wereld zonder lepra is binnen handbereik. Het moet. En het kan.

Waarschijnlijk heeft zij lepra gekregen via haar vader. De leprabacterie verspreidt zich via hoesten en niezen bij langdurig en intensief contact en dat kan jarenlang onopgemerkt zo doorgaan. Direct nadat bij Vanessa lepra werd vastgesteld, kreeg haar omgeving een preventieve behandeling. Daardoor bleven haar moeder en drie zusjes de ziekte bespaard. En zo wordt verdere verspreiding van de bacterie gestopt.

HOE BESTAAT HET DAT HET STIGMA HARDNEKKIGER IS LEPPRA?

Door de late diagnose raakten Vanessa's vingers blijvend vervormd. Dagelijkse dingen zoals schrijven, veters strikken en een knoop dicht doen zijn daardoor moeilijk geworden. Maar niet alleen haar lichaam ondervond schade ook mentaal werd ze geraakt. Vanessa werd gepest op school en gemeden door mensen in haar omgeving. Hierdoor trok ze zich steeds verder terug.

Er rust namelijk een groot stigma op lepra, dat vaak erger is dan de ziekte zelf. Lepra heeft Vanessa niet alleen haar gezondheid ontnomen, maar ook haar zelfvertrouwen en sociale leven. Verschrikkelijk en het bewijst hoe belangrijk goede voorlichting is. De Leprastichting bezoekt Vanessa regelmatig thuis om te kijken hoe het met haar gaat. Onze coaches helpen haar stap voor stap haar zelfvertrouwen terug te winnen en moedigen haar aan haar dromen niet op te geven.

Geen enkel kind mag voor het leven getekend worden door een ziekte die te voorkomen en te genezen is. Help Vanessa en help lepra de wereld uit, scan de QR-code en doneer nu!

WAAROM DONEREN HELPT

13.699 nieuwe leprapatiënten zijn opgespoord en behandeld, waarvan **817** kinderen

198.355 naaste contacten van leprapatiënten werden preventief behandeld

6.511 gezondheids- werkers zijn getraind in het opsporen van leprapatiënten

ONNODIG LEED VOORKOMEN. DIT IS WAT WIJ DOEN EN HOE U KUNT HELPEN.

De fysieke en mentale gevolgen van lepra zijn helemaal onnodig, want de oplossingen zijn er:

Preventieve medicatie voor naaste contacten van degene die getroffen is door lepra voorkomt verdere besmetting.

Voor **24 euro** beschermt u een gezin van 4 personen tegen lepra.

Vroegtijdige opsporing en behandeling zorgt voor genezing en voorkomt ernstige lichamelijke gevolgen.

Voor **35 euro** helpt u één leprapatiënt te behandelen en genezen en stopt de besmetting.

Goede voorlichting over de ziekte lepra en hoe de ziekte zich verspreidt voorkomt uitsluiting.

Voor **90 euro** organiseert u een voorlichtingsbijeenkomst om de lokale omgeving bewust te maken van lepra.

Goede training van gezondheidswerkers voorkomt een foutieve of te late diagnose.

Voor **100 euro** biedt u de mogelijkheid een basisarts een 2-daagse opleiding tot lepradeskundige te laten volgen.

HELP LEPPRA DE WERELD UIT

Kijk op leprastichting.nl
Of doneer direct via
NL84 INGB 0000 050 500

Deze advertentie is gemaakt voor de adverteerder, die de inhoud heeft goedgekeurd. De inhoud valt buiten de verantwoordelijkheid van de redactie van NRC

De Indonesische president Prabowo Subianto woensdag tijdens een toespraak in het parlement in Jakarta. FOTO MASTIRHAM / EPA

HERVORMING ECONOMIE

Indonesische staat gaat zelf de export van grondstoffen uitvoeren

De Indonesische regering trekt de export van kostbare grondstoffen naar zich toe. Wie profiteert daarvan?

Saskia Konniger

JAKARTA

De Indonesische regering heeft woensdag een vergaand plan gepresenteerd om de export van een aantal belangrijke grondstoffen onder haar controle te brengen. Daarbij wordt een door de regering aangewezen exportbedrijf verantwoordelijk voor de uitvoer van onder andere palmolie en steenkool, kondigde president Prabowo Subianto aan in het parlement. De stap kan grote gevolgen hebben voor de internationale grondstoffenmarkten, want Indonesië is wereldwijd de grootste exporteur van palmolie, thermische kolen en nikkel.

De president vindt dat Indonesië nu te weinig profiteert van exportopbrengsten. Hij denkt dat bedrijven de omvang kleiner voordoen dan die is, om zo minder belasting af te dragen. Hij wil eerst de export van kolen, palmolie en ferro-legeringen (ijzermengsels) controleren. De regering kan daar iedere drie maanden andere grondstoffen aan toevoegen.

Al vanaf 1 juni zullen alle palmolieplantages en de nikkel- en steenkoolindustrie worden ondergebracht bij het Indonesische staatsfonds Danantara dat Pra-

bowo in 2025 zelf heeft opgericht. Danantara zal de prijs bepalen en zal alle export, die tot nu toe door de bedrijven zelf werd gedaan, uitvoeren. De Indonesische economie wordt gedomineerd door een exploitatieve plantage- en mijnbouw-industrie, conglomeraten die van oudsher worden uitgebaat door een handvol rijke families en buitenlandse investeerders.

De maatregel kan zeer ontwrichtend werken, waarschuwen experts in *The Jakarta Post*, *Financial Times* en aan Reuters. Mansuetus Darto, voorzitter van de Association of Indonesian Oil Palm Farmers Organizations (POPSI), zei woensdag te vrezen voor een te grote invloed van „groepen dichtbij de machthebbers” op de export. Het beleid is volgens hem opgesteld „zonder betekenisvolle deelname van boeren, boerencoöperaties of andere betrokkenen”, zei hij in *The Jakarta Post*.

Corruptie bestrijden

Volgens Prabowo is de centralisatie nodig om corruptie tegen te gaan. Maar die centralisatie zorgt er ook voor dat de regering meer grip zal krijgen op de winst, zodat meer inkomsten uit grondstoffen „die toebehoren aan het Indonesische staatsfonds” vrijkomen voor staatspro-

gramma's. Want de regering kampt met grote financiële problemen, er dreigen zelfs tekorten. Al weken daalt de Indonesische roepia in waarde. De valuta heeft een dieptepunt bereikt dat mensen doet denken aan de Aziatische financiële crisis van eind jaren negentig. De prijsstijgingen als gevolg van de oorlog in de Straat van Hormuz drukken op de economie, maar in Indonesië is meer aan de hand.

Analisten vrezen gevolgen voor internationale handelsketens

Analisten vrezen dat de nieuwe maatregel, die woensdag werd aangekondigd, de economische stabiliteit nog verder zal doen wankele. Zo is de vrees dat buitenlandse investeerders zich zullen terugtrekken en dat rijke Indonesische families hun fortuinen in Singapore zullen onderbrengen. Ook wordt gevreesd dat een ongecoördineerde overname van het exportmanagement zal leiden tot chaos, onzekerheid en vertragingen en daarmee ook mondiale handelsketens zal ontwrichten. Indonesië behoort in

alle drie sectoren wereldwijd tot de grootste exporteurs. Zorgen over corruptie zijn met de maatregel niet weggelaten. Het staatsfonds Danantara valt direct onder de president en krijgt kritiek omdat inzichtelijke financiële rapportages tot nu toe zijn uitgebleven.

Het autoritaire beleid van Prabowo, oud-generaal in het dictatoriale Soeharto-regime, brengt door de toenemende repressie en militarisering niet alleen de democratie in gevaar, maar zet ook de economische stabiliteit onder druk. Prabowo heeft grootse plannen. Hij wil in 2045 'een Gouden Periode' van voorspoed bereiken. Maar de laatste weken verschijnen in financiële media steeds meer stukken die waarschuwen dat zijn beleid leidt tot financiële instabiliteit.

Gebrek aan toezicht

De nieuwe maatregel is tekenend voor het financiële bestuur, dat wordt gekenmerkt door centralisatie, ongecontroleerde geldstromen en onduidelijk toezicht. „Er gaat meer uit dan er binnenkomt,” aldus *The Economist*. In september veroverde Prabowo de internationaal gewaardeerde minister van Financiën Sri Mulyani Indrawati. Zij speelde een grote rol in het herstel na de Aziatische financiële crisis in

1997. Prabowo benoemde in haar plaats een vertrouweling, Purbaya Yudhi Sadewa, die volgens analisten niet uitblinkt in kennis.

De financiële crash zorgde destijds voor massaontslagen en stortte miljoenen burgers in diepe armoede. De crisis leidde tot de volksoepstand die in 1998 een einde maakte aan het Soeharto-regime. Experts vrezen dat de tekorten in het staatsbudget onder een minder ervaren minister opnieuw ernstig zullen toenemen.

Zo gaat een groot deel van het budget naar staatsprojecten als het lunchprogramma, dat elke dag tachtig miljoen schoolkinderen en zwangere vrouwen moet voeden. Het programma is begroot op zo'n twintig miljard euro per jaar. De aanpak is typisch voor Prabowo's stijl: topdown, loyaliteit is een vereiste en kritiek wordt niet gewaardeerd. Het project wordt geplaagd door tegenslagen die deels voortkomen uit de centralistische organisatie.

Ook is een groot deel van het budget van oudsher gereserveerd voor energiesubsidies. Economen dringen al jaren vergeefs aan op investeringen die gericht zijn op onderwijs, gezondheidszorg en technologische innovatie, zoals in buurlanden als Singapore, Vietnam of Maleisië.

Adviesprijs
fabrikant 139,-
99,-

BLOOMING GOOD
Levenschte bloemen die blijven

- › Topkwaliteit kunstbloemen seizoen na seizoen
- › Keuze uit verschillende boeketten
- › Duurzaam, onderhoudsvrij en allergievriendelijk
- › Ontvang bij elke bestelling een gratis zijden pioenrozen boeket t.w.v. €69

Haal iets bijzonders in huis met de luxe kunstbloemen uit de nieuwste collectie van Blooming Good. De zorgvuldig samengestelde zijden bloemen vormen samen een kleurrijk boeket dat direct de aandacht trekt. Dankzij de hoogwaardige materialen en verfijnde details ogen de bloemen opvallend realistisch en behouden ze jarenlang hun schoonheid. Of het nu voor je woonkamer of kantoor is, de kunstbloemen passen bij elk interieur. Te bestellen met bijpassende vaas. Van het best beoordeelde kunstbloemenmerk.

Gratis pioenrozen boeket bij elke bestelling

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/bloemen

Adviesprijs
fabrikant 299,-
199,-

DROOG
Shadylace parasol

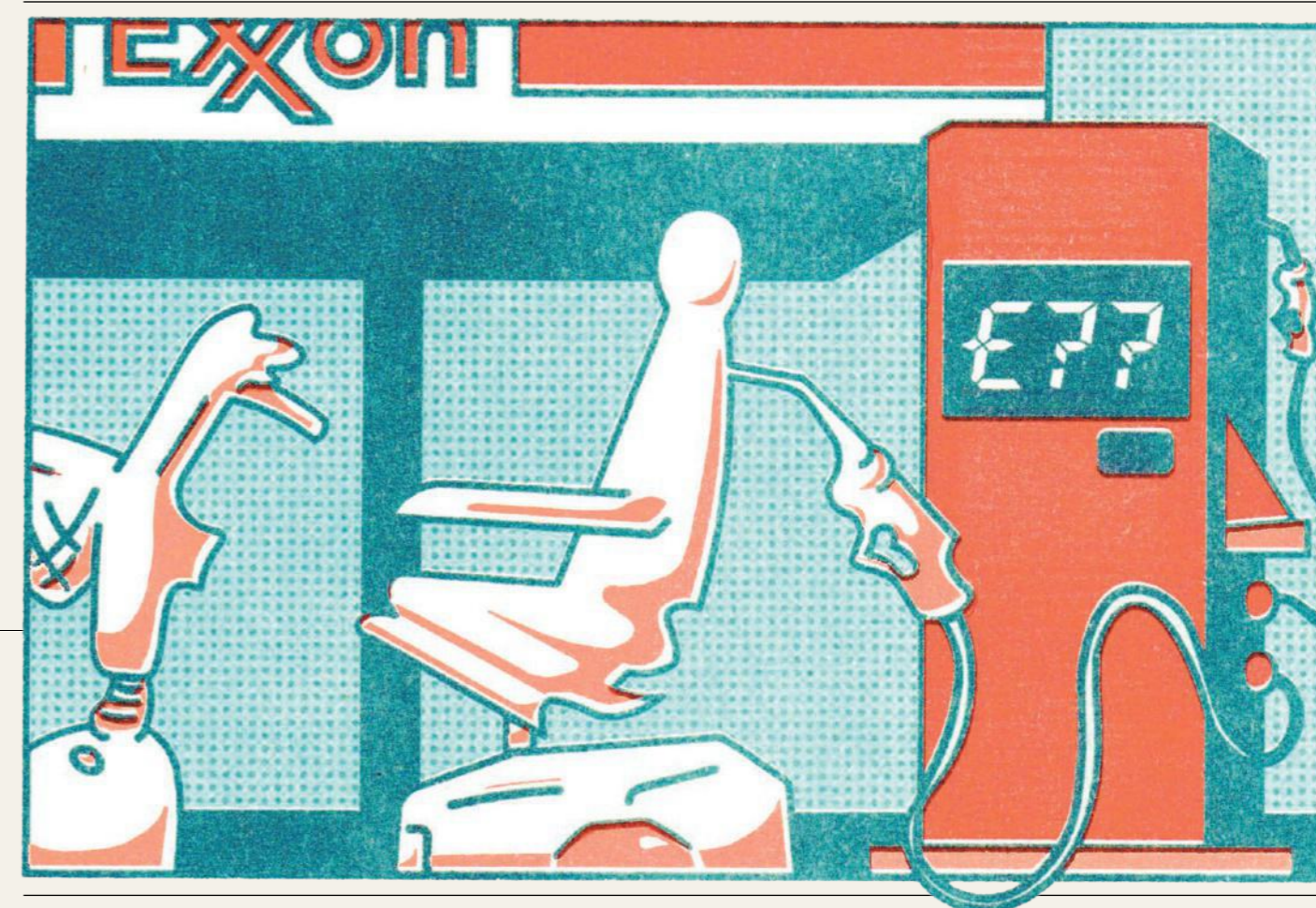
- › Bootst het schaduweffect van een bladerdak na
- › Ontwerp van Chris Kabel
- › Diameter van 245 cm en maximale hoogte van 235 cm

De Shadylace is een parasol die door de open kantachtige structuur het schaduweffect van een bladerdak nabootst. Onder deze parasol zit je niet in de felle zon op het heetst van de dag en ook niet in de volledige schaduw omdat plukjes zonlicht nog kunnen doordringen. Het ontwerp uit 2004 van Chris Kabel voor het Nederlandse designconcept Droog is daardoor niet alleen functioneel maar ook esthetisch onderscheidend.

Exclusief bij NRC

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/droog

ECONOMIE EN RECHT

Deze rubriek belicht wekelijks rechterlijke uitspraken met economische gevolgen voor mensen of bedrijven.

Gepensioneerde geld erbij? Los het op

De Zaak

Bij ExxonMobil zijn de arbeidsvoorwaarden niet vastgelegd in een met de vakbonden onderhandelde cao, maar zijn hierover afspraken gemaakt met de ondernemingsraad. Ook de indexatie van de pensioenen valt onder die afspraken. Daarover is - in 2005 - vastgelegd dat het streven is de pensioenen jaarlijks met 90 procent van de inflatie te laten stijgen, zolang dat niet meer is dan wat de werknemers die nog actief zijn erbij krijgen. Ook is afgesproken dat de onderneming in bijzondere gevallen extra geld voor de indexatie beschikbaar kan stellen.

In 2021 kregen gepensioneerden er niks bij, omdat actieve medewerkers er ook niks bij kregen en de verhoging van de pensioenen was gemaximeerd tot de loonsverhoging van de medewerkers. In 2022 en 2023 groeiden de pensioenen een beetje, omdat de lonen ook maar een beetje stegen. In 2024 kwam de inflatie, of specifiek: de afgeleide consumentenprijsindex (CPI), uit in de min, en daarom volgde ook toen geen indexatie, maar de lonen stegen dat jaar wel uitzonderlijk fors, met 7 procent. Daarover zegt de ondernemingsraad: dit is zo'n bijzonder geval waarvoor ExxonMobil de portemonnee moet trekken, zodat ook de gepensioneerden erop vooruit kunnen gaan. Omdat ExxonMobil niet thuis geeft, stapte de OR naar de kantonrechter in Rotterdam. ExxonMobil moet wat de OR betreft de gepensioneerden compenseren voor de misgelopen verhogingen van de pensioenen van 2021 tot en met (vooral) 2024. Het concern zelf geeft aan die plicht niet te lezen in de gemaakte afspraken en stelt bovendien dat het niet aan de OR is om hierover naar de rechter te stappen.

Als de medewerkers van ExxonMobil in 2024 flinke loonsverhoging krijgen, gaan de pensioenen volgens afspraak niet omhoog. In aparte gevallen zou dat wel kunnen. Dit is zo'n geval, zegt de ondernemingsraad. Nee, zegt het concern. Ze staan voor de rechter.

Door **Nelleke van der Heiden** Illustratie **Lois Konijn**

DE UITSpraak wel compenseren, bedrag nog open

Allereerst stelt de rechter vast dat de ondernemingsraad wél mag procederen over arbeidsvoorwaarden zoals pensioenen, nu de afspraken hierover ook met de ondernemingsraad zijn gemaakt.

Kijkt de rechter naar de afspraken over de pensioenen, dan ziet ze twee delen: een 'formuledeel', waarbij ExxonMobil zich heeft verbonden aan het streven om die met 90 procent van de inflatie te laten stijgen, zolang dat niet meer is dan de loonsverhogingen van dat jaar. Ook dat formuledeel is niet helemaal correct gebeurd, stelt de OR, maar de meeste discussie bestaat over het andere deel, het 'aanvullende deel': extra de portemonnee trekken als bijzondere omstandigheden daarom vragen. Was daar sprake van, met name in 2024? Ja, zegt de OR, en, stelt de rechter vast, ja zei ook ExxonMobil in een eerdere vergelijkbare situatie. En dus zou het passen, ook vanuit goed werkgeverschap, dat het concern ook nu ingrijpt om de pensioenen niet te ver uit de pas te laten lopen met de lonen.

dernemingsraad in een zaak als deze naar de rechter stapte", zegt Stefan Sagel, hoogleraar arbeidsrecht aan de Universiteit Leiden en partner bij De Brauw Blackstone Westbroek. Omdat, legt hij uit, het ook vrij uitzonderlijk is dat dit soort afspraken over de arbeidsvoorwaarden met de OR worden gemaakt. „Meestal is dat met vakbonden." Daarom is het nu volgens Sagel ook logisch dat de OR zijn verantwoordelijkheid neemt en naar de rechter stapte.

En waarom krijgt de ondernemingsraad ook grotendeels gelijk? Daarover zegt Sagel dat de rechter de standaard 'uitlegnorm' voor contracten hanteert. Dan kijk je minder letterlijk naar de tekst maar naar wat er is bedoeld en wat partijen van elkaar mogen verwachten. Dit in tegenstelling tot de 'cao-norm', waar juist wel gekeken wordt naar wat er precies schriftelijk is vastgelegd over de afspraken. „En in alles wat beide partijen en over de indexatie van de pensioenen en de uitzonderingssituaties waarin moet worden bijgestort, hebben gewisseld, leest deze rechter dat de ondernemingsraad mocht verwachten dat ExxonMobil zou bijstorten."

Dat er nu geen definitieve uitspraak ligt, heeft inderdaad alles met die discretionaire bevoegdheid te maken, zegt Sagel. „Dat klinkt als alle vrijheid voor de werkgever, maar zo'n vrijheid wordt ook ingekleurd door de eis van goed werkgeverschap. De rechter zegt nu niet: 'ExxonMobil, dit moet je betalen', maar 'los het met elkaar op'. Ik begrijp die uitkomst wel. Een discretionaire bevoegdheid is geen vrijbrief voor willekeur, maar het is ook geen verplichting het maximale te doen."

Uitspraak: Rechtbank Rotterdam, 4 mei 2026, ECLI:NL:RBROT:2026:5176

Het commentaar

„Het komt niet vaak voor dat een on-

Hans Vijlbrief, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, presenteert donderdag zijn wet om de loonkloof te dichten. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

LOONTRANSPARANTIE

Werknemers krijgen straks inzicht in elkaars salarisgegevens

Vrouwen verdienen gemiddeld nog altijd minder dan mannen in gelijkwaardige functies. Het kabinet wil af van die hardnekkige loonkloof.

Sezen Moeliker en Eline Nugteren
DEN HAAG

Een vrouw die onderhandelt over haar salaris wordt al snel als een bitch gezien. Een man? Daadkrachtig. De loonkloof in Nederland is hardnekkig, weet Jaap van Muijen, hoogleraar psychologie aan Nyenrode. Hij deed tien jaar onderzoek naar salarisverschillen in Nederland.

Hoewel ongelijke beloning voor hetzelfde werk al sinds 1980 wettelijk verboden is, verdienen vrouwen in het bedrijfsleven volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek in 2024 gemiddeld per uur 6,1 procent minder dan mannen voor hetzelfde werk. Bij de overheid is dat 1,7 procent.

Dat moet anders, stelt een richtlijn van de Europese Unie. Daarom stuurde minister Hans Vijlbrief (Sociale Zaken, D66) donderdag een wetsvoorstel naar de Tweede Kamer dat voor meer inzicht in loonverschillen moet zorgen.

Bedrijven met ten minste honderd medewerkers moeten straks hun salarisgegevens naar het ministerie van Sociale Zaken sturen. De percentages van loonverschillen tussen mannen en vrouwen per

functie publiceert het ministerie vervolgens op een speciale website. Medewerkers kunnen de data dan inzien en bekijken hoe het gesteld is met de loonverschillen binnen hun bedrijf. Medewerkers van kleinere bedrijven kunnen dit straks zelf bij hun werkgever opvragen. Op het niet delen van de gegevens staat een boete die kan oplopen tot 10.300 euro.

Vaker in gesprek over loon

Het kabinet vindt het belangrijk dat het normaler wordt om te praten over salarisverschillen. Dan, zo is de aanname, zullen met name vrouwen dat gesprek vaker voeren, waardoor de verschillen zullen afnemen. Volgens Vijlbrief weten vrouwen nu vaak niet dat ze minder verdienen.

Wanneer uit de loonrapportage volgt dat het gemiddelde loonverschil tussen mannen en vrouwen voor soortgelijk werk groter is dan 5 procent, moeten werkgevers aantonen dat er een goede reden is voor dat verschil. „De bewijslast verschuift dus van de werknemer naar de werkgever,” zegt loonkloofonderzoeker Babette Pouwels. „Nu is het zo dat de werknemer moet aantonen dat die minder betaald krijgt dan een mannelijke collega. Dat is

heel moeilijk, want je hebt niet altijd inzicht in wat anderen verdienen.”

Daarnaast komt er een wettelijk verbod om in sollicitatiegesprekken te vragen naar het laatstverdiende salaris. „Het belangrijkste aspect van dit voorstel”, noemt hoogleraar Van Muijen dat. „Als een vrouw bijvoorbeeld door een zwangerschap al een achterstand heeft opgelopen

Medewerkers kunnen de loonverschillen binnen hun bedrijf straks inzien

in haar salaris, en een nieuwe werkgever vraagt daarna naar het laatstverdiende loon, blijf je op achterstand.” In de VS hebben een aantal staten al een verbod ingevoerd op die vraag. „Dat heeft echt gewerkt.”

Ook wordt straks van werkgevers verwacht dat zij een ‘objectief systeem’ hebben dat de beloningen vaststelt. Wat dat precies inhoudt, is onduidelijk. Een cao zou in theorie voldoende kunnen zijn, laat een woordvoerder van Sociale Zaken weten.

In Den Haag zijn vooral linkse partijen enthousiast over het voor-

stel. De rechterzijde, en dan met name VVD, is dat minder, vanwege de extra rapportageverplichtingen voor ondernemers. Toch wordt er in Den Haag van uitgegaan dat er in zowel de Eerste als de Tweede Kamer een meerderheid is.

Dat komt doordat het wetsvoorstel volgt uit een Europese richtlijn, waardoor lidstaten verplicht zijn maatregelen te nemen. „De richtlijn laat voor sommige onderdelen geen ruimte aan lidstaten voor een andere invulling”, staat in de memorie van toelichting, de uitleg van de minister bij het wetsvoorstel. Daarbij gaat het onder meer om de rapportageverplichting en de grens van honderd werknemers.

Officieel moet er uiterlijk 7 juni aan de richtlijn worden voldaan. Maar bij het ministerie van Sociale Zaken rekenen ze erop dat de Europese Commissie geen juridische procedure zal beginnen als Nederland in 2027 begint met het uitvoeren van het wetsvoorstel.

Brits voorbeeld

Of de wet gaat helpen om de loonkloof te verkleinen, is nog de vraag. Nadat een aantal jaar terug een soortgelijke wet in Engeland werd ingevoerd, bleek in 2018 dat de BBC

mannen gemiddeld 10 procent meer betaalde. Voor Carrie Gracie, de chef van de BBC-redactie in China, was het reden om haar functie op te zeggen. De BBC beloofde uiteindelijk beterschap en betaalde Gracie een vergoeding voor de jaren waarin ze veel minder betaald kreeg. Ook bood het mediabedrijf de journalist zijn excuses aan.

In aanloop naar de Nederlandse wet onderzocht het ministerie van Sociale Zaken hoe een rapportageverplichting in andere landen uitpakte. In Denemarken is de loonkloof met 13 procent afgenomen opzichte van 2006, blijkt uit het in april gepubliceerde rapport. „Dit kwam onder meer doordat bedrijven met rapportageverplichting sinds 2007 meer vrouwelijke werknemers aannamen en bevorderden”, valt te lezen. Maar, zo staat er ook, in Oostenrijk is er na de invoering van een rapportageverplichting in 2011 „geen effect” opgetreden. „Dat komt mede door gebrek aan handhavingmechanismen en beperkt bewustzijn onder publiek.”

Don't fix the women, vindt hoogleraar Van Muijen, „fix the institutions”. „Dit wetsvoorstel legt de verantwoordelijkheid bij het bedrijf, en dat is heel goed.”

BIG TECH

Massaclaim Nederlandse stichting tegen Amerikaanse datagigant

Techbedrijf AppLovin verkocht gegevens van miljoenen Nederlanders, zegt stichting The Privacy Collective.

Marloes de Koning

AMSTERDAM

Een Nederlandse stichting begint een massazaak tegen een grote Amerikaanse datahandelaar, AppLovin. Stichting The Privacy Collective eist dat AppLovin, een aan de Nasdaq genoteerd Amerikaans techbedrijf, stopt met het verzamelen van gegevens van Nederlandse gebruikers en met het maken en verkopen van hun profielen. Het bedrijf doet dat via gratis apps en spellen voor mobieltjes, die populair zijn onder minderjarigen.

Ook eist de stichting ten minste 500 euro schadevergoeding per Nederlander van wie data zijn verzameld. Dat zijn er volgens hun berekeningen zo'n 8,5 miljoen, onder wie zo'n 1,5 miljoen Nederlandse kinderen. Voor kinderen eist de stichting een hogere schadevergoeding, omdat die kwetsbaarder zijn en meer privacybescherming zouden moeten genieten. In de toptien meest gebruikte apps waarin software van AppLovin is verwerkt, staan veel gratis spelletjes die populair zijn bij kinderen, zoals Block Blast, Magic Tiles en Stumble Guys.

AppLovin is een gigant op de achtergrond. Het bedrijf bestaat sinds 2011 en de huidige beurswaarde schommelt rond de 160 miljard dollar. Toch is de naamsbekendheid klein. Het techbedrijf begon als ontwikkelaar van spelletjes voor mobiele telefoons en tablets en is inmiddels gespecialiseerd in software die app-ontwikkelaars helpt geld te verdienen aan de mobiele applicaties die ze bouwen.

Dat werkt als volgt: een appbouwer integreert de software in zijn app. Die verzamelt vervolgens data over de gebruikers van de app en deelt die met AppLovin. Bij AppLovin wordt de informatie uit talloze verschillende apps gecombineerd tot gedetailleerde profielen, die weer worden verrijkt met informatie uit andere bronnen en met gebruik van AI. Volgens de dagvaarding van de The Privacy Collective worden ook gevoelige persoonsgegevens over onder meer gezondheid, religie en seksualiteit verwerkt, zonder dat gebruikers daar toestemming voor hebben gegeven. Die profielen en de kennis over het gedrag van gebruikers in de apps worden vervolgens gebruikt om online advertentieruimte te veilen.

Dat gaat allemaal razendsnel. Zo kan een adverteerder bieden op mogelijkheden om jonge spelers van games te benaderen in die games op de momenten dat ze daar actief zijn. AppLovin heeft ook een platform (Axon) dat app-bouwers kunnen gebruiken om hun games

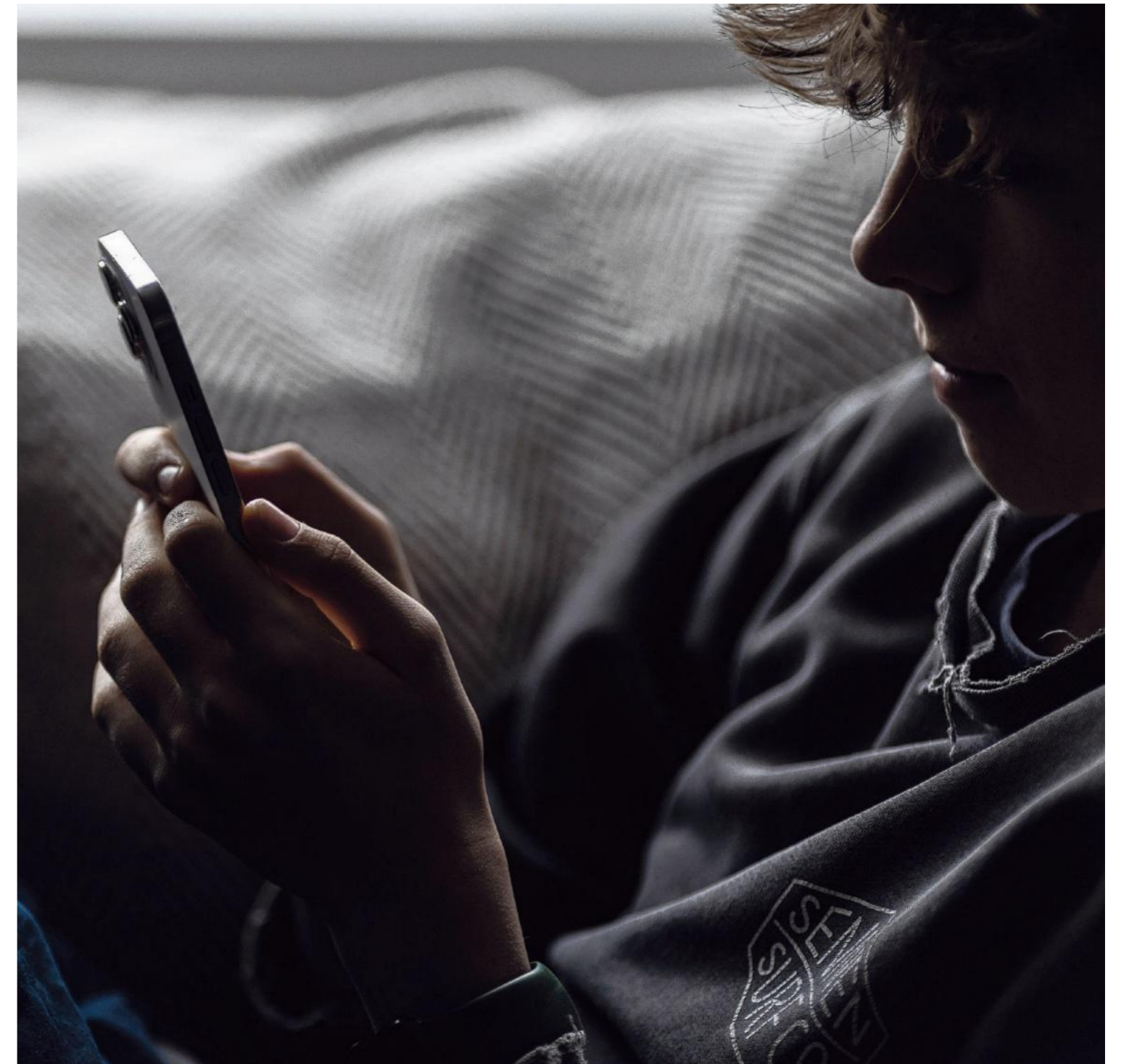

FOTO GETTY IMAGES

te promoten, wat ook weer een vorm van advertentieverkoop is waar de datahandelaar zelf belang bij heeft.

De software van AppLovin zit in tal van populaire apps wereldwijd. Apps met AppLovin-software die in Nederland veel worden gebruikt zijn bijvoorbeeld Vinted, videobewerkingsapps als CapCut en gratis games, zoals Subway Surfers, Paper.io2 en Sniper 3D.

Ecosysteem van datahandelaren

Verstoep in de gebruikersvoorwaarden staat vaak wel dat gegevens over gebruikers met derden, waaronder AppLovin, worden gedeeld, maar vooral jonge gebruikers hebben geen idee waarmee die gegevens worden gecombineerd en wat daar vervolgens weer mee gebeurt, beschrijft datarechtadvocaat Vonne Laan, bestuurslid van The Privacy Collective, dat al jaren een vergelijkbare zaak heeft lopen tegen softwarebedrijven Oracle en Salesforce.

De gratis apps en games vormen een ecosysteem met de datahandelaren. „Kinderen worden langer online gehouden en zodanig gestuurd dat ze gemakkelijk toestemming geven om hun gegevens te delen en te laten combineren. En ze worden verleid om nog meer games te downloaden. Hoe meer schermtijd, hoe beter voor die bedrijven.”

De gratis apps en games vormen een ecosysteem met de datahandelaren

The Privacy Collective kiest ervoor AppLovin aan te klagen en niet de vele apps die er data mee delen. „We gaan voor de spin in het web”, zegt voorzitter Femke Hendriks, gespecialiseerd in collectieve acties en massaschade. De proceskosten worden voorgeschoten door Innsworth Capital Limited, een commerciële procesfinancier die op belastingparadijs Jersey geregistreerd is. Als de schadevergoeding wordt toegekend, gaat een deel ervan naar dat bedrijf.

Er is bijna geen andere aanpak mogelijk, zegt Vonne Laan, want je moet diepe zakken hebben voor een proces tegen zo'n techpartij. „Datahandel opereert onder de radar. Het technisch onderzoek vergt veel tijd en moeite. En dan moet je nog de juridische procedure volgen, waarbij je moet opboksen tegen een leger advocaten.”

Dit verklaart volgens haar ook waarom datahandel-onderzoek door toezichthouders amper leidt tot concrete actie en boetes. In de Verenigde Staten zijn in 2025 door de toezichthouders FTC en SEC overigens wel onderzoeken naar AppLovin geopend. Mede daardoor daalde de koers van het aandeel. Eind 2025 was de beurswaarde nog 240 miljard dollar, bijna 80 miljard meer dan nu.

Op de markt voor datahandel en realtimeveilen van advertentie-

ruimte is AppLovin een concurrent van onder meer Meta, Alphabet (moederbedrijf van Google en YouTube) en van bedrijven die de software gebruiken van het Interactive Advertising Bureau (IAB) en daarmee data uitwisselen en profielen maken. In 2025 was AppLovin nog in de race om het Amerikaanse deel van TikTok te kopen, toen de Amerikaanse regering TikTok dwong dat deel af te stoten. Inmiddels overweegt het volgens persbureau Bloomberg om zelf een sociaalmediaplatform te beginnen.

De route zou de omgekeerde zijn van Meta, dat met Facebook en later Instagram en WhatsApp eerst enorme hoeveelheden gebruikers verzamelde en vervolgens een hele infrastructuur bouwde voor datahandel en veilen van advertentieruimte. AppLovin heeft die infrastructuur al, maar zoekt nu de (eigen) gebruikers nog. Het bedrijf is benaderd voor een reactie, maar heeft die nog niet gegeven.

Weekdeals

GELDIG T/M 24 MEI 2025

Bekijk
alles

BEDDINGHOUSE

Speelse kleuren,
ultiem slaapcomfort

- > Dekbedovertrekssets van lyocell en katoen
- > Voelt heerlijk zacht aan en heeft een mooie glans
- > Hoelakens van organische katoen met lycra
- > Bekijk meer Beddinghouse bedtextiel online

ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A.
89,95
49,95ADVIESPRIJS FABRIKANT V.A.
59,95
29,95

BEKIJK ALLES VAN BEDDINGHOUSE ONLINE

BREND
Ventilator­kachelADVIESPRIJS FABRIKANT
159,95
99,95

KOELING EN VERWARMING IN ÉÉN

- > 3 ventilatorsnelheden en 2 verwarmingsstanden
- > Wijd oscillerend en een timer tot 12 uur
- > Bladloos, stijl en kindvriendelijk ontwerp

TRAVELIN'
WandelsandalenADVIESPRIJS FABRIKANT
89,95
34,95

LICHTGEWICHT MET ERGONOMISCH VOETBED

- > Sneldrogende voering en flexibele zool
- > Rubberen profielzool en verstelbaar klittenband
- > Bekijk meer Travelin' schoenen online

NEDIS
StaalstofzuigerADVIESPRIJS FABRIKANT
249,95
119,95

LICHTGEWICHT 2-IN-1 MODEL

- > Krachtige motor met 140 watt vermogen
- > Gemotoriseerde borstel met ledverlichting
- > Royale 1,2L stofbak; eenvoudig te legen

ROSMARINO
PannensetsADVIESPRIJS FABRIKANT V.A.
104,90
49,95

MET HOT STONE EFFECT

- > Met een 4-laagse bodem en antiaanbaklaag
- > Ergonomische, hittebestendige handgrepen
- > Bekijk meer Rosmarino pannen online

DE WITTE LIETAEER
BadtextielsetADVIESPRIJS FABRIKANT
59,95
29,95

GEMAAKT VAN KATOEN IN DIVERSE KLEUREN

- > 2 washandjes, 2 handdoeken en 2 douchelakens
- > Goed vochtabsorberend en droogt snel
- > Bekijk meer producten van De Witte Lietaer online

IMPERIAL
Hybride radioADVIESPRIJS FABRIKANT
229,95
149,95

GESCHIKT VOOR DAB+ EN FM

- > Bluetooth verbinding voor draadloos luisteren
- > Ondersteunt populaire streamingdiensten
- > Bediening via app, afstandsbediening of apparaat

Een fan van Southampton toont een tak met een knipooj naar 'Spygate' waarbij een stagiair van de club achter een boom concurrent Middlesbrough bespioneerde. FOTO ACTION IMAGES/CRAIG BROUGH

SOUTHAMPTON

Stagiair bespioneerde opponent
achter boom, club krijgt zware straf

Nadat de stagiair achter een boom werd betrapt, sloot de bond Southampton uit van deelname aan finale play-offs.

Sam de Jongh

AMSTERDAM

Verstopt achter een pijnboom, aan de rand van het trainingscomplex van Middlesbrough, staat William Salt. De stagiair van het analyse-team van Southampton, met Air-Pods in zijn oren en een telefoon in zijn hand, heeft een missie: heimelijk de training opnemen van de tegenstander. Met die beelden moet de technische staf van zijn club meer te weten komen van de tactiek van Middlesbrough, in aanloop naar de belangrijke wedstrijd in de play-offs om promotie, om Premier Leaguevoetbal.

Salt faalt; hij wordt betrapt. Hij slaat via een nabijgelegen golfterrein nog op de vlucht, maar tevergeefs. Hij is al gefotografeerd - vermoedelijk door een Middlesbroughmedewerker.

Een dag na Salts spionage strafte de English Football League (EFL) Southampton: diskwalificatie van de play-offs. De droom om terug te keren naar de Premier League vervloog daarmee. Southampton begint volgend seizoen zelfs met vier punten in mindering in de Championship. Niet eerder gaf de EFL zo'n verstrekende straf.

De straf kan nog hoger uitpakken. De Zuid-Engelse club heeft toegegeven ook twee andere tegenstanders te hebben bespioneerd. Tonda Eckert, trainer van Southampton, zou een actieve rol hebben gespeeld; hij zou „bezwarende” Whatsapp-berichten naar zijn analisten hebben gestuurd.

Het schandaal, omgedoopt tot 'Spygate', is niet de eerste sportspionagekwesie in het grijze gebied tussen valsspelen en fanatisme. Engelse en Amerikaanse sportclubs werden eerder bestraft vanwege spionage, maar hun straffen waren beduidend milder dan die voor Southampton.

'Bielsa rule'

Lange tijd had de EFL geen duidelijke regelgeving omtrent spionage. Dat veranderde in 2019, nadat Leeds United-trainer Marcelo Bielsa maandenlang zijn tegenstanders liet bespioneren. Een spion werd uiteindelijk betrapt in de bosjes met een verrekijker en een notitieblokje in de hand. Een half jaar later bekende Bielsa alles.

Het schandaal leidde tot de introductie van 'regulation 127' (artikel 127), ook wel de 'Bielsa rule'. Daarin staat dat het verboden is om een tegenstander 72 uur voor aan-

vang van een wedstrijd te observeren. Leeds kreeg een boete van 200.000 pond (ruim 115.000 euro). Bielsa betaalde de boete uit eigen zak. Leeds kreeg geen punten in mindering, een jaar later promoveerde de club als winnaar van de play-offs naar de Premier League.

De 'spion' werd betrapt, sloeg vergeefs op de vlucht, want al op de foto

Op veel grotere schaal verzamelde de New England Patriots, het succesvolste American footballteam ooit, tussen 2000 en 2007 een enorme hoeveelheid aan verboden beeld- en geluidsmateriaal van zijn tegenstanders in de NFL, de hoogste American footballcompetitie. Jarenlang liet de club speciale videoteams beelden maken van trainingen van tegenstanders - ze kregen instructies over welke excuses ze moesten gebruiken als tegenstanders ze van spionage verdachten. Ook zouden stafleden van de Patriots voorafgaand aan wedstrijden stelselmatig documenten over tactiek uit de

kleedkamers van tegenstanders hebben gestolen.

Uit onderzoek van ESPN bleek dat de Patriots in hun hoofdkwartier een „geheime bibliotheek” aan beeldmateriaal hadden. Het schandaal was extra omstreven omdat de Patriots gedurende de spionagejaren drie keer de Superbowl wonnen - de NFL-finale. Toch was de NFL mild: de boete bedroeg 250.000 dollar en de club mocht via het draft-systeem minder spelers aantrekken.

Honkbal­spionage

Een dikke tien jaar later maakte ook het Amerikaanse honkbal kennis met een spionageschandaal. *The Athletic* onthulde in 2019 dat de Houston Astros twee jaar lang camera's gericht hadden op de catcher van de tegenstander. In het honkbal geeft de catcher, achter de slagman gepositioneerd, met handgebaren aan hoe de pitcher de bal moet gooien. Ploeggenoten van de slagman bekeken de beelden in de catacomben en gaven vervolgens signalen aan de slagman. Hij wist daardoor hoe de pitcher de bal zou gooien.

Na een grondig onderzoek van de MLB, de hoogste honkbalcompetitie, kregen de Astros een boete

van 5 miljoen dollar, en net als de Patriots minder draft picks. Ook de Astros waren zeer succesvol in de jaren waarin ze fraudeerden: in 2017 won de ploeg voor het eerst de *World Series*, de finale van de MLB.

The Saints

Door de Bielsa-regel waren sancties voor Southampton onvermijdelijk. Wel was er speculatie over de strafmaat. In de reglementen staat immers niet duidelijk omschreven hoe zwaar de straf bij het overtreden van artikel 127 moet zijn. Door *The Saints* hard te te straffen, lijkt de EFL nu een voorbeeld te willen stellen.

Daarmee is het mogelijk nog niet gedaan. De Southamptonspelers waren woest nadat zij hoorden over de straf. Hun loon zou bij promotie namelijk met 40 procent stijgen. Volgens *The Athletic* willen ze naar de rechter stappen en Southampton aanklagen.

De verschillende Angelsaksische 'spygates' laten zien dat spionage in sport lange tijd vooral voordelen opleverde. De milde boetes vielen in het niet bij de sportieve prestaties van de clubs. De straf voor Southampton laat voor het eerst zien dat spionage niet altijd loont.

Overleden

- *Stilte* -

Jan C. de Kroon

1944 - 2026

Yolan Brantjes

broers en zussen

Crematie in besloten kring
Gerrit Schuilstraat 8
8861 VL Harlingen

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten

nrcadverteren.nl/familieberichten

Impressie van een van de graven, nabij het dorpje Sorsum in Nedersaksen. ILLUSTRATIE SUSANNE BEYER/KIEL UNIVERSITY

ARCHEOLOGIE

Niet alleen familiebanden waren van belang in steentijd

In 5.000 jaar oude graven in Duitsland bleek de helft van de mensen een 'eenling' te zijn, zonder onderlinge genetische verwantschap.

Hendrik Spiering

AMSTERDAM

Prehistorische gemeenschappen bestonden niet altijd uit vooral naaste familieleden. Dit blijkt uit een grote dna-analyse op zes hunebedachtige begraafplaatsen in Centraal-Duitsland, van 6.500 tot 5.000 jaar geleden.

Ongeveer de helft van de begraven individuen had inderdaad een duidelijk familieverband met andere mensen in de graven, maar de andere helft juist niet. Eenlingen (*singletons*) noemt een Duits onderzoeksteam onder leiding van Ben Krause-Kyora (Universiteit Kiel) die 'familie-lozen'. Hun onderzoek toont duidelijk „een complex interactiepatroon” in het late neolithicum, zo schrijven de onder-

zoekers deze week in *Science*. Binnen lokale groepen waren niet alleen familiebanden van belang, ook 'buitenstaanders' konden ver genoeg zijn geïntegreerd om na hun dood te worden verwelkomd in de centrale megalithische graven. Het sociale netwerk in de gemeenschappen werd niet alleen bepaald door biologische verwantschap, aldus de onderzoekers.

Het is bijzonder dat in de tombes voor de helft mensen begraven werden die geen onderdeel waren van de genetische familieclusters in de graven. In vergelijkbare graven in Zweden en de Britse eilanden uit dezelfde periode liggen die percentages veel lager (respectievelijk 14 en 26 procent). Uit de verschillende graftombes werd in totaal van 203 begravenen het dna-patroon achtergehaald. In een

tombe hebben de betrokken landbouwgemeenschappen behoorlijk veel mensen begraven, vaak over een periode van honderden jaren. De onderzochte graven behoren tot de Wartberg-cultuur (*Kragenflaschenkultur*) en de 'trechterbeker-cultuur west' (alleen Sorsum).

De doden keken naar de ingang

Welke rol de 'genetische eenlingen' in de gemeenschappen hadden is niet bekend, maar ze waren dus in ieder geval belangrijk genoeg om in megalithische tombes te worden begraven. Die tombes vormden ongetwijfeld een centraal symbolisch element in de lokale gemeenschappen die de grote stenen graven bouwden en onderhielden. De doden werden er meestal zo geplaatst dat ze naar de ingang keken. Wie binnenkwam werd aangeke-

ken door voorouders en voorgangers. In het graf in Sorsum zijn zes generaties van één familie teruggevonden.

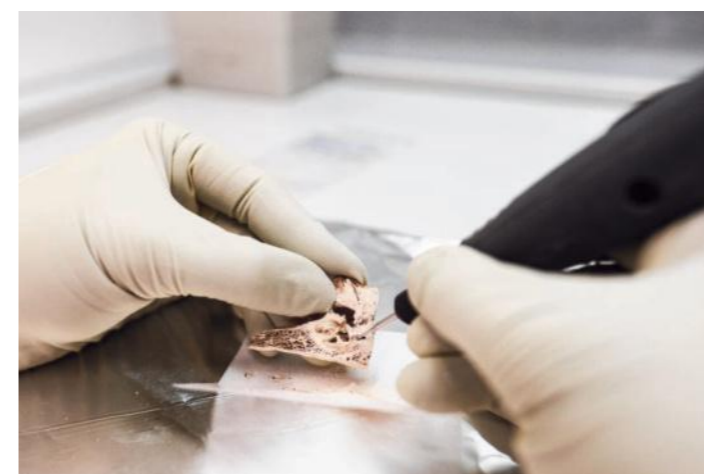
De gewoonte om van grote stenen megalithische grafmonumenten te bouwen verspreidde zich in vrij korte tijd over Europa, mogelijk via scheepvaartcontacten, tussen 4500 en 4250 v.Chr., van Zuid-Spanje en Corsica tot aan Schotland en Zuid-Zweden. In Nederland behoren de hunebedden in Drenthe en Groningen tot deze cultuur.

Waarom deze vroege landbouwers in Europa zulke monumenten gingen bouwen is niet duidelijk, maar een mogelijke verklaring is dat de trend zou zijn begonnen door jager-verzamelaars die al enigszins aan landbouw deden en in steen de grote houten huizen

van de 'echte' landbouwers gingen nabouwen. Het is de belangrijkste grote Europese cultuur voor de eerste écht Europese cultuur, de klokbekercultuur, die in rond 2500 v.Chr. verschijnt en dan verbonden is met de migratie van de pastorale Yamnaya uit Oost-Europa in de aanloop naar de bronstijd.

Over grote afstanden bestonden verrassend nauwe familieverbanden

Uit de nieuwe dna-analyse van de Duitse megalithische gemeenschappen bleek ook dat er verrassend nauwe familieverbanden over grote afstanden bestonden.

Een wetenschapper haalt dna-materiaal uit het binnenoer van een van de mensen die in de graven zijn aangetroffen. FOTO JAN STEFFEN/KIEL UNIVERSITY

Uit latere tijd zijn dergelijke connecties over grote afstanden niet onbekend, maar voor de steentijd-periode is het nieuw. Een man die ongeveer 3200 jaar v.Chr. werd begraven in een *Galeriegrab* in Niedertiefenbach (Rijnland-Palts) bleek bijvoorbeeld een zoon te hebben die als jonge man begraven was in het *Ganggrab* in Sorsum (Nedersaksen), 235 km verderop. Tussen die twee gemeenschappen zijn ook andere, tweedegraads familie-connecties gevonden.

Waarom familieleden naar een verre nederzetting gingen is uit het dna niet te achterhalen. Mogelijk was de zoon uit Niedertiefenbach naar Sorsum gegaan als pleegkind of als leerling. Uit zijn begrafenis in het lokale grafmonument blijkt in ieder geval dat hij voldoende als lid van de gemeenschap werd beschouwd.

De genetische connectie tussen Sorsum en de andere megalithische gemeenschappen van de Wartberg-cultuur is opvallend, omdat Sorsum tot een andere prehistorische cultuur werd gerekend (overigens wel binnen de toen vrij algemene megalithische Europese cultuur van die tijd). Binnen de trechterbeker-cultuur viel Sorsum al wel op omdat het een aantal elementen had van de Wartberg-cultuur van de andere gemeenschappen uit dit onderzoek.

Verrassende connectie

Toch kwam de genetische connectie als een verrassing, want tot nu toe werd die Wartberg-invloed als een culturele invloed beschouwd. Kennelijk kan een genetische gemeenschap tot verschillende culturen behoren, schrijven de onderzoekers. Misschien hebben de twee culturen een gemeenschappelijke oorsprong. Van de andere gemeenschappen van de trechterbeker-cultuur waartoe Sorsum wordt gerekend is nog geen dna bekend.

Uit meer algemene verwantschapsanalyses blijkt overigens dat het genetische cluster van Wartberg en Sorsum geen bijzondere verwantschap heeft met de twee andere grote megalithische clusters waarvan het dna onderzocht is: in Zuid-Scandinavië en op de Britse eilanden. Ondanks de gemeenschappelijke stijl en verschillende andere gedeelde gewoonten waren er kennelijk geen genetische contacten over deze grote afstanden, ook overzee.

Uit de familieverwantschappen in deze Duitse megalithische graven lijkt de mannelijke lijn te domineren. De mannen worden in meerderheid in de graven teruggevonden en binnen een familiecluster delen ze meestal dezelfde Y-chromosoomsignatuur (die in de mannelijke lijn wordt doorgegeven). De vrouwen hebben juist veelal verschillende mitochondriale-dna-signaturen (die in de vrouwelijke lijn worden doorgegeven).

Dat patriarchale karakter is ook terug te vinden in het feit dat in Sorsum een man vijf kinderen te hebben bij vier verschillende vrouwen. In Nedertiefenbach had een man twee kinderen bij twee vrouwen. De onderzoekers merken wel op dat deze observaties „door verschillende sociale arrangementen” kunnen worden verklaard: polygamie, openvolgende partners of misschien ook „additionele niet-primaire partners”.

In de Chinese hoofdstad Beijing draagt een vrouw een masker om zich te beschermen tegen luchtvervuiling. FOTO GETTY IMAGES

KLIMAAT

Schone lucht versnelt de opwarming

De Chinese industrie wordt in snel tempo schoner. Daardoor kan meer zonlicht het aardoppervlak bereiken.

Felix Voogt

AMSTERDAM

Niet alle uitstoot zorgt voor opwarming van de atmosfeer, een deel koelt de aarde juist af. Hoe groot dat effect is, wordt steeds duidelijker nu de Chinese industrie in een rap tempo verduurzaamt. De afgelopen jaren zorgde schonere lucht nergens voor zoveel extra zonnestraling als in China, blijkt uit onderzoek in het wetenschappelijke tijdschrift *PNAS*.

Vervuilde luchten hebben de afgelopen decennia een belangrijk deel van het broeikas-effect gemaskeerd. Broeikasgassen zoals CO₂ houden de warmte van de zon vast in de atmosfeer, waardoor de aarde opwarmt. Aerosolen doen het tegenovergestelde. Dat zijn kleine stofdeeltjes of druppels die in de lucht zweven en ervoor zorgen dat meer wolken kunnen ontstaan die het zonlicht terugkaatsen. Ze reflecteren ook zelf zonnestraling terug de ruimte in.

Van 2013 tot 2023 zorgde China met het terugdringen van aerosolen voor meer extra opwarming dan alle andere landen bij elkaar opgeteld. Wereldwijd resulteerde de schonere Chinese lucht in een toename van 0,07 watt zonnestraling per vierkante meter. Dat is een aanzienlijke hoeveelheid energie, die veelvoud van het totale energieverbruik van de mensheid. De opgetelde afname van aerosolen van alle andere landen zorgde in diezelfde periode voor een toename van slechts 0,05 watt zonnestraling per vierkante meter. „China is een lange tijd heel vies geweest”, zegt Herman Russchenberg, wetenschappelijk directeur van het *climate action*-programma van de TU Delft. Nu dat verandert, is het niet verrassend dat de lucht snel veel schoner wordt. „China is een groot land, dus dat heeft direct veel impact.”

Het betekent dat we „een stapje extra zullen moeten zetten met het terugdringen van broeikasgassen”, zegt Russchenberg. „Het beleid is vaak gericht op het terugdringen van CO₂-emissies. Er wordt onvoldoende rekening gehouden met de extra impact van een schonere lucht.”

Aerosolen zijn een grote onzekerheid in modellen

Guus Velders hoogleraar

„Aerosolen zijn de grootste onzekerheid in de klimaatmodellen”, zegt ook Guus Velders, hoogleraar luchtkwaliteit en klimaatinteracties aan de Universiteit Utrecht. De hoeveelheid aerosolen varieert per locatie en ook van tijd tot tijd. Het grootste deel valt na verloop van tijd weer met regen terug naar aarde. Daardoor is het effect moeilijker in kaart te brengen.

Daarnaast is het effect van aerosolen op binnenkomend zonlicht niet altijd hetzelfde. Lichtgekleurde stofdeeltjes reflecteren zonlicht, terwijl andere donkere deeltjes dat juist kunnen absorberen. Aerosolen zorgen ook voor grotere en wittere wolken, omdat waterdamp dankzij de deeltjes kan condenseren. Maar welke wolken precies hoeveel zonlicht reflecteren, wordt nog onderzocht. Duidelijk is wel, zegt Velders, dat de afname van aerosolen zorgt voor een verdere opwarming van de aarde. „En blijkbaar levert de afname in China daar op dit moment de grootste bijdrage aan.”

Protesten eind april bij het gemeentehuis van Loosdrecht tegen de komst van een noodopvang voor asielzoekers. FOTO ANP

Rellen bij azc's worden verkeerd geanalyseerd

In de analyse van de rellen bij noodopvanglocaties wordt de internationale coördinatie overdreven, en worden andere groepen over het hoofd gezien, ziet *Nikki Sterkenburg*. En zonder juiste probleemanalyse zal er nooit een zinnige aanpak komen.

Het was een alarmistisch beeld dat de laatste weken in de media circuleerde: azc-protesten zouden worden gecoördineerd en aangejaagd door rechtsextremisten met een agenda. Zij zouden op slinkse wijze lokale onrust proberen te kapen voor eigen gewin. Dat beeld is niet alleen onjuist, maar leidt ook tot een blinde vlek voor andere zorgelijke categorieën demonstranten.

Ten eerste, het is niet nieuw dat extreemrechts bij lokale spanningen probeert aan te haken. Tien jaar geleden maakte ik als promovendus en onderzoeksjournalist de toemalige azc-demonstraties van dichtbij mee. In 2015 en 2016 werd uit protest tegen het aanwijzen van tijdelijke noodopvanglocaties het gemeentehuis in Geldermalsen bestormd, aanhangers van Identitair Verzet sloten zich aan bij protesten in Leiderdorp en Gouda, en Demonstranten Tegen Gemeenten (DTG) demonstreerde elke week wel ergens in het land. Tijdens de climax van deze verhitte periode gooiden vijf aanhangers van DTG molotovcocktails naar

een moskee in Enschede, waarna zij werden veroordeeld voor terrorisme. Destijds leidde al die inspanningen niet tot een groei van de extreemrechtse beweging. Dat is eigenlijk nog nooit gelukt en dat weet extreemrechts zelf ook. Nadat Marianne Vaatstra in 1999 in Kollum werd verkracht en vermoord, was de aanvankelijke gedachte dat de dader een asielzoeker moest zijn – iets wat later niet bleek te kloppen. De moord vormde een opmaat naar een opstand van de inwoners van Kollum tegen het asielzoekerscentrum, die in de media ook nog eens flink wat racistische taal uitsloegen. Desondanks kon extreemrechts er geen nieuwe aanhang werven, Kollumers moesten niets van hen hebben. Terug naar 2015 en 2016. Ook in die jaren hadden sommige rechtsextremistische 'groepen' via sociale mediakanalen (tien)duizenden volgers en sloten ze zich aan bij lokale protesten. Maar in de praktijk bleek het qua organisatiegraad en coördinatie nogal tegen te vallen. Meer dan eens vroeg ik me af of er überhaupt wel sprake was van 'een groep'. Zo waren er indrukwekkende socialemediapagina's van de Dutch Defence League en Zwart Front, met flink wat volgers. Uiteindelijk bleek in beide

gevallen dat er één persoon achter zat (of twee, als je hun partners meetelde) en dat volgers van deze pagina's zelf niet verder kwamen dan het toetsenbordriderschap.

En dan waren er nog de nodige rechtsextremisten die losgingen bij demonstraties, maar die niet eens hun eigen leven op orde konden krijgen – laat staan dat ze strategisch een groep konden opzetten en uitbouwen. Zo bleek Defend Gouda uit enkele tieners te bestaan die al moeite hadden om 's ochtends op tijd op te staan. Ik heb wel eens verzucht: 'Hoezo denken jullie dat nazi-Duitsland met al die orde, tucht en discipline echt iets voor jullie zou zijn geweest?'

Geen internationale agenda

Ik werd de afgelopen weken door verschillende media gebeld met de vraag wat ik ervan vond dat er internationale ambitie was vanuit de identitaire beweging om de azc-rellen te kapen voor eigen groei. Dat plan zou in Nederland zou worden uitgevoerd door Identitair Verzet. Maar ondanks gedeelde naam en geleende symbolen is Identitair Verzet geen franchise van een internationale beweging. Natuurlijk zijn er wel eens contacten met gelijkgestemden in andere landen, maar ze worden niet aangestuurd en voeren zeker geen internationale agenda uit.

De laatste weken zie ik dan ook met lede ogen aan hoe in recente mediaberichtgeving een kanaal op sociale media of een aanwezig vlag bij een demonstratie al snel gelijk wordt gesteld aan betrokkenheid van 'een groep', waarbij er prompt organiserend en coördinerend vermogen wordt toegekend. Door extreemrechts zo te presenteren, maak je ze veel groter dan ze zijn, geef je hun een haast mythische status en draag je bij aan hun pr.

Daarnaast kan er nooit een zinnige aanpak komen zonder juiste probleemanalyse. Deelnemers van de azc-protesten vormen een diffuse groep van mensen die daar om uiteenlopende redenen staan. Ja, er staan anti-institutionele extremisten en rechts-extremisten tussen omwonenden met

concrete zorgen over hun buurt. En er staan ook freelance relschoppers en burgers die denken: als ik me maar lang genoeg intimiderend blijf gedragen, dan krijg ik m'n zin wel.

In de duiding van de afgelopen weken zijn met name die laatste twee categorieën over het hoofd gezien. De freelance relschoppers kwamen vorig jaar al aan bod in een technische briefing aan de Tweede Kamer, naar aanleiding van de rellen op het Malieveld. Het hoofd van de AIVD, de waarnemend Nationaal Coördinator Terrorismedebestrijding en Veiligheid en de plaatsvervangend korpschef schetsten hoe een deel van de geweldplegers in wisselende samenstellingen al in beeld was geweest bij de coronaprotesten en eerdere azc-protesten. Hun gemeenschappelijke deler was volgens toenmalig AIVD-hoofd Erik Akerboom vooral „een hang naar geweld en tribaal gedrag” en niet zozeer een gedeelde ideologie.

Dat we daarnaast ook nog burgers hebben die menen niet zolang te kunnen bullebakken tot ze krijgen wat ze willen, kan evenmin een verrassing zijn. Zo onthulde het Sociaal en Cultureel Planbureau drie jaar geleden dat bijna 6 procent van de Nederlanders vindt „dat de overheid het verdient om hard (en desnoods met geweld) aangepakt te worden”. Bijna 1 op de 5 Nederlanders vindt dat de overheid zo slecht functioneert, dat het hele systeem het beste maar omvergeworpen kan worden.

Wanneer de analyse van de azc-protesten veelal blijft hangen op de aanwezigheid van vlaggen, spandoeken en extremistische individuen, wordt over het hoofd gezien dat er een omvangrijke groep Nederlanders is die de democratische spelregels als optioneel beschouwt. Ook als de huidige spanningen rond asiel worden opgelost (bijvoorbeeld door meer kleinschalige opvang en betere communicatie daarover), dan komt er wel weer een nieuw onderwerp waarop grimmige coalitievorming ontstaat. En ook dan zullen we ons weer verrast afvragen waar dit vandaan komt.

COLUMN
ROSANNE HERTZBERGER

Als het oorlog is, trekt de mist op

Ik las deze week één van de columns terug van *Volkskrant*-columnist Marcia Luyten. Die column had zo treffend verwoord wat sommige lezers voelen, dat mensen deze zelfs maanden na verschijning nog delen in hun netwerken, en de tekst zelfs op posterformaat aan de muur of voor hun raam hangen. Dan ben je echt goed als columnist.

Verzet je, schrijft Luyten in die column. Abonneer je op een kwaliteitskrant. Bezoek de bibliotheek. Doe vrijwilligerswerk. Koop lokaal. Eis schoonheid en troost. Aai je hond, je kat, je geliefde. Tirannie gedijt bij woede, liefkozen is sabotage.

Ook bij mij raakte haar oproep een snaar. Hij irriteerde me mateloos, dat doen goede columns soms. Maar waarom toch? Was het de echo van het 'alleen maar liefde'-adagium dat niet zo heel lang geleden nog door antivax-yogamoeiders werd gebruikt als daad van verzet tegen de coronamaatregelen? Ik vermoed dat de mensen die nu de poster met Luytens oproep ophangen tóen juist woedend waren.

Of ergerde ik me omdat al dat verzet toevallig bestond uit precies die dingen die Marcia Luyten waarschijnlijk zelf ook al deed? Wat zegt zo'n poster voor het raam? 'Kijk mij eens even aan de goede kant van de geschiedenis staan? Kijk ons soort mensen even verzet plegen met onze boeken en kranten en lidmaatschappen. En kijk toch die andere mensen, die zich niet bij dat verzet aansluiten. Deden ze maar meer als ik.'

Ik dacht er lang over na. Nogmaals: dan ben je echt goed als columnist. Op eens wist waar ik deze irritatie eerder had gevoeld. Toen recent journalist Thomas Erdbrink werd gegrild bij *Nieuwsuur* omdat hij het had gewaagd een documentaire over de Russische blik op de Oekraïneoorlog te maken. Of bij de stukken van Rob Wijnberg die Donald Trump een fascist noemt en iedereen die zich niet verzet zoals hij dat doet of anderszins 'meebuigt' tot medeplichtig verklaart. Of wanneer Joris Luyendijk in *NRC* schrijft dat het geen vrede-destijd meer is, dat de vijand allang „binnen de poorten staat”, maar zelf demonstratief de journalistiek verlaat en naar het front trekt.

Dit alles las ik ook terug in de column van Luyten. Dat een deel van de culturele, intellectuele en financiële bovenlaag van dit land gevoelsmatig al in een oorlog leeft. Naar het front gaat. In het verzet zit.

En echt waar, het is volkomen terecht dat ze het alarm luiden over de gevaren voor de democratische rechtsstaat. Die zijn inderdaad groot. Laat ze dan toch in vredesnaam hun wedstrijdje verplassen houden over wie de bedreiging het best in de smiezen heeft.

Maar toch zit het me dwars. Het zit me dwars, omdat het gevolgen heeft om waarschijnlijk prematuur (mogelijk zelfs onnodig) oorlogstijd in Nederland uit te roepen.

In oorlogstijd verstomt het debat, wordt de tegenmacht gesmoord. De commandant moet namelijk ongestoord zijn belangrijke taak kunnen uitvoeren. Ik herinner me dat als de dag van gisteren uit coronatijd. Even geen irritant gemits en gemaar, even geen discussie.

Als het oorlog is, trekt de mist van de complexiteit op en ligt het maatschappelijke landschap er helder bij. Aan welke kant sta je? Ook wel prettig een keer. Sterker nog, ik denk dat sommige mensen er onbewust naar hunkeren. Dat die noodsituatie niet vroeg genoeg kan beginnen en niet lang genoeg kan duren. Oorlogstijd kan een heerlijk overzichtelijk tijd zijn. Met een duidelijk vijandsbeeld. En wanneer het gevaar overduidelijk van buiten komt, verstomt de kritiek op alles wat er binnen misgaat.

Laat ze dan toch in vredesnaam hun wedstrijdje verplassen houden

Aan de ene kant heb je de mensen die zich bezighouden met een vrijheidsstrijd van het Westen aan het front. En aan de andere kant heb je de mensen die zich bezig houden met 'inferieure randzaken', zoals de uitgebreide dakloosheid, het gebrek aan beschikbare elektriciteitsaansluitingen, dat kinderen met ernstige mentale problemen geen basale zorg kunnen krijgen en de overheid niet bij machte lijkt om ook maar één van deze problemen op te lossen.

Het verdwijnt allemaal als sneeuw voor de zon als het oorlog is. Dan is er alleen nog goed en kwaad, signaal en storende ruis. Dan ga je journalisten zeer kritisch bevragen over waarom ze maken wat ze maken. Dan beklag je je, zoals Luyendijk recent nog deed bij *De Ongehoofde Podcast* over talkshows die bij de presentatie van het regeerakkoord de oppositie uitnodigen in plaats van experts die toch „echt heel blij waren” met de nieuwe plannen. Zie daar de rangen zich sluiten. Wie heeft er nog tegenmacht nodig als het oorlog is?

We vechten immers allemaal dezelfde existentiële strijd, aan het front, of thuis achter het raam. Althans, wij krantenlezers wel. En de rest van Nederland?

Rosanne Hertzberger is microbioloog en was Tweede Kamerlid voor NSC.

Commentaar

MUSK-ALTMAN

AI-ontwikkeling kan niet volledig aan vrije markt worden overgelaten

Het belangrijkste aan het proces van Elon Musk tegen Sam Altman en OpenAI - maandag geëindigd in een nederlaag voor Musk - was niet de uitkomst. De jury bepaalde dat de rijkste man ter wereld te lang had gewacht met het aanspannen van zijn zaak, de wettelijke termijn waarbinnen dat kon was verlopen, de rechter nam dat oordeel over - en daarmee was de kous af.

Voor Musk een tegenvaller, maar hij zei in hoger beroep te gaan en schold op X de rechter nog even uit voor een „activist uit Oakland die de jury had gebruikt als vijgenblad”. Voor Altman en OpenAI was de uitkomst een welkome overwinning, waarna het AI-bedrijf achter ChatGPT zich weer kan richten op de voorgenomen beursgang.

Het belang van het proces ligt in iets anders. Niet eerder kreeg de wereld zo'n duidelijk inzicht in de denkwereld en de omgangsvormen van de mannen die aan het hoofd staan van twee bedrijven die een sleutelrol spelen bij de ontwikkeling van kunstmatige intelligentie (AI). De drie weken aan getuigenissen in de rechtbank van Oakland, en de daarbij gepresenteerde mailtjes, appjes en dagboek aantekeningen gaven een onluisterend inzicht in de huichelarij, haat, nijd, leugenachtigheid en geldzucht van de hoofdrolspelers.

Ook in andere sectoren komt zulk gedrag natuurlijk voor. Maar aan de AI-sector mogen, ja moeten, hogere eisen worden gesteld. Alles wijst erop dat deze technologie enorme invloed zal hebben op tal van aspecten van het leven, de economie, het onderwijs, de zorg,

oorlogsvoering, de media en onze hele digitale infrastructuur. Het is een technologie die beoogt de menselijke intelligentie te evenaren of zelfs te overtreffen, en die softwareprogramma's en robots in staat stelt om handelend op te treden.

Als het ontbreekt aan elementaire menselijke waarden, kunnen er grote ongelukken gebeuren

Daarbij komt het erop aan door welke waarden zulke systemen worden geleid. Sinds de opkomst van ChatGPT en andere chatbots is duidelijk geworden dat er grote ongelukken kunnen gebeuren als het ontbreekt aan elementaire menselijke waarden, zoals respect voor het leven. De AI-chatbot die een jongen aanmoedigde zichzelf het leven te benemen, was daar een gruwelijk voorbeeld van.

Na de rechtszaak deze maand in Oakland is niet meer vol te houden dat de ontwikkeling van deze krachtige technologie in betrouwbare handen is bij ondernemers als Musk en Altman. Het kan niet volledig aan de vrije markt worden overgelaten in welke richting AI wordt ontwikkeld, op basis van welke waarden, met welke veiligheidsmaatregelen, afhankelijk van welke ceo's het met wat voor persoonlijkheden er toevallig aan het roer staan.

De Amerikaanse AI-bedrijven en vrijwel de hele tech-sector verzetten zich sterk tegen regulering. Het zou een obstakel voor innovatie zijn, waardoor de VS achterop zouden raken bij China. Voor de tussentijdse verkiezingen in november hebben deze bedrijven al enorme bedragen uitgetrokken om kandidaten voor een zetel in het Congres te steunen die regulering afwijzen - en om kandidaten die regulering bepleiten zwart te maken.

De strijd tussen Musk en Altman is nu voorlopig slecht. Maar de strijd waar het echt op aankomt is die tussen de machtige tech- en AI-bedrijven aan de ene kant, en de democratische overheden die regels willen opstellen aan de andere kant.

COLUMN
FRITS ABRAHAMS

Donald Trump is overal

W e kunnen president Donald Trump helaas niet de schuld geven van alles, maar wel van véél. Steeds vaker denk ik: zou dit nu ook gebeurd of gezegd zijn als Trump er niet was geweest als voorbeeld? Of moeten we zo langzamerhand constateren dat over de hele wereld een soort trumpianisering gaande is?

Om met een klein voorbeeld te beginnen. Trump staat bekend om zijn openlijke aanvallen op de media. Hij noemde de Amerikaanse pers „fakenews”, „the enemy of the people”, „dishonest”, „corrupt”, „low life reporters”, „bad people”, „human scum” en „some of the worst human beings you’ll ever meet”. Tegen een vragende journaliste zei hij: „Quiet, piggy.”

Alleen al voor de kwaliteitskranten *The New York Times* en *The Washington Post* bedacht hij tientallen beledigingen. Ik kan me geen staatshoofd van een democratisch land herinneren, waar en wanneer ook ter wereld, die op zo’n grootschalige manier de pers schoffeerde.

Dat zou in Nederland ondenkbaar zijn, nietwaar? Helaas: niet waar, althans, niet meer. Sinds kort hebben wij minister Vincent Karremans van Infrastructuur en Waterstaat die in een tv-programma over columnisten zei: „Zeikers die in hun maatschappelijke bijdrage niet verder zijn gekomen dan af en toe een columnpje schrijven.”

Nu zal ik niet ontkennen dat elke columnist weleens „een zeiker” is genoemd door zijn partner of zijn kinderen, maar dat geeft deze VVD-minister nog geen vrijbrief voor zo’n uitval, die hij - bewust of niet - heeft afgekeken van Trump. Wat Trump kan, kan de grote Karremans toch ook? De columnisten reageerden nauwelijks. Rob de Wijk hield het in *Trouw* bij de zakelijke constatering: „Karremans is vooral bezig om columnisten monddood te maken. Daarmee ondermijnt hij de rechtsstaat.”

Het kopieergedrag van Karremans staat niet op zichzelf. Vooral rechts-radicalen politici nemen tegenwoordig gretig hun toevlucht tot beledigende toevoegingen à la Trump. Typerend was deze recente boodschap van Geert Wilders op X: „Min.Pres Jetten laat eens zien dat je ballen hebt slapjanus.”

De evidente, trumpiaanse onbeschoftheid zit uiteraard in dat laatste woordje dat totaal overbodig is. Wilders heeft al vóór de opkomst van Trump vaak gepeperde taal gebruikt, maar het is nu alsof hij zich dankzij Trump nog meer daartoe gelegitimeerd voelt. Dat geldt ook voor zijn gewezen boezemvriend Gidi Markuszower, die criminele asielzoekers al eens „beesten” noemde.

Zijn wraakgierigheid krijgt veel navolging

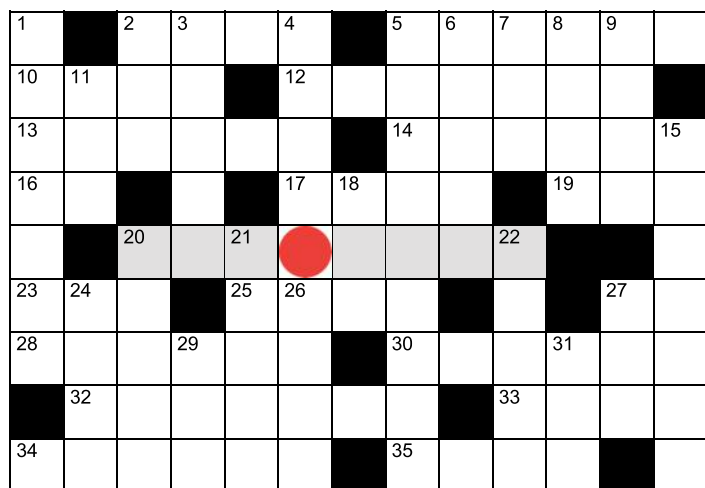
Op internet zijn lijsten met honderden beledigingen door Trump te vinden. Het in het openbaar uitschelden van mensen (*Crooked Hillary*, *SleepyJoe*) heeft dankzij hem een grote vlucht genomen.

Ook de openlijk beleden wraakgierigheid van Trump vindt veel navolging: je tegenstanders uitschakelen door ze te ontmenselijken. Ik zie de Israëlische minister Ben-Gvir tekeergaan tegen weerloze, gevangen genomen activisten, ik hoor hem triomfantelijk schreeuwen: „Welkom in Israël, wij zijn de baas!” en ik denk: zou hij zich nu een soort Trump wanen?

De hand van Trump herken ik ook in de oprukkende zogeheten ‘manosfeer’ met zijn oerconservatisme en vrouwonvriendelijkheid. Influencer Jake Paul is een groot bewonderaar van Trump.

Misschien moeten we erkennen dat in ons allemaal een kleine Trump schuilt, maar dat vind ik wel erg veel eer voor de grote Trump.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 2. Wordt ook in een schijf gegeten **5.** 'Ziekenhuis Breda is rokers beu en stelt __ tentoon' **10.** Bobbi of Jaap **12.** Honnepon **13.** ' __ boekt op nieuw recordcijfers' **14.** Standpunt **16.** Tussen NB en OV **17.** Veilige plek **19.** Verzetsbeweging **23.** Hoppig bier **25.** Oates-partner **27.** Weerwoord **28.** In een kring **30.** Gesloten dier **32.** Nederlandse gravin **33.** __ Nights, hit van Fun. **34.** 'Aston Villa-keeper Martínez wint Europa League met gebroken __' **35.** Beestachtige snauw

Verticaal: 1. Israëlische minister die activisten voor zich liet knielen **2.** Past voor en na aard **3.** 3000 of Kuipers **4.** Wells, Simons en Gerhardt **5.** Docententeam? **6.** Plaat **7.** Over en __ **8.** Doet men wel eens met 34 horizontaal **9.** Oprolbaar dier **11.** Schijf **15.** Past voor tuin of huwelijk **18.** Glad type **20.** Afnemen **21.** Franse rivier **22.** Wordt mee gezwaaid **24.** Dagafdeling **26.** Liefdeskind **27.** Blokkade in je slaap **29.** Dat beest kan hot zijn **31.** Berendsen die voor de NAVO naar Zweden ging

Oplossing puzzel 21 mei. Horizontaal: 1. SAMSUNG 7. IPPON 10. THAT 11. OURS 13. YOGA 14. IJSBEER 16. XI 17. DANI 18. ERF 22. BAD 24. LAVA 25. TK. 27. OLIVIA 28. TANTRA 30. ADO 31. AKTE 33. DIER 34. SITES 35. ARSENAL **Verticaal:** 1. STYX 2. AHOI 3. MAG 4. STAAN 5. NOODZAAK 6. GU 7. ISSIE 8. PREEK 9. NERF 12. RIJN-WATER 15. ERITREA 19. IDIOT 20. ELIAS 21. SONDE 22. BOA'S 23. ALDI 26. KARL 29. TIN 32. TA **In het midden:** INEZ WESKI

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

CHURCHILL

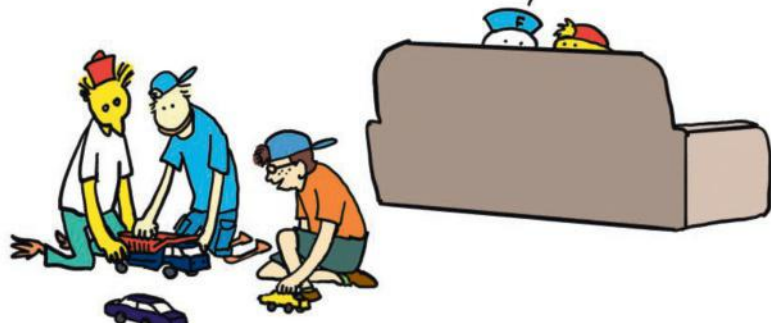
We gaan met het gezin naar Londen. Voor de kinderen de eerste keer. *First stop:* de Big Ben. Op het plein ervoor staat het imposante beeld van Churchill. Voor mijn man als 'fan' een mooi moment om de kinderen wat geschiedenis mee te geven. Hij vraagt verheugd aan onze tienjarige dochter „Wie is de grootste Brit allertijden?” Dochter antwoordt zonder aarzeling: „Britt Dekker!”

Femke Ramaker

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

FOKKE & SUKKE
HEBBEN HUN NEEFJES TE LOGEREN

DE JONGSTE IS ER WAARSCHIJNLIJK EENTJE VAN DE GYNAECOLOG

RGWT

nrc > puzzels

Crux: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

1					5			
		7		9			4	
8					2	3		
					8			
				4				
7								4
	6	4	9					
5	9		2		7		1	8

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter RitmeesterPZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

3	4	5	7	9	2	1	8	6
2	9	1	8	4	6	3	5	7
8	6	7	5	3	1	2	4	9
1	2	4	3	6	7	8	9	5
5	8	3	9	1	4	7	6	2
9	7	6	2	5	8	4	1	3
4	5	9	1	7	3	6	2	8
6	3	8	4	2	9	5	7	1
7	1	2	6	8	5	9	3	4

Achterpagina.

Hoe de 'cost-of-living crisis' doordringt in de literatuur

SCHRIJVERS OVER
FINANCIËLE ONZEKERHEID

PAGINA C4-5

Cultuur

BOEKEN

IN HET NIEUWS

ZAP

Dit is de coniferen haag met een gat erin.

Mees ter Reed constateert samen met een bomenexpert dat er een gat in de coniferen haag zit. FOTO SBS6

Had Wim Pijbes maar meer mandaat gekregen

Frans woonde al 40 jaar met zijn coniferen haag in Glane, Twente. Nieuwe burens Jeffrey en Karien wilden liever een schutting. Dus snoeide de neef van Karien de coniferen terug met een kettingzaag. Volgens Frans was hij een „tuinman van niks“ want er zat nu een groot gat in zijn haag. Frans stapte naar *De Rijdende Rechter* (SBS6). Een bomenexpert stelde vast dat er inderdaad een gat in de afscheidende heg zat. De gemoeiden liepen hoog op, Frans had spijt dat hij de neef van Karien een tuinman van niks had genoemd. Het ging Frans niet om het geld, maar wie moet er nou betalen voor die heg?

Ook in Den Haag is niet meer duidelijk wie nou voor wat moet betalen. De verbouwing van het Binnenhof valt wat duurder uit. Een paar miljard euro. En dus waren dandy's Jort Kelder en Wim Pijbes bij *Eva* (AvroTros) om het te duiden. De enige man die eigenlijk weet hoe je een verloederd nationaal monument moet opknappen is ervaringsdeskundige Wim Pijbes. Hij verbouwde het Rijksmuseum en liep slechts een paar honderd miljoen uit. „Wie is de opdrachtgever hier?“, wil Wim weleens weten. Ankie Broekers-Knol had hem nota bene in 2014 al gevraagd om het project te begeleiden. Maar dan wilde hij wel mandaat. Dat kreeg hij niet, voor grote beslissingen is er in Nederland altijd een commissie.

„Wat is een kameel?“, vraagt Wim Pijbes aan Eva. „Een paard ontworpen door een commissie.“ Als iedereen mee mag beslissen, krijg je gewoon allemaal rare uitstulpsels op je paard. En dat moeten we niet willen voor het ornament van de staat, vindt Wim Pijbes. Jort Kelder denkt dat het probleem populisme is. Het mag in Nederland niks kosten, het moet sober en doelmatig. „Maar jongens, dit is het valgs van de democratie, dat moet in goud verpakt worden.“ Volgens Jort Kelder zijn wij Nederlanders daar te bang voor. Dan wordt Geert Wilders weer boos of de SP wordt boos of een andere populist begint te kraaien.

Iets ten zuiden van Den Haag kampten nog meer Nederlanders met een horrorverbouwing. Bij *Zeeman Confronteert* (RTL5) bleek charmante aannemer Luuk toch opeens malafide oplichter Roy. Veelpleger Roy, in tegenstelling tot Wim Pijbes, had wel mandaat. Bij hem was het gebrek aan een controlerende commissie niet echt het probleem. Roy had er gewoon een potje van gemaakt. Alleenstaande moeders zonder dak, duizenden euro's verdwenen. Bij één gedupeerde liep de schade op tot 73.000 euro. Daar kwam Roy, als goedmakertje, nog met een luxe eivormige barbecue en twee gouden Rolex-horloges aanzetten. De Rolex bleken achteraf nep. Verguld, sober en doelmatig was de oplossing van Roy wel.

Naar Nederlands model bleef de schuldvraag op alle drie de zenders in het midden. Frans en Karien moesten allebei de helft betalen. In Den Haag lag het juist niet aan één iemand maar aan dingen als onze volksaard en populisme. Volgens Roy was hij „in zekere zin ook slachtoffer, hé“. Hoe precies weten we niet maar hij had in ieder geval niet echt de schuld. Een horrorverbouwing is voor niemand leuk. Als we maar lang genoeg blijven polderen, hoeft de schuld ook nergens meer gezocht te worden. Of zoals Roy het zegt: „Iedereen verdient een tweede, vierde of zesde kans.“

Emma Vos

Tijdloos en leeftijdloos zorgt Emmylou Harris voor muzikale evolutie

FAREWELL TOUR EMMYLOU HARRIS

De geliefde zangeres neemt afscheid van haar Europese publiek. Met haar Farewell Tour eert ze de mannelijke collega's uit haar carrière maar speelt zelf de hoofdrol.

Hester Carvalho
ROTTERDAM

Als middelpunt van een muzikaal feest stond Emmylou Harris woensdagavond in concertzaal De Doelen in Rotterdam. Het was het eerste van vier Nederlandse optredens waarmee de geliefde zangeres afscheid neemt van haar publiek, dat wil zeggen het Europese - in Amerika blijft ze optreden. De Farewell Tour is in alle steden uitverkocht.

Ze schijnt tegen de tachtig te lopen, maar Harris is tijdloos en leef-

tijdloos. Met een witte bos haar, zwarte jurk, draaiend op de haken van haar lila laarzen, virtuoos tokkelend op een akoestische gitaar, liet ze zich tot ver na elf uur opzweepen door muzikale vervoe-

ring. Die vervoering ontstond in samenspel met de Red Dirt Boys, vijf mannen die haar liedjes in country-, bluegrass, of rock-'n-rollstijl afwisselend omlijstten. Veel nummers hadden een capella intro, waarna de instrumenten invielen, en binnen het nummer vaak wisselden: de pianist pakte zijn accordeon, de violist switchte naar mandoline. Zo ontstond een muzi-

kale evolutie; elk lied eindigde anders dan het begon, in een stroom van klankkleur, ritme en vocale interactie. Die specifieke kwaliteit is niet vanzelfsprekend, blijkt als de elementen niet helemaal samenkomen in 'Making Believe' - meteen daarna goedge maakt door 'Two More Bottles of Wine', waarvan de onstuimige sfeer aansluit bij de titel.

Solo-estafette

Op het ontspannen ritme van drummer Bryan Owings wordt een solo-estafette gehouden: van de rollende akkoorden van de pianist, tot de aan Robbie Robertson (The

Band) refererende, knerpande gitaarsolo's van Will Kimbrough en de tinkelende mandolinesolo's van Eamon McLoughlin. Die razendsnelle mandoline kreeg hier sowieso een hoofdrol, meer dan de in country gebruikelijke steelgitar of fiddle.

Het optreden opent met 'Love Hurts', bekend als duet met haar jong gestorven leermeester Gram Parsons. Ook hier laat Harris haar heldere stem galmen en beheerst overslaan. Ze last de woorden aan elkaar, nagenoeg onverstaanbaar, tot een schrijnend klanksnoer. Ze vertelt de zaal dat ze in haar bijna zestig jaar durende carrière zelden

zelf schreef, ze zong nummers van anderen. En ze komen langs, het prachtige 'Pancho and Lefty' van Townes Van Zandt, gevangenislied 'Goodbye' van Steve Earle, een sober 'Orphan Girl' van Gillian Welch. Gelukkig ook het zelf geschreven 'Boulder to Birmingham', haar rouwlied over Parsons dat nog altijd verlangen uitdrukt. Zo zijn ze er steeds, de mannen met wie ze bevriend was of samenwerkte. Of ze nu overleden zijn of niet, Harris roept ze op en eert ze.

Ooit was Emmylou Harris voor- al bekend om de harmonieën die ze zong bij opnamen van muzikanten als Neil Young, John Denver,

Roy Orbison, Bob Dylan, George Jones, Johnny Cash. De rollen zijn inmiddels omgedraaid. Deze heldin wordt nu gruisig, brommend en liefdevol ondersteund door maar liefst drie mannenstemmen.

Recensie Pop

Emmylou Harris & Red Dirt Boys. Gehoord: 20/5 De Doelen, Rotterdam. Herhaling: 21/5 Muziekgebouw, Eindhoven; 23/5 Spot, Groningen; 24/5 Concertgebouw, Amsterdam. (Alle uitverkocht)

●●●●●

Emmylou Harris concert at Glazer Hall, Palm Beach, Florida on March 22, 2026. FOTO RON ELKMAN/SIPA USA/ANP

Een Schumann-symfonie klinkt zelden zo welsprekend als bij Iván Fischer

KLASSIEK Dirigent Iván Fischer leidde zijn eigen Budapest Festival Orchestra in een programma met Wagner en Schumann. Vooral de 'Rheinische' symfonie was ontroerend mooi.

Mischa Spel

AMSTERDAM

Voor liefhebbers van dirigent Iván Fischer, honorair gastdirigent van het Concertgebouworkest, is het een rijk jaar. In maart won Fischer de Concertgebouw Prijs, daarbij geroemd om zijn originaliteit. In juni geeft hij bij het orkest de jaarlijkse masterclass dirigenten wat, getuige een eerdere editie, talloze muzikale inzichten en bon mots oplevert. In oktober zijn er, een première voor het orkest, stadionconcerten in de Ziggo

Dome mét Fischer: met twaalfduizend man meezingen met de *Negende symfonie* van Beethoven ('*Alle Menschen werden Brüder!*'). En woensdag deed Fischer met zijn eigen Budapest Festival Orchestra eenmalig het Concertgebouw aan met onder meer Schumanns *Derde 'Rheinische' symfonie* en de slotscène uit Wagners *Die Walküre*.

'Originaliteit' is een breed begrip. Het programma waarmee Fischer en zijn orkest deze twee weken langs zes steden reizen is op papier vrij mainstream in verhouding tot de experimenten waar hij als dirigent óók bekend om staat. In Schumanns *Derde symfonie* duiken geen koperblazers op midden in de zaal, er zit geen publiek tussen het orkest en in de uitgevoerde slotscène uit Wagners *Die Walküre* staan Brünnhilde en Wotan gewoon voor op het podium. De verrassing moest dit keer in de muziek worden gezocht - en werd daar ook volop gevonden. Fischer (1951) was ooit assistent

Iván Fischer en het Budapest Festival Orchestra. FOTO MILAGRO ELSTAK

van dirigent Nikolaus Harnoncourt (1929-2016). Diens opvattingen, terug te lezen in het handboek over uitvoeringspraktijk *Musik als Klangrede* ('muziek als klinkende taal') en *Töne sind höhere Worte* (gesprekken over romantische muziek) hebben Fischer geïnspireerd. Of preciezer: hij is de weg die Har-

noncourt is ingeslagen aan het uitlopen, zich intussen vrolijk verwonderend over al het moois op dat pad.

De keuze voor juist de slotscène uit Wagners *Die Walküre* is ongebruikelijk: meestal wordt bij Wagner-in-concert gekozen voor de eerste akte - een mini-opera op

zich. Maar je snapt ook direct dat een filosofisch ingesteld musicus als Fischer meer aanslaat op juist die slotscène uit de derde akte, waarin het vlamt in de tweespraak tussen oppergod Wotan en lievelingsdochter Brünnhilde over ontbrandbare thema's als gehoorzaamheid en vernedering. Bijkomend voordeel: je hebt maar twee zangers nodig. Anja Kampe bleek een Brünnhilde van wereldformaat. Bij Wagner heerst Wotan, en wordt Brünnhilde uit het Walhalla verbannen. Maar vocaal maakte Kampe hier meer indruk dan de baritonale-intieme Wotan van Hanno Müller-Brachmann.

Het geweldig spelende Budapest Festival Orchestra - karakteristiek hout, nobel koper, stralende strijkers - werd door Fischer ingetooid tot een heldere, Mendelssohnachtige Wagner-klank. Acht contrabassen, middenachter voor het orgel opgesteld, zorgden voor een zoemend fundament. Drie kwartier smaakte sterk naar meer: hoe zou in deze interpretatie

de bombastische *Walkürenritt* hebben geklonken, bijvoorbeeld?

Aan Wagner ging een detailrijke uitvoering van Schumanns *Derde symfonie* vooraf. Het orkest was opgesteld in 'Harnoncourt'-opstelling: eerste en tweede violen tegenover elkaar. Dat betaalde zich direct uit in flitsende echo-effecten. Maar alle delen muntten uit in muzikale welsprekendheid. Zo zeer zelfs dat elk deel ook een eigen tussenaplausje kreeg. Per maat, per noot soms, verschoten sfeer en/of de dynamiek, van trage boerendans tot duistere plechtstaigheid. Zo welsprekend hoor je een romantische symfonie maar zelden, en juist dát ontroerde.

Recensie Klassiek

Budapest Festival Orchestra o.l.v. Iván Fischer m.m.v. Anja Kampe (sopraan) en Hanno Müller-Brachmann (bas-bariton). Werken van Schumann en Wagner. Gehoord: 20/5, Concertgebouw Amsterdam. ●●●●○

KUNSTKWESTIE

Harry Styles op zijn catwalk. FOTO JULIAN BAUSEL

De duurste tickets boden het slechtste zicht

DE EERSTE RIJ Harry Styles past zijn podium aan na klachten van fans die, afgezien van de videoschermen, nauwelijks iets konden zien.

Je spaart maandenlang. Koopt het duurste VIP-ticket. Eerste vak. Zo dicht mogelijk bij je grote held. Je telt af, leeft ernaartoe, stelt je voor hoe je hem bijna kunt aanraken. En dan sta je daar, in de Johan Cruijff Arena. Licht uit. Geschreeuw. Hartslag in je keel.

Alleen zie je Harry Styles nauwelijks.

De LED-verlichte loopbrug bij zijn concerten deze week in Amsterdam snijdt door de arena: een ambitieus ontwerp dat Harry Styles letterlijk midden tussen zijn publiek plaatst. Op papier briljant bedacht, maar voor fans in de vakken links- en rechtsvoor pakte het compleet anders uit. Het centrale podium en de loopbruggen waren zó hoog dat het zicht verdween zodra de zanger verderop stond. Waar fans rekenden op de magie van dichtbij, kregen ze staalconstructies en videoschermen.

Op TikTok en Instagram stroomden de filmpjes binnen van teleurgestelde fans met kaarten van honderden euro's die vooral naar balken en loopbruggen keken, terwijl het concert zich ergens buiten beeld afspeelde. Bij organisator Mojo regende het klachten. Want hoe kan het dat juist de duurste plekken in de zaal soms het slechtste zicht hebben? En belangrijker: heeft iemand ooit getest hoe dit podium eruitzag vanuit die eerste rijen?

De kritiek van het beperkte zicht bereikte het team van Styles en er is op gereageerd. Vanaf vrijdag, de vierde van tien Amsterdamse concerten, wordt een deel van de voorste bruggen aangepast. Voor de shows in Londen volgen vergelijkbare wijzigingen. Als tijdelijke maatregel werden de barrières bij de show woensdagavond al verder naar achteren geplaatst, zodat fans niet langer pal tegen de loopbrug stonden gedrukt.

„We willen dat ieder persoon in de zaal de beste ervaring heeft“, laat het team van Harry Styles weten. Wat bedoeld was als een groot gebaar naar fans, een immense catwalk door de zaal, pakte averechts uit. Tegelijkertijd zien we iets anders: waar te-

leurstelling vroeger bleef hangen in wat gemopper na afloop, gaan 'obstructed view'-video's nu binnen enkele uren viraal. Sociale media hebben niet alleen de concertbeleving veranderd, maar ook de manier waarop concerten worden afgerekend.

Klachten over beperkt zicht klinken vaker bij stadiontours, er klonken klachten bij shows van namen als Taylor Swift, Lady Gaga en Adele. Niet zelden stuiten fans met hun prijzige kaartjes op cameratoren en constructies die het zicht belemmeren. Concertzoekers vergelijken inmiddels tussen voor filmpjes en plattegronden alsof ze een bouwkundig onderzoek uitvoeren. Niemand vertrouwt er nog automatisch op dat de eerste rij automatisch de beste plek is.

Want de arena-show is allang meer dan een concert. Het is een geregisseerde totaalervaring, ontworpen voor impact, camera-standpunten en dat ene perfecte shot voor schermen en socials. Slimme camera's registreren emoties, meezingers, tranen en verliefde blikken. En fans zijn niet langer alleen publiek, maar onderdeel van de productie geworden.

En precies daardoor verandert ook de betekenis van de eerste rij. Vroeger was vooraan staan de heilige graal van een concert. Nu betekent het soms: zicht op techniek, weinig overzicht en een halve avond naar schermen kijken. De ironie van de moderne stadionshow is dat je, hoe dicht je bij de artiest staat, soms juist minder van het concert ziet.

Natuurlijk is een arena-show bouwen absurd complex. Het moet groots, veilig en visueel overweldigend zijn voor tienduizenden mensen tegelijk. Maar juist nu concerttickets steeds meer een luxeproduct zijn geworden, groeit ook de verwachting dat alles klopt, zeker op de duurste plekken in de zaal. Belemmerend zicht voelt als een schoffering wanneer je honderden euro's betaalt voor een VIP-beleving.

Misschien is dát wel de grootste verandering van allemaal: de beste plek bestaat niet meer vanzelfsprekend.

Amanda Kuyper

MICHEL KRIELAARS

De kern van de Russische wreedheid

Two Prosecutors, de nieuwe speelfilm van regisseur Sergej Loznitsa, gaat over een jonge Russische openbaar aanklager in 1937, het hoogtepunt van de Stalinterreur. Op een dag wordt hem een hulpkreet van een gevangene toegespeeld. Als magistraat belast met de behandeling van klachten van gevangenen, zoekt hij de auteur ervan op in zijn cel. De klager, een vooraanstaand jurist, vertelt hem te zijn gemarteld omdat hij geen valse bekentenis wilde ondertekenen. De openbaar aanklager schrikt zo van die wetteloosheid van de gevangenebewaarders dat hij Stalin erover wil informeren. Hij beseft dan nog niet dat dankzij diezelfde Stalin wet en waarheid in de Sovjet-Unie niet meer bestaan. Met dramatische gevolgen voor hemzelf.

Two Prosecutors is gebaseerd op een verhaal van de schrijver Georgi Demidov (1908-1987), die in 1938 werd veroordeeld tot vijf jaar werkkamp. Aanvankelijk meende hij nog dat zijn arrestatie een vergissing betrof, maar in de cel ontdekte hij dat onder Stalin een repressiesysteem was opgetuigd om talloze Sovjet-burgers te gronde te richten.

Een deel van zijn straf bracht Demidov door in een kamp in het Oost-Siberische Kolyma, dat hij een 'Auschwitz zonder ovens' noemde. Die woorden leverden hem tien jaar extra straf op, waarna hij werd verbannen naar de Poolcircel.

's Nachts liggen ze in hun cel van tweeënhalf bij vier meter als sardientjes in een blikje

Pas in 1958, vijf jaar na Stalins dood, werd Demidov gerehabiliteerd. Hij schreef toen al verhalen en novellen over Kolyma, die even goed waren als die van zijn medegevangene Varlam Sjalamov. Dat besefte ook de KGB. In 1980 nam die zowel al zijn manuscripten als zijn typemachines en jachtgeweer in beslag. Dat laatste om te voorkomen dat Demidov zelfmoord zou plegen. Pas in 1989 zouden zijn teksten worden vrijgegeven.

Demidovs in een mooie vertaling van Froukje Slofstra verschenen novelle *Fone Kvas* is een goed voorbeeld van zijn literaire kunnen. De hoofdpersoon is Rafaël Belokrinitski, een hoofdingenieur van een elektriciteitscentrale, die in 1937 's nachts wordt gearresteerd. Hij belandt in een cel van tweeënhalve bij vier meter, die hij moet delen met eenentwintig anderen. 's Nachts liggen ze als sardientjes in een blikje, zo krap is het er. Dan vinden ook de verhoren plaats, wat gepaard gaat met gespeeld geschreeuw dat uit de verhoorkamers klinkt als een gevangene naar zijn ondervragers wordt gebracht.

In de gevangenis verloopt alles traag. Alsof daardoor de angst en de willekeur worden opgelengd. Wanneer op een gegeven moment zelfs de openbaar aanklager in de cel belandt die het arrestatiebevel voor Belokrinitski heeft ondertekend, beseft de ingenieur dat het repressiesysteem ook zijn uitvoerders vermaakt. Hij besluit nu om een zelfbedachte onmogelijke sabotage-actie te bekennen. Op die manier hoopt hij niet gemarteld te worden en hoogstens een lange kampstraf te krijgen. En natuurlijk loopt alles anders.

De combinatie van die absurde werkelijkheid met dat eindeloos lange wachten en die wrede onvoorspelbaarheid is de kern van Russische geschiedenis. Demidov kan het weten, want hij heeft het allemaal zelf meegemaakt.

Twaalf jaar geleden vroeg de invloedrijke Britse cultuurcriticus en blogger Mark Fisher zich af waarom de cultuur tot stilstand leek te zijn gekomen. In *Ghosts of My Life*, een essay-bundel over popmuziek en film die cultstatus verwierf, beschrijft hij dat hij tot aan de jaren negentig voortdurend de schok van de toekomst voelde: wéér een nieuw genre elektronische muziek, wéér een onthutsend vernieuwende film. Maar inmiddels bleven cultuuruitingen steken in nostalgische citaten van het verleden, constateerde hij, alles was pastiche en herhaling. Dat was een probleem, omdat cultuur daardoor geen grip meer had op hoe het voelde om in het hier en nu te leven. In de twintigste eeuw leek het alsof of nieuwigheid eindeloos beschikbaar was, maar de eenentwintigste eeuw "voelt niet als de toekomst", concludeerde hij teleurgesteld.

Waar was die geest en energie van vernieuwing gebleven? Een van de verklaringen die hij opperde was simpel. Het naoorlogse Europa stond in het teken van de verzorgingsstaat. Londen was een stad waar je zonder veel geld toch best aardig kon leven. Punkers vonden in de stad overal gaatjes en hoekjes om te kraken, een biertje in de pub was betaalbaar. Kunstenaars hielden genoeg tijd over om te experimenteren met een drumcomputer, te pieken in het atelier, of in de kroeg op bier-viltjes een geniaal concept uit te tekenen. Tegenwoordig moet iedereen veel harder werken om de huur of de hypotheek te kunnen betalen. Hoe is culturele vernieuwing nog mogelijk als iedereen voortdurend gestrest en uitgeput is?

Economische zekerheid leidt natuurlijk niet automatisch tot meesterwerken, maar dat er een verband is, is niet vergezocht. Crisis en ontberingen benaauwen de geest. Fishers sombere boek raakte dan ook een snaar. Zijn werk is nog altijd geliefd in memes op internet, in afstudeerscripties en essays - ook schrijvers als Marian Donner en Dominique de Groen lieten zich door Fisher inspireren.

Toch lijkt het inmiddels alsof Fishers diagnose afkomstig is uit een ander tijdperk. Het gevoel dat de cultuur in rondjes draait, en de toekomst maar niet wil beginnen, heeft lang bestaan. Maar tegenwoordig verandert de wereld sneller dan de geest kan bijhouden. Het huidige levensgevoel staat niet meer in het teken van stagnatie, maar eerder van een wereld die op instorten lijkt te staan. Politici spreken van een 'nieuwe wereldorde', en dat betekent niets goeds. Oorlog, genocide en de klimaatramp verduisteren het beeld van de toekomst. Inflatie, stijgende olieprijs, de last van een hoge studieschuld en de wooncrisis maken het leven bijna niet meer te betalen voor een groter wordende groep mensen.

Schrijvende taferelen

De term die je daer de laatste jaren steeds vaker voor hoort is de „cost-of-living crisis.” Door de combinatie van stijgende woonlasten, stagnerende inkomens en hoge inflatie is het leven veel duurder geworden. Dat leidt tot schrijvende taferelen aan de onderkant van de samenleving. Ook de middenklasse maakt zich veel zorgen. Voor

Geen geld,

ESSAY Stijgende woonlasten, stagnerende inkomens, hoge inflatie - de veelbesproken 'cost-of-living crisis' vindt ook zijn weerslag in de literatuur. Personages worstelen met geldgebrek en economische onzekerheid. Dat levert soms prachtige, levenslustige romans op.

Door **Persis Bekkering**

maar wel goede literatuur

Nederlandse millennials en Gen Z'ers - grofweg iedereen geboren tussen 1980 en 2012 - is de cost-of-living crisis de grootste reden tot zorg, nog vóór mentale gezondheid en de klimaatcrisis, zo blijkt uit jaarlijks onderzoek van adviesbureau Deloitte. Deze crisis is zo veelbesproken dat er op het internet al een *slang*-woord voor is bedacht: 'cozzie livs'.

Voor creatieve, onafhankelijke beroepen, die toch al kwetsbaar zijn, is de opkomst van artificiële intelligentie een dreiging die daar nog bovenop komt. Reëel of niet, veel creatieve freelancers vrezten een inkomstenval als AI hun werk in de toekomst overneemt, of zien hun inkomsten nu al krimpen. Online circuleren schrikverhalen over de angst om tot een 'permanente onderklasse' te gaan behoren, als straks veel werk kan worden overgenomen door machines.

Werkte die angst voor verlies en afbraak door in de literatuur? Armoede en geldgebrek zijn vanzelfsprekend thema's zo oud als de literatuur zelf, fenomenaal beschreven door Charles Dickens of recentelijk Édouard Louis. Wat de literatuur van de cost-of-living crisis anders maakt, is dat verarming bijna de hele samenleving kan treffen, niet alleen de onderklasse. De middenklasse, waar de meeste kunstenaars en schrijvers toe behoren, stagneert. Het leven is voor die klasse misschien niet werkelijk schrijnend, maar het besef van verlies deprimeert, zorgt voor

stress en leidt tot sombere toekomstverwachtingen.

De 'cozzie livs' dringen steeds verder door in de literatuur. In recente romans zijn personages vaker blut of worstelen ze met hun financiële neergang. Dit leidt niet tot nostalgische vormen of pastiche - de klacht van Fisher - maar juist eerder tot vormexperiment. Denk aan Heike Geisslers *Seizoensarbeid*, waarin een Duitse schrijfster haar bijbaan in een distributiecentrum van Amazon beschrijft, vervolgens in staking gaat en haar baan overdraagt aan de lezer, die ze aanstuurt en commandeert.

In *Ik ben fan* van de Britse Sheena Patel raakt een verarmde vrouw gefascineerd door een rijke influencer; de repetitieve structuur van de roman spiegelt de obsessie en uitzichtloze stilstand van het personage. Ook *Overgave op commando* van de Nederlandse Nadia de Vries, die onlangs net naast de Libris Literatuurprijs greep, past hierbij. De Vries transformeert de economische marginalisering van haar personage, Schelvis, in een vlijmscherpe stijl, bijtend, grappig en poëtisch.

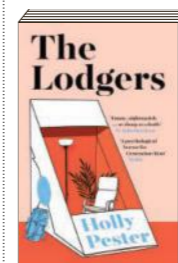
Geldzorgen en een angstprobleem

Geld maakt een mens immuun voor angst, zei de Duitse schrijver Martin Walser eens. Is dat waar? De naamloze, neurotische verteller in het nog niet in het Nederlands vertaalde *Angst und Geld* van de Duitse auteur Isabella Graw denkt erover na wanneer ze niet kan slapen. Nee, denkt ze eerst. Rijke mensen zijn juist de bangste mensen, want die hebben veel te verliezen. Zelf heeft ze geldzorgen én een angstprobleem. De vrouw, een kunsthistorica en schrijver, ligt hele nachten te piekeren, vooral over haar kwetsbare financiële situatie. Geldzorgen koloniseren de geest.

Angst und Geld is een angstdagboek, dat wel erg simpel en direct draait om de thema's uit de titel: een vrouw noteert haar dagelijkse paniek, die vooral wordt aangestoken door haar fragiele financiële situatie. Dat is alles. Maar het boek is toch opvallend omdat Graw de hedendaagse geldzor-

Isabella Graw: *Angst und Geld. Ein Roman.* Spectator, 240 biz. € 22,-

Holly Pester: *The Lodgers.* Granta, 224 biz. € 12,10

gen van haar personage zo letterlijk uitspelt en herhaalt. Daarmee laat ze iets zien van de verhouding tussen economische malaise en literaire vorm. Geld en angst (of liever *geen* geld en angst) bepalen de benauwende vorm van de roman, die eigenlijk faalt om werkelijk een roman te worden. Daarmee wordt een belangrijke vraag opgeworpen: wat voor literatuur is nog mogelijk in tijden van economische afbraak?

De angst van de verteller is deels een persoonlijk probleem, heeft iets met *daddy issues* te maken. Maar Graw plaatst die persoonlijke beslommeringen in het bredere verband van de wereld waarin haar verteller leeft. Haar woonplaats Berlijn, waar je tot niet zo lang geleden maar weinig geld nodig had, wordt stap voor stap onbetaalbaar voor haar. Van het ene moment op het andere verhoogt haar huisbaas de kosten voor energie met vierhonderd euro.

De laatste jaren ziet de vrouw haar inkomsten als kunsthistorica in de culturele wereld sterk teruglopen. Ook in Duitsland wordt flink op cultuur bezuinigd. Voor lezingen in musea of essays in kunstcatalogi kan ze niet meer zo veel geld vragen als vroeger. De middenklasse valt, en deze ouder worden- de vrouw valt hard, door een combinatie van oorzaken. Precies die complexiteit van oorzaken is typisch voor het levensgevoel van de *cozzie livs*. De dreiging komt van alle kanten, er is geen oplossing denkbaar.

Het hele bestaan van deze controlfreak blijkt een zoektocht naar afleiding van de angst. Schrijven geeft haar tijdelijk een gevoel van controle. Dus brengt ze haar dagen gedisciplineerd aan haar werktafel door. Zo hoopt ze uiteindelijk een uitweg te vinden door de angst zelf tot haar literaire project te maken.

Angst und Geld is een beklemmend relaas van een innerlijke stem, maar wellicht iets té beklemmend. Angst als vormprincipe: een gedurfd literair experiment dat het waard is om eens te proberen. Maar Graw slaat door in haar letterlijkheid. Er is te weinig suggestieve kracht, geen poëtische afstand; de verlamdende angst regeert in elke zin zonder filter. Zelfs op kleurrijke taal lijkt te zijn bezuinigd.

Economische wanhoop

Financiële zorgen hoeven niet noodzakelijk te leiden tot afgestompte literatuur. *The Lodgers*, de debuutroman van de Britse Holly Pester, is daar een goed tegenvoorbeeld van. Pesters taalschoonheid werpt een heel andere blik op de cost-of-living crisis, een blik geardeerd met metaforen en poëtisch vuur. De economische wanhoop is hier even voelbaar als in Graw: ook hier wordt een vrouw ten tonele gevoerd wier leven getekend wordt door financiële uitholling, ook hier scheidt angst een benauwend en beklemmend patroon voor een klein leven. En ook hier komt een vrouw niet vooruit, ontwikkelt een personage zich niet. Pester vindt echter andere strategieën, andere vluchtlijnen om als schrijver toch vrijheid en speelruimte te vinden.

Na een vage opleiding als massagetherapeut in een stadje dicht bij de Engelse kust verhuist een vrouw terug naar de woonplaats waar ze is opgegroeid met haar moeder Moffa. Ze wil de relatie met haar moeder herstellen,

een excentrieke actrice die haar dochter verwaarloosde. Toch stelt de verteller de ontmoeting steeds uit. Ze vindt een kamertje in een goedkoop ingericht gedeeld appartement met uitzicht op het dak van Moffa's huis.

Ondertussen beeldt ze zich in dat een nieuw persoon intrekt in het pension waar ze vorig jaar woonde. Deze nieuwe persoon spreekt ze in gedachten aan als 'jij', en via die aanspreekvorm blikte ze terug op de maanden in het pension. Zo ontstaat een dubbelvertelling over twee verre van ideale woonsituaties: het heden waarin de verteller wegduikt voor Moffa, en het verleden in het pension, wegduikend voor de gestreste, eveneens verarmde pensionhoudster en haar dochter. Daar mocht ze overdag niet op haar kamer zijn, want de eigenares gebruikte de ruimte voor haar tweede baantje als schoonheidsspecialiste.

Pester, die eerder twee dichtbundels publiceerde, heeft een scherp oog voor hoe economische verhoudingen het dagelijks leven bepalen, en schrijft niet zonder humor. Het is een beetje vies dat er mensen overdag in je kamer liggen om gemasseerd te worden, schrijft de verteller aan de 'jij', maar ja, „deze rotatie van konten en verwelkomingen is waar jij nu economisch deel van uitmaakt. Wen er maar aan.”

Uit *The Lodgers* spreekt een verlangen naar zachtheid, huiselijkheid, zorgzaamheid, maar precies die waarden lijken onmogelijk door de 'cozzie livs'. Alle personages werken hard, komen laat en afgepeigerd thuis en hebben de energie niet meer om te malen om gezelligheid in huis of omzien naar elkaar. Ze ontlopen elkaar of laten een bende achter. Huiselijkheid is een luxe en wordt zelfs omschreven als 'het duurste van alles'. Waar het de personages ontbreekt aan tederheid, geeft Pester hen die terug in haar toon, maar blik voor menselijke noden.

Hoewel het boek begint als poging van de verteller om haar moeder te bezoeken, ontmoet ze Moffa uiteindelijk nooit. Er gebeurt vrijwel niets, in *The Lodgers*. Ontwikkeling van het hoofdpersoon, het belangrijkste ingrediënt van de realistische literatuur en de eerste les op iedere schrijfopleiding, is niet waar het hier om draait. De 'cozzie livs' staan zo'n ontwikkeling niet toe.

Maar juist dat maakt Pesters roman tot een scherp, beeldend commentaar op de wereld van nu. Pesters stem is enigmatisch en rijk, genoeg om je een boek lang in te verdwalen. Als het boek stilstaat, is het een stilstand die dwingt je om beter te lezen, om lagen af te pellen die onuitgesproken tussen de regels liggen. *The Lodgers* brengt wellicht niet de schok van de toekomst, maar leest als het huidige leven zelf, als de mogelijk zachtste versie van wat we ons nog kunnen veroorloven.

Personages werken hard en komen laat en afgepeigerd thuis

FOTO GETTY IMAGES

De best verkochte boeken

1

Bert Natter:
Aan het einde van de oorlog.
Thomas Rap,
634 blz. € 29,99 (-)

2

Nelio Biedermann:
Lázár.
Atlas Contact,
334 blz. € 24,99 (1)

3

Robert MacFarlane & Jackie Morris:
Het vogelboek.
Athenaeum-Polak & Van Gennepe,
384 blz. € 39,99 (-)

4

Mathijs Deen:
De visser.
Alfabet,
348 blz. € 23,99 (2)

5

Alicja Geschinska:
Vrouwen in duistere tijden.
De Bezige Bij,
429 blz. € 29,99 (3)

6

Chloe Dalton:
Een haas in huis.
Prometheus,
304 blz. € 23,99 (4)

7

Karin Amatmoekrim:
Grenzend aan Liefde.
Prometheus,
152 blz. € 15,99 (-)

8

Roxane van Iperen:
Ik zie wat ik geloof.
Pluim,
94 blz. € 8,- (7)

9

Ilja Leonard Pfeijffer:
Absolute democratie.
De Arbeiderspers,
272 blz. € 23,99 (10)

10

Stéphanie Hoogenberk:
Wij vinden dat fijn.
Prometheus,
336 blz. € 23,99 (-)

GEBASEERD OP DE VERKOOPCIJFERS VAN AFGELOPEN WEEK VAN 12 BOEKHANDELS ATHENAEUM (AMSTERDAM), JAVA BOOKSHOP (AMSTERDAM), DEN BOER (BAARN), VAN KEMENADE & HOLLAERS (BREDA), PAAGMAN (DEN HAAG), GODERT WALTER (GRONINGEN), KOOYKER (LEIDEN), LOVINK (LOCHEM), ROELANTS (NIJMEGEN), VAN GENNEP (ROTTERDAM), MAXIMUS (ROTTERDAM), VAN DER VELDE IN DEN BROEREN (ZWOLLE)

'In het korte verhaal zit de meeste vernieuwing'

INTERVIEW **LISA THUNNISSEN EN NANNE TIMMER** Met een bundel Latijns-Amerikaanse verhalen brengen Lisa Thunnissen en Nanne Timmer het werk van zestien auteurs uit elf landen bij elkaar die niet eerder in het Nederlands vertaald werden. „Achter de horror schuilt vaak een sociaal-politieke context.”

Door **Ruby Sanders**

In het verhaal 'Monster' van Legna Rodríguez Iglesias probeert de hoofdpersoon, een „uitzonderlijk geval” zoals er meer zijn, zich een weg door de Cubaanse bureaucratie te banen om een uitreisvisum te bemachtigen. Ze ruilt haar bezittingen in voor houten muntjes, die ze in haar broekzak bewaart. Elk loket kent eigen regels en wetten, maar de ik-figuur hoort bij „de mensen van een organisatie”, en heeft er alle vertrouwen in. „Op onze gezichten zag je de rust die zelfverzekerdheid brengt.” Maar het bureaucratische 'monster' blijkt toch sterker: „De angst druppelde uit onze ogen.”

Er valt meer te griezelen in de bundel *Je zult geen bloemen dromen*. Soms om tastbare zaken: grijpgrage mannen bij een hanengevecht, een onthoofd buurmeisje of bloederige strepen op de benen van een kind. Soms om iets abstracters, zoals de nog halfvolle shampooes van een overledene in het openingsverhaal 'Levende huizen' van de Venezolaanse Liliana Lara.

De verhalen willen nooit zomaar lekker griezelig doen, zegt Nanne Timmer, die samen met Lisa Thunnissen de bundel samenstelde: „Het dient als manier om de duistere aspecten van het leven te onderkennen.” En om persoonlijke verhoudingen indirecter weer te geven, vult Thunnissen aan. „Zoals in het verhaal van Giuseppe Caputo, waarin het ene lichaam het andere letterlijk dreigt op te slokken. Als je zo'n relatie 'gewoon' omschrijft, zou het saai worden.” Achter de horror schuilt daarnaast vaak een sociaal-politieke conflict, schrijven de samenstellers in hun nawoord. Timmer: „Dat maakt literatuur uit Latijns-Amerika zo interessant, het sociale en politieke bewustzijn kom je vrijwel altijd tegen. Ook als een verhaal daar totaal niet over lijkt te gaan.”

In het nawoord beschrijven jullie ook hoe auteurs inspelen op de angst voor het natuurlijke én het bovennatuurlijke. Wie 'bovennatuurlijk' leest in combinatie met 'Latijns-Amerika', denkt al snel aan magisch realisme. Is

de gotiek van deze nieuwe generaties daaraan nog schatplichtig?

Timmer: „Het is een label, zoals er nu weer andere labels zijn: *gótico andino*, *tropical gothic* of *Caribbean gothic*. Sommige auteurs gebruiken die zelf, anderen hebben er niks mee. Waar het voor ons op neerkomt: in Nederland wordt vaak een strikte lijn getrokken tussen werkelijkheid en fictie, realisme en surrealisme. In Latijns-Amerika is het nu eenmaal gebruikelijker om het gotische onderdeel te laten zijn van de werkelijkheid. En literatuur is meer verweven met inheemse en Afrikaanse mythologieën, waardoor het voor auteurs logischer is om die elementen mee te nemen.”

Lisa Thunnissen (1984) en Nanne Timmer (1971) kennen elkaar uit de tijd dat Thunnissen college volgde bij Timmer aan de Universiteit Leiden. Ze werkten eerder samen aan een bundel met Cubaanse verhalen. Vanaf het moment dat Thunnissen in 2020 door de uitgeverij benaderd werd - „een droomproject natuurlijk” - en Timmer erbij vroeg, tot de start van het daadwerkelijke vertalen zat bijna drie jaar van „ongelooflijk veel lezen”, vertellen de twee in Timmers werkkamer op de universiteit. Ze vullen elkaar aan - Timmer houdt van „uitzoomen en het grotere plaatje zien”, terwijl ze bewondert hoe Thunnissen „een beetje obsessief” is en erin slaagt „niet gek te worden door zo in te zoomen”.

Geen vrouwenbundel

De uitgeverij liet hen vrij. De enige voorwaarden: het moesten verhalen zijn van maximaal tien jaar oud, van auteurs die nog niet in het Nederlands vertaald waren, maar wel al een roman op hun naam hadden. Het zijn meer vrouwen dan mannen geworden, maar het moest „zeker geen vrouwenbundel worden”, zegt Thunnissen. „Er staan nu eenmaal veel vrouwen in de spotlights nu. Dus je moet oppassen de mannen niet te vergeten.”

Auteurs vinden was niet moeilijk, vertelt ze. „Ik heb lijstjes en interviews afgestruind, boeken, bundels, literair tijdschriften. Er zijn zoveel schrijvers

Een zwervhond in Caracas, Venezuela. FOTO THE NEW YORK TIMES

die niemand hier kent, terwijl ze in Latijns-Amerika prijzen hebben gewonnen of in bekende lijsten als de 'Bogotá 39' staan.” Ze kwamen ook oudere, nooit vertaalde verhalen van grote namen tegen: „Zonde eigenlijk. Maar die vielen dus af.”

Timmer: „Mensen verwachten misschien Samanta Schweblin, Mariana Enríquez of Paulina Flores in deze bundel. Die zitten er dus niet in. Bijna alle schrijvers die in Nederland vertaald zijn, komen uit Argentinië, Chili en Mexico. Wij wilden meer onderbelichte gebieden bekijken.” De 'nieuwe stemmen' uit de ondertitel komen dus uit de Andeslanden, Midden-Amerika en het Caribisch gebied.

Ze wilden, zonder in stereotypen te vervallen, „goede verhalen, waarin je de diversiteit en vernieuwing van de hedendaagse Latijns-Amerikaanse literatuur ziet”. Want, zegt Timmer, literair Latijns-Amerika biedt een „ongelooflijke rijkdom aan stemmen” en is diverser dan ooit. „Kijk, de boom: dat zijn feitelijk vier witte mannen uit de elite: Julio Cortázar, Carlos Fuentes, Gabriel García Márquez en Mario Vargas Llosa. Maar vanaf de jaren negentig zie je veel meer verschillende stemmen en achtergronden. Al blijft publiceren voor veel auteurs moeilijk. Een schrijver uit een gemarginaliseerde groep vindt niet zomaar een uitgeverij voor een roman. Dan zijn tijdschriften

de plek, korte verhalen dus. Daar zit de meeste vernieuwing, qua thema's, diverse stemmen maar ook qua experiment in genres en vormen.”

Omdat in korte verhalen, vanwege de toegankelijkheid, per definitie de meeste diversiteit te vinden is?

Timmer: „Ja, niet iedereen kan het zich veroorloven om een paar jaar aan een roman te werken. En: in Latijns-Amerika, net als in Noord-Amerika, is het korte verhaal een veel sterker genre, met een lange traditie. De roman is echt een Europese traditie, en wordt daar helemaal niet als het hoogst haalbare gezien. Daarbij, bijvoorbeeld in de Cariben, is de orale traditie veel groter, ook in de literatuur: wat je schrijft, draag je voor. Het gaat over het vertellen, het sociale aspect ervan. Daar past het korte verhaal ook bij.”

Hoe zijn korte verhalen om te vertalen, in vergelijking met een roman?

Thunnissen: „Bij korte verhalen heb je meer overzicht. Je kunt alle elementen bijna in één oogopslag zien. Alleen bij een roman kom je op bepaald moment goed in de toon en de stem van die schrijver...”

Nu waren dat er zestien. Kon je steeds weer de juiste toon vinden?

Thunnissen: „De toon en stem verschilt enorm per verhaal. Dat kost tijd.

Maar dat was ook het leuke, schaven aan al die verschillende stemmen. Pas als je echt begint, merk je hoe moeilijk sommige verhalen zijn. Zoals 'Afstand' van de Uruguayaanse Gonzalo Baz. Hij heeft heel precieze beelden en maakt korte zinnestjes, waarin hij de woorden net een beetje gek gebruikt. Of het verhaal van Fátima Vélez, over een stel uit de stad dat probeert te aarden op een finca, dat ratelt maar door, is heel associatief en je moet alles zien te verbinden.”

Waren jullie niet bang dat de Nederlandse lezer bij korte verhalen meer context nodig heeft?

Timmer: „Daar hebben we het nawoord voor gebruikt. Bij bepaalde verhalen met een politieke lading, 'De pakken' bijvoorbeeld, is het fijn om te weten wat erachter zit. Maar als er te veel uitgelegd moet worden, schort er iets aan een verhaal.”

Migratie is heel belangrijk in de verhalen, en veel van de auteurs leven zelf in de diaspora - zoals Liliana Lara uit Venezuela die net als haar hoofdpersoon in Israël woont, en de Cubaanse Legna Rodríguez Iglesias, van het verhaal over de zoektocht naar het uitreisvisum, die in de VS woont. Is dat meer dan ooit een thema voor Latijns-Amerika?

Thunnissen: „Het is alomtegenwoor-

dig, een thema dat je niet kunt ontlopen. Zoveel schrijvers wonen buiten hun geboorteland. Talloze Latijns-Amerikanen bewegen zich over de wereld, en steeds méér van die mensen worden gehoord.”

Transformatie

Migratie hangt in de bundel samen met transformatie: mensen veranderend, lichamen veranderend. Soms letterlijk: in 'Afscheid' van Claudia Hernández verandert de hoofdpersoon in een luipaard. En meer algemeen zijn veel verhalen erg fysiek: de personages ruiken en horen nadrukkelijk, er is „het geluid van vlees dat tegen vlees kletst”, en een kind dat zich insmeert met „poep en bloed en ingewanden van dode haren” om de mannen op afstand te houden.

Vanwaar die focus op het lichamelijke?

Timmer: „Stemmen die voorheen niet gehoord werden, vinden nu een weg, en dat gaat vaak via het lichaam. De boom-schrijvers, de witte mannen, waren een en al hoofd. Bovendien was hun lichaam de norm, dus het hoefde ook niet beschreven te worden. Maar de Ander - de vrouw, de *indígena*, de Afro-Latino - van wie de stem lang niet werd gehoord, werd juist tot lichaam gereduceerd. En zo werd het lichaam een manier om een eigen stem, een eigen taal te vinden.”

Behalve 'De pakken' van Rita Indiana, dat laat zien hoe de anticomunistische dictatuur in de Dominicaanse Republiek in zijn werk ging, zijn het geen expliciet politieke verhalen. Was dat jullie keuze of hoort dat bij deze 'nieuwe stemmen'?

Timmer: „Wat wij in Nederland vaak als politiek zien - het herschrijven van de nationale geschiedenis - dat zit hier inderdaad minder in. Maar de gevolgen van politiek in de levens van mensen zijn overal. Het is de achtergrond waartegen de verhalen zich afspelen, zoals Venezuela in het openingsverhaal 'Levende huizen'. Het absurde van politiek en bureaucratie, zoals bij Legna Rodríguez Iglesias. Ook het heroveren van het eigen lichaam, zoals bij María Fernanda Ampuero, is natuurlijk uitermate politiek. Het zijn dus wel degelijk politieke verhalen, maar alledaags, subjectief. Hoe je te dealen hebt met de plek die je in de wereld gegeven wordt.”

Wat ook opvalt: weinig verhalen benoemen expliciet een locatie, maar we lezen wel of we ons in de stad of op het platteland bevinden. Wat symboliseren die twee?

Thunnissen: „De betekenis van die locaties verschuift steeds - wat heel interessant is. Ook dat is het gevolg van diversere stemmen. Eerder werden de stad en het platteland voorgesteld als twee heel verschillende werelden. Hier zijn ze uitwisselbaar. Van oudsher was de stad de plek van nette mensen, en het platteland dat van de 'wilden', maar in 'Vliegend hoofd' van Mónica Ojeda is het juist de stad waar een nettere dokter zijn dochter vermoordt. De monsters zijn overal, zo is het eigenlijk.”

Wat heeft deze bundel betekend voor jullie kijk op de hedendaagse Latijns-Amerikaanse literatuur?

Timmer: „In Nederland staat toch vaak de psychologie van het individu en het realisme centraal. Dat vind je in Latijns-Amerika ook, maar daarnaast zie je verhalen van het collectieve, het politieke, waarin ook nog allerlei verschillende culturele en mythologische invloeden een plek hebben. We hopen dat mensen dat eruit halen: verder kunnen kijken dan de directe omgeving, dan alleen het individu.”

Je zult geen bloemen dromen. Nieuwe stemmen uit Latijns-Amerika. Vertaald en samengesteld door Lisa Thunnissen en Nanne Timmer. Wereldbibliotheek, 240 blz. € 22,99

TERUGLEZEN

'Ik waarschuw altijd: deze is heavy'

KIKA SPRANGERS Bij het herlezen van *Vele hemels boven de zevende* van Griet op de Beeck kreeg jazzsaxofonist Kika Sprangers (31) op hetzelfde moment een brok in haar keel.

De titel is al zo prachtig: *Vele hemels boven de zevende*. Het wekt een soort *Toy Story*-gevoel op: 'To infinity and beyond!'. Het idee dat er vele hemels boven de zevende zijn, straalt iets romantisch uit en tegelijk iets melancholisch of triests. Iets wat we ons niet echt kunnen voorstellen, maar waar we tegelijkertijd naar hunkeren. Die dubbelzinnigheid hoort ook bij het leven: verlangingen naar controle maar ook naar iets wat ongreijpbaar, utopisch of oneindig is.

Vele hemels boven de zevende volgt de levens van vijf personages, allemaal van een andere leeftijd: 12, 36, 42, 46 en 71 jaar. Per hoofdstuk volg je hun perikelen. Het boek gaat over liefde geven, liefde ontvangen en alle onzekerheden die daarbij komen kijken. Je leeft mee met hun schaamte, verdriet en ongemak. Als ik dit boek aanraad, waarschuw ik altijd: deze is heavy.

Je wordt echt meegenomen in het hoofd van alle vijf de personages. Dat heb ik niet eerder meegemaakt. Hoe dat Op de Beeck lukt, is briljant. Op precisies hetzelfde moment kreeg ik weer een brok in mijn keel: als je leest over een heftige gebeurtenis bij een van de personages, maar vanuit het perspectief van alle anderen.

Toen ik het boek voor het eerst las, zo'n acht jaar geleden, bevond ik me in een soort schermgebied: ik was net klaar met studeren, woonde alleen en begon mijn leven als musicus vorm te geven. Destijds greep de twaalfjarige Lou me het meest aan. Stukjes van haar hoofdstukken heb ik ook later herlezen, omdat het de inspiratie was voor mijn debuutplaat *Human Traits*. Ik vond het zo mooi hoe het boek zo veel verschillende karakters schetst; hetzelfde wilde ik proberen bij het componeren van muziek. Bij herlezing voelde het alst of ik weer moeiteloos de wereld

FOTO ANNA PERGER

van het boek instapte. Ook al lees ik vaak tussendoor of onderweg, het boek wist me meteen weer te grijpen. Nu heb ik het nog sneller gelezen, waardoor de ervaring intenser was. Deze keer was ik meer geïntrigeerd door Eva, het personage van 36 jaar. Daaraan merk ik ook dat ik wat ouder ben geworden.

De muziekwereld is vrij imponerend. Iedereen heeft ambitie, wil beter worden, wil alle belangrijke albums die uitkomen luisteren - ik ook. Bij lezen probeer ik de prestatiedruk weg te halen. Geen leeslijstjes, of jaarlijkse leesdoelen. Het belangrijkste voor mij is om een inkijkje te krijgen in de beleevingswereld van anderen.

Uit *Vele hemels boven de zevende* haalde ik bijna een soort berusting: we doen allemaal ons best. Tijdens het lezen stond de tijd echt even stil. Het boek liet me inzien dat het leven misschien banaal is, maar dat het uiteindelijk ook gaat om het leren waarderen van die banaliteit.”

Laura Hoogenraad

nrcwebwinkel

ESSENZA

Haal de lente in huis

100% biologisch katoensatijn beddengoed

Adviesprijs fabrikant
vanaf 89,95
71,95

- Omkeerbaar design: bloemrijk en effen in één
- 100% GOTS-gecertificeerd biologisch katoen
- Zijdezacht en licht glanzend door satijnweving

Haal de lente in huis met het Ficara dekbedovertrek van Essenza. Het ontwerp, geïnspireerd op het werk van fotograaf Kreetta Järvenpää, toont een levendig bloemendessin met onder andere narcissen, fritillaria's en vergeet-me-nietjes. De warme achtergrondkleur geeft je slaapkamer direct sfeer en diepte. Liever rust? Keer het overtrek om voor een effen zijde in dezelfde tint. Het dekbedovertrek is gemaakt van 100% GOTS-gecertificeerd biologisch katoensatijn: heerlijk zacht, soepel en ademend, met een subtiele glans voor een luxe uitstraling.

In de kleuren:

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/essenza

Waanzinnig liefhebben is zwemmen en verdrinken

POËZIE De Vlaamse debutant Sarah de Koning krijgt voor de intrigerende dichtbundel *Tekstielen* de Johan Polak Poëzieprijs.

Door Maria Barnas

In de intrigerende debuutbundel *Tekstielen* van Sarah de Koning (1992) - die wordt bekroond met de Johan Polak Poëzieprijs, de grootste poëzieonderscheiding (50.000 euro) die het Nederlands taalgebied kent - wordt afgetast hoe het ik zich tot de ander verhoudt en voortdurend mee verandert. Verschillende verhoudingen vormen het strijdtooneel van het ik, dat door middel van taal een vastere omlijning zoekt. Liefde en verlangen vuren de gedichten aan.

De gedichten zien eruit als korte prozafragmenten, wat een losse, nonchalante indruk wekt. Maar de inhoud van deze poëzie is dat alerminst. Een klankrijke beeldtaal, met archaische en beeldschone frasen, geeft een intense, stormachtige binnenwereld weer.

Nu til ik een onschuldige steen op en zie ik: mijn ziel een geest die mijn lijf nog wist, als het woelige nikkel van de visvijver waar je een keil in pleurt, die geschubde golfslag die het graf uit kruipt, dagdag aan de stilstand!

'Stortachtig'

De woest talige binnenwereld wordt verstoord door de ruwe handeling van iets zwaars dat erin wordt „gepleurd” - een effectieve lompe verwoording. Deze woordkeuze voorkomt dat de wereld die De Koning schetst ouderwets of al te barok overkomt. Het is eerder de wereld van iemand die veel gelezen heeft, en kennis van klassieke poëzie geconfronteerd ziet met het concreet alledaagse.

Het gedicht vervolgt met een

liefdesverklaring die ook gelezen kan worden als een opdracht aan de dichter: „Je mag nu groot en stortachtig worden.” „Stortachtig” is een prachtig woord, dat suggereert dat De Koning betwijfelt of poëzie de stortplaats van gevoelens moet zijn. Met de toevoeging van „achtig” geeft ze aan dat dichten (net als liefhebben) het beoefenen van een pose is, hoe hevig de liefde ook die erin wordt bezongen.

De bundel ontleent stevigheid aan een heldere structuur. In zes afdelingen verschuift telkens de aard van de afstand tussen ik en ander. Deze afstand bepaalt steeds een nieuw perspectief, vanuit onder meer een minnares met verlatingsangst, een moeder en dochter (in briefvorm) en een vereenzelving met Sylvia Plath. Gaandeweg raakt de grens tussen zelf en ander verder ontregeld, totdat aan het

Een klankrijke beeldtaal, met archaische frasen, geeft een stormachtige binnenwereld weer

slot in spiegelbeeld en schaduw een 'dubbel ik' verschijnt dat ruimte biedt aan een voorzichtige vrede met het alleen-zijn.

De afdeling 'Praagse brieven' valt op. De toon ervan heeft in tegenstelling tot de meer gejaagde gedichten een kalmte, een bepaalde gelatenheid die misschien wordt veroorzaakt door de afstand tot de geliefde. „Ik weet dat ik zo niet ben, ik probeer alleen maar zo te leven: hier zijn ze, de woorden die ik niet kan schrijven voordat jij ze schrijft.” Het is de geliefde, op afstand, die de woorden veroorzaakt. Maar net als in het hierboven geciteerde gedicht kan hier worden verwezen naar het eigen dichterschap: „Aan elke brief hang ik een dichter op; ik die al te graag de witte rust zou zijn van een wolk

vogels op water dat verstild is, niet deze hand die in de borst het hart komt plukken, niet nu ik al gegeven heb wat ik wens te geven: mijn harde mond, haar komma en de naam, de groet, goedenacht goedenacht goedenacht.”

Manke beeldsequentie

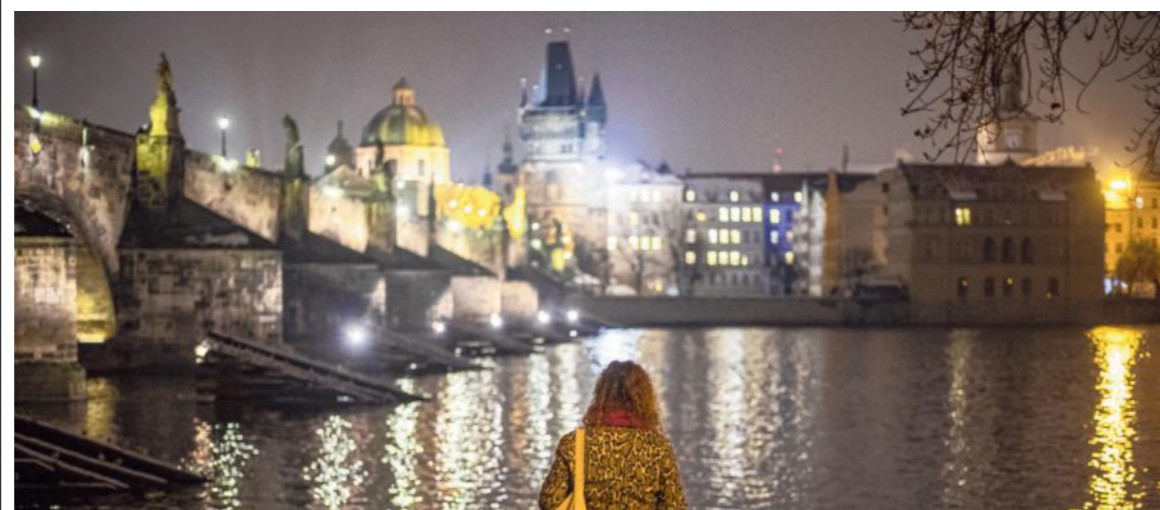
Een grote kracht van De Koning schuilt in hoe overtuigend ze beelden tevoorschijn haalt voor het oog van de lezer. Juist omdat ze er blij van geeft dit zo goed te beheersen kan het frustrerend zijn wanneer een beeldsequentie mank loopt, of te ver wordt doorgevoerd, zoals de harde mond die ook nog een komma en een naam lijkt te moeten voorstellen. Of zouden die komma en de naam naar een dichter verwijzen aan wie een brief wordt opgehangen?

In elk gedicht komen zowel dergelijke troebele beelden als heldere, onvergetelijke beelden voor. Hierdoor ontstaat de indruk dat De Koning een bewust spel speelt van tonen en verduisteren, een schilderachtig clair-obscure.

En dus 's nachts en alle nachten ga ik zwemmen in de Moldau; de nachten dat ik niet zwem ben ik verdrinken. Buiten mij is er een bodem die duizendvingerig is: schelpwerk, wrakkhout, schrift. Uit de oever breekt een zwaan als een bot: ik heb waanzinnig lief, het recht van elke drenkeling. Ik zwem de hele nacht de Moldau af, zo donker dreigt het mij.

De zwaan die wit moet zijn omdat zij uit de nachtelijke oever breekt als een bot, is haast magisch wit, omdat 'wit' nergens wordt genoemd maar wordt opgeroepen.

Waanzinnig liefhebben is als zwemmen en verdrinken, elke nacht weer. Prachtig is de slotregel, waarin in het onduidelijk is wat het donker opdregt: het liefhebben of 'mij' - een onduidelijkheid die effectief is en dicht op de huid van wat het betekent jezelf in liefde, of in poëzie, te verliezen.

De Moldau, oftewel de Vltava, in Praag. FOTO ANP/EPA

De kust van Texel bij Den Hoorn. FOTO ZARA NOR

Een complexe thriller vol misdaadbombast

MATHIJS DEEN In het slotdeel van zijn Waddenthillerserie lost hij het raadsel op van de dood van de vader van zijn hoofdpersoon. Het levert een ingewikkeld verhaal op.

Door Thomas de Veen

Zo eenvoudig kan het toch niet zijn? Je denkt even van wel, als er in een flash-backhoofdstuk aan het begin van *De visser* een lijk aan komt dobberen in de haven van een Duits Waddeneiland. Zonder tanden en kiezen, waarschijnlijk een kunstgebitdrager, maar „te ver heen” om nog geïdentificeerd te worden. Het is april 1984 en een paar weken eerder is de vader van Liewe Cupido, de latere rechercheur van de zee-politie en de hoofdrolspeler van de Waddenthillers, vermist geraakt, op zee overboord geslagen van een visserskotter. Verdrinken, denken ze, maar hij is nooit boven water gekomen. Is dit onherleidbare lijk dan de verklaring voor alles?

Dat zou te simpel zijn geweest voor Mathijs Deen (1962), te doorzichtig. Die maakt het bij aanvang van *De visser* juist extra ingewikkeld, met nog een voorgaande generatie Cupido's, een kunstgebit dat je op een dwaalspoor zet, een insluiper in een Texels huis, en een stel echte criminelen.

Dat laatste is nog de verrassendste nieuwigheid in dit vijfde en laatste deel van zijn serie: de georganiseerde misdaad ging tot nog toe voorbij aan de Wadden, waar ze nog gemeenschappelijk hun achterdeuren van het slot lieten. Nu begint het met subtiel-onheilspellend stil spel: er wordt een pakje bezorgd, de ontvanger haalt een zakmes tevoorschijn „met zijn blik op de postbode” en snijdt het

open met een „vlugge haal door het karton”. Minder subtiel gaat het als dit ongure type verderop in het boek op Texel arriveert en meteen gewelddadig wordt.

Deen gaat *all-in*: er wordt geslopen en gevochten, en een vuurwapen getrokken en in iemands nek gezet. Er komt een geschiedenis van drugstransporten op vissersschepen aan het licht. Allemaal niet écht verwonderlijk natuurlijk, in dit genre, maar als Waddenthillerlezer besef je nu wel wat een verademing de afwezigheid van misdaadbombast in de eerdere delen was. Dat de norse, zwijgzame Liewe Cupido allerlei onverklikkelijke, maar toch niet echt aanstootgevende misdaden tot een oplossing puzzelde, was spannend genoeg. Daarbij speelde ook Cupido's raadselachtige familiegeschiedenis mee, waarmee de serie in feite een psychologische roman in het jasje van een thriller was. Liewe was niet alleen een norse speurder omdat dat bij het genre hoort, maar omdat dat bij zijn karakter past, omdat zijn voorgeschiedenis hem tot norse speurder had gemaakt.

Maar *De visser* is toch vooral een thriller - en nadrukkelijk het slotdeel. Dat lijdt enigszins onder het euvel dat je vaker ziet bij afsluitingen van series: dat er veel lijntjes aan elkaar geknoopt moeten worden, doet de elegantie van het verhaal weinig goed. Nu begint het al met de erg grote toevaligheid dat Liewe Cupido emotioneel net toe was aan een afsluiting

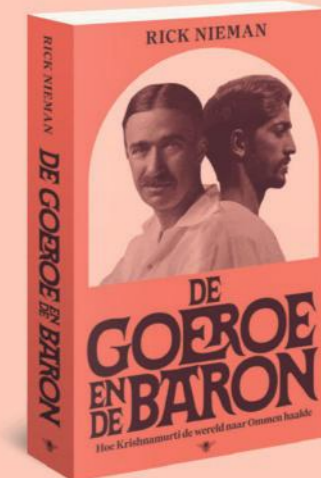
van het vaderraadsel (zijn moeder is overleden en haar testament wekt nieuwe vragen over de verdwijning), als een na dertig jaar op Terschelling opgedoken horloge die hele opheldering in een stroomversnelling brengt. Er ontvouwt zich een plot waarmee Deen er zich niet bepaald eenvoudig van afgemaakt heeft.

De visser laat zich waarderen om de complexe, ingenieuze, maar toch helemaal kloppende uitpluizing van de geschiedenis van Liewes vader, die ook nog een verklarende analyse voor de psychologische ontwikkeling van Liewe zelf geeft. Als dat wat afstandelijk en technisch klinkt: inderdaad, dat is het wel. Het complexe verhaal haalt wel wat aandacht weg bij het gevoel, de sfeer, het stille spel waarin Deen zo goed is - iets waar ook zijn magere multigenerationele familieroman *Gras* (2025) onder zuchtte. De ontknoping van *De visser* overtuigt feitelijk, maar gevoelsmatig niet helemaal. Vergelijk dat eens met zijn glanzende novelle *Het lichtschip* (2020) en je moet misschien concluderen dat Deen meer een schrijver is van de diepte dan van de breedte.

Mathijs Deen:
De visser. Alfabet,
348 blz. € 23,99
●●●○

Bezoek deze zomer een lezing van **Rick Nieman & Sacha de Boer**

14/06 | De Lutte
Landgoed De Wilmersberg,
i.s.m. Boekhandel Broekhuis

17/06 | Eindhoven
Boekhandel Van Piere

18/06 | Groningen
Naked Lunch

21/06 | Haarlem
De Vries van Stockum

24/06 | Bilthoven
Bilthovense Boekhandel

25/06 | Dedemsvaart
De Gashouder, i.s.m. Boekhandel Multimedia

04/07 | Ommen **UITVERKOCHT**
Kasteel Eerde, i.s.m. Natuurmonumenten

08/08 | Ommen
Kasteel Eerde, i.s.m. Natuurmonumenten

12/09 | Ommen
Kasteel Eerde, i.s.m. Open Monumentendag

15/09 | Ommen
Hotel Wildthout

Check de website van de organisatie voor meer informatie en tickets

LAFUMA

Frans design voor ultiem comfort

Complete 5-delige luxe loungeset

Adviesprijs
fabrikant 1.347,70
949,95

- > Luxe zitcomfort met ademende en UV-bestendige materialen
- > Complete 5-delige loungeset inclusief gratis bijzettafel t.w.v. € 149,-
- > Hoogwaardig Frans design voor jarenlang buitenplezier

Creëer een stijlvolle en comfortabele buitenruimte met de Lafuma Vence loungeset. Deze complete set bestaat uit twee luxe loungestoelen, een royale tweezitsbank, een ruime salontafel en tijdelijk een gratis bijzettafel t.w.v. € 149,-.

Het moderne design, het lichte roestbestendige frame en de hoogwaardige Batyline® Duo en BeComfort® materialen zorgen voor optimaal zitcomfort en jarenlang buitenplezier. Ademend, sneldrogend en UV-bestendig; perfect voor lange zomeravonden met familie en vrienden.

Inclusief gratis bijzettafel

© Pierrick Verdy

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/lafuma

Er was eens een hals-snoer dat bestond uit 647 diamanten. Voeg daar een koningin, een kardinaal, een prostituee en een op macht beluste gravin aan toe, en je hebt alle ingrediënten voor een politieke thriller. Zo begint één van de waargebeurde verhalen over vrouwelijke bedriegers in *Maskerade*, het nieuwe boek van filosoof en docent klassieke talen Aline D'Haese. De politieke thriller die volgt stelt niet teleur. De op macht beluste gravin in kwestie is de Comtesse de la Motte (1756-1791): een illustere oplichtster die een onbetaalbare diamanten halsketting wist te stelen door zich voor te doen als koningin Marie Antoinette. D'Haese gebruikt deze geschiedenis, net als een schat aan andere voorbeelden van vrouwelijke bedriegers, om een filosofische blik te werpen op bedrog, gender en de maatschappij.

Dat *Maskerade* alleen over vrouwelijke bedriegers gaat, lijkt in de eerste instantie een arbitraire keuze. Mannen bedriegen toch net zo goed? Al snel wordt echter duidelijk dat er meer aan de hand is. Vrouwen zijn onderhevig aan andere sociale verwachtingen dan mannen, en hebben bij het manipuleren van andere mensen dus ook vaak andere middelen in handen: „Wanneer vrouwen zich voordoen als zorgzaam en empathisch, wordt dat vaker beschouwd als authentiek, in plaats van strategisch. Daardoor valt weerstand sneller weg”, aldus D'Haese.

Als voorbeeld neemt ze Anna Delvey, een bedriegster die zich tussen 2013 en 2017 ophield in de *upper class* van New York. Toen haar bedrog uitkwam werd het een sensatie: in 2022 lanceerde Netflix de op Delveys leven gebaseerde serie *Inventing Anna*. Delvey zelf had geen cent, maar wist door pure charme enorme hoeveelheden geld af te troggelen van haar 'vrienden'. Toen ze een kunststichting oprichtte, The Anna Delvey Foundation, vermoedde niemand dat er achter de zogenaamde liefdadigheid een minder nobel doel schuilging: Delvey hield het geld gewoon zelf. Investeerders vertrouwden haar, ook al had ze inmiddels een spoor van onbetaalde rekeningen achtergelaten. Dat ze een vrouw is speelde volgens D'Haese een belangrijke rol in hoe lang ze met dit specifieke gedrag weg wist te komen. Haar filantropie en vriendelijke voorkomen sloten aan bij de verwachtingen die men, op basis van haar gender, op haar projecteerde.

Ouwehoerkunst

De hoofdstukken van *Maskerade* hebben ieder een eigen filosofisch thema. Delveys verhaal wordt door D'Haese onder het thema 'taal' geschaard. Met ouwehoerkunst van het hoogste niveau wist Delvey namelijk iedereen in te pakken. Na het vertellen van het verhaal plaatst D'Haese het voorbeeld van Delvey in een breder filosofisch perspectief: de theorieën van denkers als Ludwig Wittgenstein en J. L. Austin worden op de geschiedenis losgelaten. Op voortreffelijke wijze verkent D'Haese met behulp van Wittgensteins taalspel-theorie hoe Delvey met woorden een alternatieve werkelijkheid wist te weven waar haar rijke vrienden wel

Anna Delvey na haar vervroegde vrijlating uit de gevangenis in 2021 bij haar appartement in New York. FOTO GETTY IMAGES

Hoe vrouwelijke bedriegers de regels veranderen

FILOSOFIE Aan de hand van meeslepende verhalen over vrouwelijke bedriegers stelt Aline D'Haese filosofische vragen over waarheid en leugen.

Door **Lotte Hondbrink**

pap van lustten.

Nu kun je denken: Delvey loog gewoon, waarom moet Wittgenstein erbij worden gehaald om te begrijpen wat er is gebeurd? D'Haese is hier duidelijk over: liegen is een interessant filosofisch fenomeen. Wittgenstein laat zien dat wie liegt een andere taal gebruikt en daarmee ook een andere rol aanneemt. Neem de uitspraak „put it on my card”, een uitdrukking die iemand gebruikt om aan te geven dat hij of zij betaalt. In het geval van Delvey betekende dit iets anders: het was pure bluff. In plaats van een intentie om te betalen werd het bij haar een statussymbool, een valse geruststelling. Delvey wist zo de regels van het taalspel te veranderen. En hier houdt D'Haese het niet bij: we beloven allemaal wel eens iets, en veel mensen overdrijven soms als ze een verhaal vertellen. Anna Del-

Anna Delveys oplichterij is volgens D'Haese een waarschuwing voor hoe machtig woorden kunnen zijn

veys oplichterij is volgens D'Haese geen op zichzelf staand fenomeen, maar een waarschuwing voor hoe machtig woorden kunnen zijn.

Op deze manier verbindt D'Haese een reeks smakelijk opgeschreven geschiedenissen van vrouwelijke bedriegers met diepe filosofische vragen. Deze structuur werkt goed en houdt het boek van begin tot eind pakkend. Bovendien is het thema erg origineel: bij mijn weten zijn er geen andere boeken die een filosofisch perspectief bieden op vrouwelijke bedriegers. De filosofie van bedrog bevindt zich over het algemeen in een niche: de door filosoof Clancy Martin samengestelde essaybundel *The Philosophy of Deceit* (2009) is daarvan een zeldzaam recent voorbeeld, maar is slecht leesbaar voor wie geen filosofie heeft gestudeerd. D'Haese overstijgt de academische literatuur

en zet met de combinatie van sensatieverhalen en toegankelijke filosofische beschouwingen de stap naar een breed lezerspubliek.

Filosofie als bedrog

Minder sterk is het einde van *Maskerade*. Na de geslaagde *home run* van listige vrouwen en filosofische thema's wil D'Haese haar bevindingen in een nog bredere perspectief plaatsen: de filosofie zelf wordt opgevoerd als een vorm van bedrog. Zo staan op de laatste paar bladzijden ineens zinnen als „De filosoof [...] gebruikt het masker om het af te nemen en te laten zien dat elke waarheid al een vorm van verschijning is”. Omdat dit soort zinnen niet goed worden uitgelegd, valt de vergelijking tussen filosofen en bedriegers een beetje in het water.

Maar afgezien van dat allerlaatste stukje is dit boek een onverholen feest om te lezen. D'Haese onttrekt meeslepende verhalen aan de vergetelheid; van driekwart van de vrouwelijke bedriegers die ze bespreekt had ik nog nooit gehoord. Bovendien zet ze de lezer aan het denken over wat waarheid is. Want als onze blik op de wereld door taalspelletjes wordt gekleurd en genderrollen bepalen wie met welke leugens wegkomt, waar kunnen we dan nog zeker van zijn?

Aline D'Haese: Maskerade. Filosofische perspectieven op vrouwelijke bedriegers. Boom, 206 blz. € 24,90

Casper Postmaa:
De dag dat de duivel naar Des Indes kwam. Querido, 240 blz., € 22,99
●●●●○

Het deftige Haagse hotel Des Indes is een begrip in Nederland, alleen al omdat de groten der aarde er logeerden. Dat het in de Tweede Wereldoorlog onderkomen bood aan de top van de Wehrmacht is een minder bekend hoofdstuk uit de geschiedenis. Dat het in diezelfde tijd tientallen Joodse onderduikers in zijn kelders huisvestte en het een centrum was van verzetsactiviteiten, wist voor de verschijning van *De dag dat de duivel naar Des Indes kwam* bijna niemand. Het boek van de voormalige *Haagsche Courant*-redacteur Casper Postmaa is dan ook een welkome aanvulling op de mistige oorlogsgeschiedenis van de hofstad, waar goed en fout dwars door elkaar heen liepen en het wemelde van spionnen uit beide kampen.

Het verhaal dat Postmaa vertelt, draait in hoofdzaak om de lotgevallen van de Duitser Sepp Thum, die in de oorlog als door de Duitsers aangestelde *Verwalter* Des Indes leidde. Tegelijkertijd is zijn boek een sociale geschiedenis van de Haagse elite, waarin menige excentriekeling, oplichter, spion, onderduiker of mislukte bankier voorbijkomt. Soms is het zelfs als of de wereld van Louis Couperus nog altijd bestaat.

Postmaa kwam op het idee voor zijn boek toen hij ontdekte dat in zijn huis in het Haagse Nassaukwartier diezelfde Sepp Thum bleek te hebben gewoond. Door zo'n samenloop van omstandigheden werd het leven van de journalist ineens met dat van de hotelbaas verweven. En dat smeekte om een verhaal dat verteld moest worden.

De dag dat de duivel naar Des Indes kwam begint met de aankoopgeschiedenis van Postmaa's huis in de Nassau Ouwkerkstraat. De bejaarde weduwe van wie hij het kocht, de vervallen staat waarin het verkeerde, de erfenis van zijn schoonouders waarmee hij het betaalde, de Duitse burens die hij in zijn straat ontdekte, allemaal worden die personen en gebeurtenissen uitvoerig beschreven.

Een goede Duitser

Sepp Thum (1907-1985) was een 'goede' Duitser. Opgegroeid in een arm Beiers gezin in Augsburg was hij in 1926 naar Nederland gekomen om zich als volontair bij Des Indes te melden. Hij maakte gestaag carrière en toen in 1940 de Duitsers Nederland binnenvielen en de hoteldirectie naar Engeland vluchtte, werd hij door de bezettingsautoriteiten aangesteld als *Verwalter*, terwijl hij een felle anti-nazi was en zich na al die jaren in Den Haag meer Nederlander dan Duitser voelde.

Zijn clientèle van de Wehrmacht en SS onthaalde hij, professioneel als hij was, met alle eerbetoon. Die nederige, dienende houding vormde een perfecte dekmantel voor zijn verzetsactiviteiten. In de kelders van het hotel en in het huis in de Balistraat, dat Thum na 1944

Hotel Des Indes kort na de bevrijding in 1945. FOTO HAAGS GEMEENTEARCHIEF

De zwijgende held van hotel Des Indes

GESCHIEDENIS Journalist Casper Postmaa haalde de Duitse directeur van hotel Des Indes uit de vergetelheid, die in de oorlog slijmde met de bezetter maar ondertussen tientallen Joden en niet-Joden het leven redde.

Door **Michel Krielaars**

betrok, hield hij tientallen Joodse en niet-Joodse onderduikers verborgen, onder wie kopstukken uit het bedrijfsleven. Onder zijn personeel zaten tal van mannen die hij probeerde te vrijwaren van dwangarbeid in Duitsland. Ook stopte hij burgers illegaal voedsel toe en deelde hij geld uit aan wie het nodig had.

Na de bevrijding in 1945 werd Thum als Duitser en *Verwalter* meteen gearresteerd. Zijn bezittingen werden in beslag genomen. Maar door de vele getuigenverklaringen van de mensen die hun leven aan hem dankten kwam hij al gauw vrij. Thum was door zijn ervaringen inmiddels dubbel getraumatiseerd. In de nadagen van de oorlog was hij, na te zijn verraden, door de Duitsers gearresteerd op verdenking van spionage voor de geallieerden. In kamp Amersfoort, waar hij een week gevangen zat, werd hij zo gemarteld dat hij de rest van zijn leven mank liep en hij zijn vingers niet meer goed kon gebruiken. Maar hij liet niets los en ontkende alles, ook dat zijn vrouw en Jodin was.

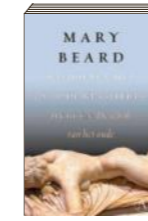
Dat zijn onderduikers aan arrestatie wisten te ontkomen, was te danken aan de in de boektitel genoemde 'duivel', Josef Jacobs. Deze hoog gedecoreerde Duitse oudoorlogsvlieger uit de Eerste Wereldoorlog was als *Verwalter* bij Shell aangesteld en waarschuwde Thum telkens wanneer er gevaar dreigde. Ondanks dat Jacobs anti-nazi was, beschikte hij over contacten in de hoogste gelederen van

de bezettingsautoriteiten en wist hij precies wat die van plan waren. Om zich belangrijker te maken dan hij was, schepte hij op over zijn vriendschap met top-nazi Hermann Göring, die hij in werkelijkheid haatte. Maar uiteindelijk kwam de Gestapo hem op het spoor en nam hij de benen naar Duitsland om er in de chaos van de nadagen van de oorlog te verdwijnen en daarmee aan de klauwen van de Gestapo te ontkomen.

Mimegebaren

Als Postmaa Thum in 1985 vraagt of het klopt dat er minstens twintig onderduikers in Des Indes verborgen zaten die het ook nog eens allen hebben overleefd, ontwijkt hij een antwoord. Hoogstens maakt hij een paar bevestigende mimegebaren. Uit bescheidenheid of discretie, wie zal het zeggen. Maar het maakt van Thum wel een bijzonder mens.

Ontroerend wordt de door Postmaa vertelde geschiedenis zelfs als het tragische lot van Thums Joodse vriendin Irène Donáth aan de orde komt. Van 1938 tot aan haar zelfmoord in 1948 leefde Thum met haar samen, na de bevrijding als getrouwd stel. En ook haar heeft hij gered, doordat zij zich tijdens de oorlog kon uitgeven voor Thums katholieke echtgenote. Hierdoor kon zij, anders dan haar ex-man Mottel Friedmann en zoon Ernst, aan de gaskamer ontkomen. Wel werd Irène in 1944 door de Gestapo als Jodin gearresteerd, nadat een hotelgast de Duitsers daar-

Mary Beard: We moeten het over de klassieken hebben. De schok van het oude. (Talking Classics. The shock of the Old) Vert. Marga Blankestijn. Atheneum, 224 blz., € 25,-
●●●●○

De klassieken zijn actueler dan ooit

KLASSIEKE OUDHEID Nu extreemrechts de oudheid misbruikt, is het extra noodzaak om de klassieken te lezen. Dat schrijft Mary Beard in haar nieuwe boek.

Door **Mirjam Elbers**

Toen aan classica Mary Beard gevraagd werd naar welke plek ze het liefst zou gaan als ze één dag in het oude Rome mocht doorbrengen, antwoordde ze onmiddellijk: „Dan moet ik eerst wel zeker weten dat ik ook een kaartje voor de terugreis op zak heb.” Het leek haar geen pretje om te blijven steken in het Rome van de Oudheid, zeker niet als vrouw. Het is tekenend voor de nuchtere kijk die Beard op de klassieke Oudheid biedt: zonder bewonderend op te kijken naar die periode en er 'tijdloze waarheden' uit te verwachten, houdt ze een vurig pleidooi voor de Oudheid als een voortgaand gesprek over zaken die ons nog steeds, en misschien wel eens te meer, aangaan.

Eerder schreef Beard, hoogleeraar in Cambridge en 'publieks-classica', boeken voor het grote publiek over Romeinse geschiedenis zoals *SPQR* en *Pompeii*, enigszins vergelijkbaar met het werk van Fik Meijer in de Nederlandse context. Dit nieuwe boek is echter anders dan we van haar gewend zijn, omdat het een poging is tot een antwoord te komen op een meta-vraag: waarom zouden we de Griekse en Romeinse oudheid überhaupt nog bestuderen? En nee, dat is volgens haar niet omdat die 'klassieke talen zo'n goede oefening zijn in logisch denken of omdat je er je voordeel mee kan doen bij de studie rechten of geneeskunde. Wat Beard betreft raken deze obligate argumenten nauwelijks aan waar het in de bestudering van de klassieken echt om gaat, namelijk: de schok van het oude.

Wat ze daarmee bedoelt, verwoordt Beard in het eerste hoofdstuk door te vertellen over de basale verwondering (Grieks: *thauma*) die je kan ervaren in de confrontatie met het oude dat „zowel wonderbaarlijk vertrouwd als ook tergend ontoegankelijk is”. Het boek begint met haar herinnering aan een vierduizend jaar oud brood dat ze als kind in het British Museum zag. De rest van het hoofdstuk is een aaneenschakeling van voorbeelden waarin zowel een „gedeelde menselijkheid” wordt ervaren als de inherente onbereikbaarheid van de antieken.

Dode struisvogel

Hoogtepunt was voor mij een anekdote, beschreven door de Romeinse senator en geschiedschrijver Cassius Dio. In het jaar 192 van onze jaartelling zit hij op de eerste rij van het Colosseum, dicht bij de Romeinse keizer Commodus. De keizer doet mee aan het gladiatorenpektakel en schiet vanachter

een veilige balustrade op dieren in de arena. Op een gegeven moment paradeert de keizer met het hoofd van een gedode struisvogel langs de senatoren op de eerste rij. Het tafereel is dreigend, maar tegelijk zo potsierlijk dat Dio zijn lachen nauwelijks kan inhouden. Hij moet een blaadje uit de lauwerkranen om zijn hoofd pakken en er hard in bijten om niet in de lach te schieten en zijn leven te riskeren. Ondanks de totale andersheid van de beschreven wereld kunnen we ons in die lachbui goed inleven. Ook de vrees van de senatoren doet niet onder voor die van bibberende ministers aan de lange tafel van een autocraat als Poetijn.

Na dit lange eerste hoofdstuk vraag je je wel af waarom deze 'schok van het oude' is voorbehouden aan de Grieks-Romeinse klassieken en niet ook plaatsvindt bij de bestudering van de Perzen of de Middeleeuwen. Volgens Beard is

dat omdat de Grieken en Romeinen „altijd onder ons zijn geweest” en daarmee een „voorsprong hebben in de luidruchtige strijd om onze aandacht”. Er zijn maar weinig historische periodes geweest die zo lang geleden zijn en tegelijk zo present in ons politieke en culturele heden.

De verdienste van Beard is dat ze, metaforisch gesproken, de blauwe latexhandschoenen uittodt die van de Oudheid een onaanastbare en onbesmette werkelijkheid hebben gemaakt. Vrijmoedig blaast ze het stof van de oudheden af. Wat blijkt? De antieke monumenten waren in hun eigen tijd soms óók schokkend en omstreten. Zo waren de meeste Atheense schrijvers die we vandaag de dag nog lezen bepaald geen voorstanders maar juist felle bestrijders van de democratie als staatsvorm. Op die manier ontmythologiseert Beard het 'wonder

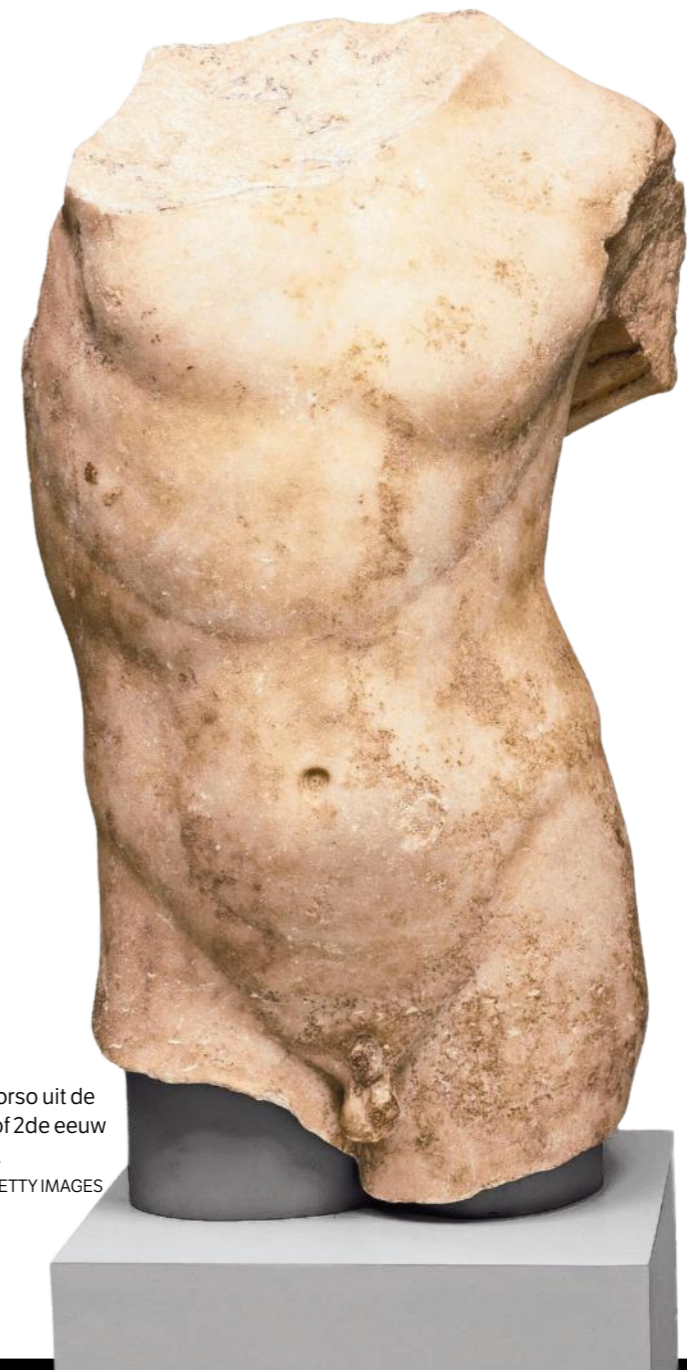
van Griekenland' om des te meer recht te doen aan het gesprek over democratie en andere onderwerpen waarover sinds de Oudheid wordt gedebatteerd. De antieken nodigen je uit voor een conversatie die al sinds de Oudheid zelf gaande is.

Misbruik

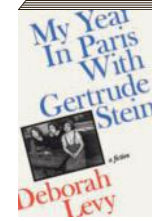
Beard schrijft ogenschijnlijk vooral met de Britse context voor ogen, waarin de klassieken toegang gaven tot de culturele en economische elite: tot in de jaren zestig moest je bijvoorbeeld Latijn in je pakket hebben om in Oxford wiskunde of economie te gaan studeren. De klassieken werden schaamteloos misbruikt om culturele minderheden, arbeiders en vrouwen uit de witte, Britse 'zuilenclub' te weren. In het hoofdstuk 'Goed en kwaad' schetst Beard tevens het misbruik van de klassieken door fascistische bewegingen, met name aan de hand van Mussolini's obsessie met de Oudheid.

Het boek komt op een goed moment, nu populisten en extreemrechtse groeperingen maar al te graag de Oudheid gebruiken om hun punt te maken. En ook aan de academie woedt een strijd om de klassieken: in de VS - maar ook elders - kopen conservatieve groeperingen zich in aan de reguliere universiteiten en stichten instituten die 'classical education' aan studenten aanbieden. Deze instituten zien de Oudheid niet als een platform voor een gesprek, maar als het ideale middel om een (conservatieve, pre-verlichte) agenda te pushen. Anderzijds worden de traditionele classici, met name die van het Britse soort, onder vuur genomen door woke groeperingen voor wie de afbraak van de 'klassieken' niet snel genoeg kan gaan. Onlangs nog, tijdens het jaarlijkse congres van de Britse *Classical Association*, werd een oudere, Britse professor met een enigszins romantisch verhaal over zijn oudheidkundige onderzoek in India en Afghanistan publiekelijk beschuldigd van racisme en uitsluiting.

Beard weet tussen die twee kampen goed het midden te houden en laat met dit boek inderdaad zien dat 'we het over de klassieken moeten hebben' - een mooie vondst van de vertaalster. Bij het nuchtere en sprankelende betoog van Beard, die de hedendaagse pijnpunten dus niet uit de weg gaat, is het des te vreemder dat zij niet ingaat op die nogal eurocentrisch aandoende naam: de klassieken. Er zijn immers ook Chinese en Arabische 'klassieken'? Over een mogelijk alternatief voor deze aanduiding van het vakgebied laat Beard zich in dit boek helaas niet uit.

Een torso uit de 1ste of 2de eeuw n.Chr.
FOTO GETTY IMAGES

Deborah Levy: My Year in Paris with Gertrude Stein. A Fiction. Hamish Hamilton, 226 blz. € 19,55

Gertrude Stein in Parijs, 1924. FOTO ANP

Een straat in de wijk Montmartre in Parijs. FOTO ALBERTO PEZZALI/GETTY IMAGES

Parijs is nooit decor alleen. Of het nu *The Ambassadors* (1902) van Henry James is of *Emily in Paris* (vijf seizoenen Netflix), hoge cultuur, lage cultuur, maakt niet uit - zodra Angelsaksische personages in Parijs belanden, raken ze losgewoeld van zichzelf, breken ze met vastgeroeste gewoontes en leren ze opnieuw kijken, naar hun omgeving, maar vooral naar zichzelf. Parijs in de kunst is een subtiele transformerende kracht, die geen personage onaangeraakt laat.

My Year in Paris with Gertrude Stein, de nieuwe roman van de Engels-Zuid-Afrikaanse schrijfster Deborah Levy, voegt zich even monter als zelfbewust in deze traditie. Hartstochtelijk zelfs, zou je kunnen zeggen, want de Parijse transformatie, het losbreken uit de gevangenis van het benauwde zelf, wordt hier tot het onderwerp zelf gemaakt.

De ik-persoon, die in veel opzichten samenvalt met Levy zelf, leidt een typisch Angelsaksisch expat-leven in de lichtstad, waarin Parijzenaars slechts een beperkte rol hebben. Ze heeft twee vriendinnen, Eva en Fanny, waarmee ze vrijwel dagelijks optrekt. Ze drinken, kletsen, eten. Eva heeft een huwelijk op afstand met haar Amerikaanse echtgenoot, de Franse Fanny houdt er verschillende vrouwelijke minnaars tegelijk op na, en o ja, de kat van Eva neemt ineens de benen. Eigenlijk is het allemaal niets bijzonders.

Ondertussen verdiept de ik-persoon zich voor een nog te schrijven essay in het icon van het twintig-

Drie vriendinnen willen losbreken in Parijs, maar komen vooral zichzelf tegen

DEBORAH LEVY In de nieuwe roman van deze Engels-Zuid-Afrikaanse schrijfster dringt het feministische icoon Gertrude Stein (1874-1946) de levens binnen van drie expats in Parijs, die op zoek zijn naar zelfverwezenlijking.

Door **Bas Heijne**

ste-eeuwse modernisme, de Amerikaanse schrijver en kunstverzamelaar Gertrude Stein (1874-1946). Het verhaal van Stein en haar trouwe geliefde Alice B. Toklas dringt zich als vanzelf het leven van de drie vrouwen binnen.

Met dat essay schiet het trouwens niet erg op, want Stein mag dan wel een icoon zijn, ze geeft zich niet zomaar gewonnen. De ik-persoon heeft eigenlijk meer met dat andere feministische icoon van het modernisme, Virginia Woolf. Haar werk en leven zijn oneindig meer toegankelijk. Niettemin wordt ze aangetrokken door de weerbarstige Stein, die zichzelf met een ijzig aplomb tot genie ver-

klaarde en boegbeeld van een stroming werd, maar in alle opzichten onbenaderbaar is gebleven, zowel haar persoon als haar werk. Niet voor niets poseerde Stein naar haar eigen schatting meer dan tachtig keer voor het portret dat Picasso van haar schilderde - hij drong maar niet tot haar door.

Sprankelende associaties

In *My Year in Paris with Gertrude Stein* schrijft Levy net als in haar andere werk meanderend en associatief, ze hopt heen en weer tussen de wereld van Stein en haar vriendinnen, zoals je door Parijs wandelt, denkend, observerend, nu eens geconcentreerd, dan weer

1940: „En ik ben dus een Amerikaanse en heb ik de helft van mijn leven in Parijs gewoond, niet de helft die me gevormd heeft, maar de helft waarin ik vormde wat me vormde.”

De vrouwen in het heden van deze roman kun je als haar erfgenamen zien, vrij om hun eigen leven te 'vormen'. Stein was modernistisch, deze vriendinnen zijn modern. Ze zijn zelfstandig, ze maken hun eigen keuzes, ze zijn seksueel bevrijd. Hemelbestormend kun je ze niet noemen, Franse Fanny zit in de *finance*, Eva werkt aan een literaire beeldroman, en een essay over Gertrude Stein gaat de wereld ook niet veranderen. Maar niets in hun leven is meer gegeven. Zoals een van de vrouwen zegt: „That's what modernism is all about. How we put ourselves together.”

Melancholie

Maar jezelf uitvinden is zo eenvoudig nog niet. En het klinkt fantastisch, maar wat betekent het eigenlijk? Gaandeweg maakte de opgewekte toon van Levy's relaas plaats voor een meer melancholische. Over de blijmoedige vrije levens van de drie vrouwen valt de slagschaduw van de dreiging van oorlog, die ze al scrollend op hun telefoons tot zich laten komen. De ongebondenheid van de ik-persoon begint verdacht veel te lijken op eenzaamheid; ze loopt een pijnlijke blauwtje bij een Fransman die ze zo leuk vindt dat hij bijna weer mooi wordt. Een van de vrouwen blaast hun Parijse leven zomaar ineens op en keert terug naar een traditionele ordening van

haar bestaan. Een verklaring blijft uit. Haar heldin Gertrude Stein blijkt tijdens de oorlog de bescherming van een foute Fransman te hebben genoten, ze heeft zelfs redevoeringen van maarschalk Pétain in het Engels vertaald. En met die weggelopen kat blijkt het ook heel anders te zitten.

Tegen haar luchtige Parijse decor laat Deborah Levy langzaam maar zeker iets wezenlijks verschuiven. Het modernisme waar we de erfgenamen van zijn, verlost ons van de ballast van traditie en hiërarchie, maar de nieuwe opdracht van zelfverwezenlijking betekent niet dat het leven een-twee-drie hanteerbaar is geworden. Integendeel. Ongrijpbaarheid, het besef dat veel in de wereld en in onszelf ons uiteindelijk ontsnapt, hoort misschien wel meer bij het modern zijn dan het ideaal van emancipatie en zelfstandigheid.

Levy weet dat ongemakkelijke besef subtiel door haar relaas te vlechten, zonder zwaar op de hand te worden. De figuur van Gertrude Stein blijft uiteindelijk ondoordringbaar voor haar, net zoals het leven van haar vriendinnen. Haar eigen toekomst wordt getekend door onzekerheid. Ze eindigt haar relaas met een citaat van Stein waarin het hele idee van een identiteit, de heilige graal van de eenentwintigste eeuw, in twijfel wordt getrokken. Je kunt nog zo hard je best doen om jezelf te zijn, maar niemand is ooit zichzelf. „You are never yourself to yourself”. Zo'n persoonlijke openbaring kan alleen Parijs je geven.

De Nederlandse vertaling verschijnt in augustus bij De Geus.

Schrijver en dichter Dixie Nimmo zit te werken in zijn kamer in het Beat Hotel in Parijs, 1959. FOTO HAROLD CHAPMAN / TOPFOTO

Smakelijke verhalen over het luxueuze leven in Parijs

NON-FICTIE Pieter van der Wielen schreef een boek over Parijs dat meer gaat over de passanten dan over de hotels die hij er bezocht.

Door **Dirk Vandenberghe**

Toen er van booking.com en Airbnb nog geen sprake was, kochten mensen een hotelgids om hun verblijf voor vakantie of weekendtrip vast te leggen. Bladerend door zijn *Guide de charme - Hôtels de charme à Paris*, editie 1999, ontdekte Parijs-liefhebber Pieter van der Wielen dat hij een kruisje had gezet bij een van de hotels. Hij had geen herinnering aan het hotel, dus hij wist niet of hij er was geweest of het adres had geselecteerd als mogelijke verblijfplaats, maar op dat moment ontstond wel een idee: waarom zou ik niet alle 160 hotels uit deze gids een bezoekje brengen?

Een kwart eeuw later is *Hotels in Parijs 1999* het resultaat, een persoonlijk verslag van de tientallen trips die de radio-, tv- en NRC-podcastjournalist Van der Wielen maakte richting de Franse hoofdstad. In twintig hoofdstukken, één voor elk arrondissement, beschrijft hij aan de hand van de hotels die hij bezocht het leven in de stad.

Van der Wielen weet met zuiver pen het stadsleven te beschrijven. Want deze reiziger maakt wel wat mee: een vechtpartij in de ruige Rue Saint-Denis, een kroegentocht met leden van de band Foreigner of een drankje met Youssou N'Dour na een concert, een intieme ontmoeting met het hondje van Charlotte Gainsbourg of een onzachte kennismaking met een glijdende Citroën in de besneeuwde Rue Mouffetard. Hij kwam er gelukkig met kleerscheuren en een gratis koffie van de chauffeur vanaf. We reizen mee naar broeierige jazzkelders en luxe restaurants, waar de man een menukaart met prijzen krijgt, en de dame een zonder.

Vriendinnen

We leren zelfs een beetje de vriendinnen van Van der Wielen kennen. Met de vriendin die vraagt of Parijs ooit gaat vervelen is het natuurlijk niets geworden. Een andere geliefde, een stuk jonger, vindt die hele onderneming om een boek over de

hotels van Parijs te schrijven een stom plan waar niemand op zit te wachten. Dat was dus ook snel voorbij. Een paar jaar later ziet hij deze ex in de krant, ze is gedebuteerd met de roman *De Hotelgids*, over een rondfladderende muzikante die alleen maar in hotels leeft. Haar verhaal begint met de breuk met haar toenmalige geliefde, een lieve radio-presenterator met een stem om bij klaar te komen, van wie ze het idee 'leent' om de gids te schrijven. Zo eerlijk is ze wel. Twee fijne boeken voor de prijs van één idee, we kunnen er als lezer maar blij om zijn.

Maar terug naar Van der Wielen. Ook al beschrijft hij weleens de geur of het interieur van een hotel, de adressen zijn toch grotendeels een aanleiding of zelfs een excuus om verhalen te vertellen over de bekende inwoners van Parijs, excentriekelingen en gewone stervelingen van toen en nu. Van der Wielen heeft duidelijk erg veel over Parijs gelezen en herver-

Pieter van der Wielen: Hotels in Parijs 1999. Hollandse Diep, 240 blz. € 22,99

telt hier de smakelijkste verhalen. Dat levert mooie anekdotische passagen op over buitenlandse beroemdheden die ooit in Parijs verbleven en hun hotelvoorkeuren, van Rainer Marie Rilke en James Joyce tot Ernest Hemingway, van Miles Davis en Chet Baker tot Naomi Watts, prinses Diana en Bruce Willis. Dichter Arthur Rimbaud, schrijver-trompettist Boris Vian, verzetsheld Jean Moulin, ze passeren allemaal de revue.

Van der Wielen rakelt niet alleen bekende verhalen op. Er zitten ook enkele hele rake observaties over het leven in Parijs in zijn boek. En ondanks zijn duidelijke liefde voor de stad en zijn bewoners spaart hij de roede niet. „Een ware Parijzenaar

vindt zichzelf het toonbeeld van beschaving en wordt elke dag doorlopend blootgesteld aan de barbaarse rest van de mensheid”, schrijft hij ergens. Anders dan luidruchtige Amsterdammers maken Parijzenaars hun ongenoegen subtiel kenbaar, zuchtend of rollend met de ogen. Je zal een Parisien nooit 'Kill-looooootzak!' horen roepen, hij zucht hoogstens 'Je réve, c'est pas vrai'. En als je Parijzenaars hoort klagen over de toestand van hun stad, dan kan je beter niet meedoen. Want Parijs verkettert is het voorrecht van echte Parisiens, als toerist behoort je Parijs alleen maar fantastisch te vinden.

Keukenhulpen

Van der Wielen heeft ook aandacht voor de keerzijde van het luxueuze en snobistische Parijs, voor de keukenhulpen die in alle vroegte in anonieme busjes worden aangevoerd en 's avonds weer afgevoerd, en voor de schoonmakers die in sommige hotels exact vier minuten krijgen om een kamer te fatsoeneren. „Een hotel is evengoed een decor van armoede als van luxe.”

Wat ons bij de vraag brengt wat de realisatie van dit plan moet hebben gekost. Sommige hotels rekenen vele honderden euro's per nacht. Misschien is Van der Wielen daarom gestopt na 93 van de 160 hotels - of hij heeft ze gewoon niet allemaal beschreven, dat is onduidelijk. Sommige arrondissementen komen er ook wat bleek uit, de auteurs van de gids selecteerden bijvoorbeeld geen enkel hotel in het 20ste arrondissement. Maar ook het tiende, met de levendige buurten rond het Canal Saint-Martin, krijgt slechts één vermelding. En dat is gek genoeg niet het Hôtel du Nord langs het kanaal, ooit het decor én de titel van een klassieke film van Marcel Carné uit 1938. Maar het zijn details. Van der Wielen schrijft liefdevol over Parijs en zijn inwoners, wat het boek een plezier maakt om te lezen. Ideale lectuur ter voorbereiding van die volgende citytrip.

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: nrc.nl/service,
T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Afmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

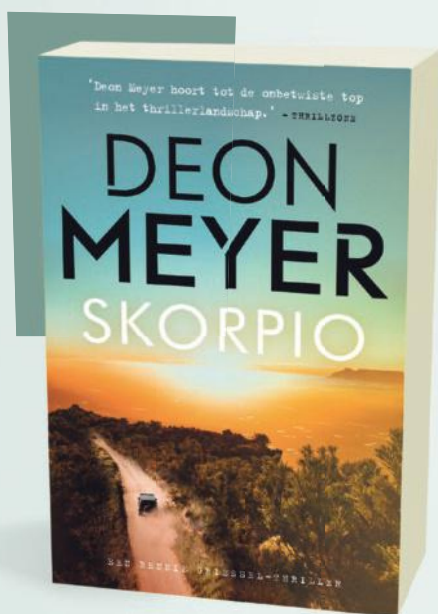
© NRC, 2026.
Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

THRILLER WEKEN

SPANNING TOT DE LAATSTE BLADZIJDE

Van Moskou tot Kaapstad, de nieuwe zenuwslopende Meyer. 'Een superieure misdaadserie.'
- VN D&T-gids

Van de auteur van *Mezza*. Boek van het Jaar *De Man met Duizend Gezichten*. 'Ademloos uitgelezen.'
- Rik van de Westelaken

Na een overstroming in de Ardennen komt het lichaam van een al twintig jaar vermist meisje bovendrijven. Wat is er met haar gebeurd?

Al 500.000 Wisting-thrillers verkocht. 'Misschien wel de allerbeste Wisting.'
- Aftonbladet

Een ontmoeting op Bali opent oude wonden... Lees nu de nieuwe vakantiethriller van bestsellerauteur Suzanne Vermeer. Zomerse (ont)spanning!

'Baldacci blijft goede plots en dito personages bedenken.'
- Het Laatste Nieuws

AWBRUNA.NL

SCAN DE QR-CODE VOOR MEER INFORMATIE OF GA NAAR AWBRUNA.NL